

Jani Kozina
Mateja Šmid Hribar
Saša Poljak Istenič
Jernej Tiran
Nela Halilović

DRUŽBENI
UČINKI
URBANEGA
KMETIJSTVA

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA

**Jani Kozina
Mateja Šmid Hribar
Saša Poljak Istenič
Jernej Tiran
Nela Halilović**

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA

**Jani Kozina
Mateja Šmid Hribar
Saša Poljak Istenič
Jernej Tiran
Nela Halilović**

LJUBLJANA 2019

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA

Jani Kozina, Mateja Šmid Hribar, Saša Poljak Istenič, Jernej Tiran, Nela Halilović

© 2019, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika

Urednika zbirke: Drago Kladnik, Drago Perko

Uredniški odbor: David Bole, Mateja Breg Valjavec, Rok Ciglič, Mateja Ferk, Matej Gabrovce, Primož Gašperič, Matjaž Geršič, Mauro Hrvatin, Drago Kladnik, Blaž Komac, Jani Kozina, Janez Nared, Drago Perko, Primož Pipan, Katarina Polajnar Horvat, Nika Razpotnik Visković, Aleš Smrekar, Mateja Šmid Hribar, Jernej Tiran, Maja Topole, Mimi Urbanc, Matija Zorn

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Nika Razpotnik Visković, Aidan Cerar

Kartografi: Jernej Tiran, Manca Volk Bahun, Peter Kumer

Fotografi: Csaba Bende, Laura Berman, Anna Černa, Bojan Erhartič, Flicker, Mauro Gambini, Kateřina Janatová, Matjaž Jerala, Sofia Kalinova, Drago Kladnik, Albert Kolar, Milka Manojlovič, Dobrin Minkov, Jana Neumajerova, Bob Nichols, Gregor Pirtovšek, Saša Poljak Istenič, Gaja Repolusk, Nataša Smolič, Aleš Smrekar, Luka Vidic, Adam Wisemen

Prevod izvlečka: Ziva Malovrh

Oblikovalka naslovnice: Tanja Radež

Oblikovalec notranjosti: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Matija Zorn

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Birografika Bori

Naklada: 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis.

Prva e-izdaja knjige je prosto dostopna tukaj:

<http://zalozba.zrc-sazu.si/p/1560>; <https://doi.org/10.3986/9789610501787>

Fotografija na naslovnici je v arhivu projekta AgriGo4Cities.

Knjiga je nastala v okviru projekta AgriGo4Cities: Urbano kmetijstvo za spreminjanje mest: upravljavski modeli za boljše institucionalne zmogljivosti in družbeno vključenost, ki ga prek transnacionalnega programa Podonavje sofinancirajo skladi Evropske Unije (ERDF, IPA in ENI), ter raziskovalnega programa Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.375:631

DRUŽBENI učinki urbanega kmetijstva / Jani Kozina ... [et al.] ; [urednika Drago Kladnik, Drago Perko ; kartografi Jernej Tiran, Manca Volk Bahun, Peter Kumer ; fotografi Csaba Bende ... [et al.] ; prevod izvlečka Ziva Malovrh]. – 1. izd., 1. natis. – Ljubljana : Založba ZRC, 2019. – (Knjižna zbirka Georitem, ISSN 1855-1963 ; 31)

ISBN 978-961-05-0177-0

1. Kozina, Jani 2. Kladnik, Drago, 1955-

COBISS.SI -ID= 299439872

ISBN 978-961-05-0178-7 (pdf)

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA**Jani Kozina, Mateja Šmid Hribar, Saša Poljak Istenič, Jernej Tiran, Nela Halilović**

AVTOR

Jani Kozina

jani.kozina@zrc-sazu.si

<https://giam.zrc-sazu.si/sl/kozina>

Dr. Jani Kozina je študiral geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2006 se je raziskovalno usposabljal na Inštitutu za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU, med letoma 2007 in 2009 na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije, v letih 2014 in 2015 pa na School of Management na Cardiff Metropolitan University. Leta 2009 se je kot mladi raziskovalec zaposlil na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU, kjer od leta 2013 deluje kot znanstveni sodelavec. Leta 2015 je v soavtorstvu prejel posebno omembo Europa Nostra žirije za *Akcijski načrt Kulturna dediščina in razvoj podeželske skupnosti Črni Vrh* v kategoriji »Izobraževanje«. Med letoma 2017 in 2019 je bil koordinator mednarodnega projekta AgriGo4Cities: Urbano kmetijstvo za spreminjanje mest: upravljavski modeli za boljše institucionalne zmogljivosti in družbeno vključenost. Njegova raziskovalna področja so povezana s preučevanjem družbenih, gospodarskih in kulturnih prvin lokalnega in regionalnega razvoja.

AVTORICA

Mateja Šmid Hribar

mateja.smid@zrc-sazu.si

<https://giam.zrc-sazu.si/sl/smid-hribar>

Dr. Mateja Šmid Hribar je od leta 2009 zaposlena na Geografskem Inštitutu Antona Melika ZRC SAZU. Je pobudnica Digitalne enciklopedije naravne in kulturne dediščine – DEDI, članica *Ecosystem Services Partnership – ESP*, kjer je tudi nacionalna predstavnica za Slovenijo, ter članica *International Association for the Study of the Commons – IASC*. Je (so)avtorica več publikacij na temo kulturnih pokrajin, večinoma s poudarkom na trajnostnem upravljanju in spremembah rabe tal. Preučuje medsebojne vplive človeka in narave. Zanima jo upravljanje skupnih virov in skupnega ter njihova vloga pri zagotavljanju raznolikih ekosistemskih storitev. Leta 2015 je v soavtorstvu prejela posebno omembo Europa Nostra žirije za *Akcijski načrt Kulturna dediščina in razvoj podeželske skupnosti Črni Vrh* v kategoriji »Izobraževanje«, na mednarodnem natečaju za krajine E-cLiC: Landscape and possibilities pa, prav tako v soavtorstvu, prvo nagrado za *Okljuk – Interpretacijski poligon kot orodje za razumevanje kulturne pokrajine*.

AVTORICA

Saša Poljak Istenič

sasa.poljak@zrc-sazu.si

<https://isn2.zrc-sazu.si/sl/sodelavci/sasa-poljak-istenic-sl>

Dr. Saša Poljak Istenič se je po opravljenem pripravništvu v Pokrajinskem muzeju Kočevje leta 2003 zaposlila na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, kjer trenutno deluje kot znanstvena sodelavka. Leta 2012 je doktorirala iz etnologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z raziskovanjem ustvarjalnosti, ekonomskih praks, trajnostnega razvoja, socialnega vključevanja in dediščine. Bila je vodja podoktorskega projekta *Preživeti, živeti, izživeti: Ustvarjalnost kot način življenja*. Je glavna urednica *Glasnika Slovenskega etnološkega društva*, kot zunanja sodelavka predava na Alpen-Adria Universität v Celovcu in je vključena v več nacionalnih in mednarodnih projektov.

Angažirana je v domačih in mednarodnih stanovskih združenjih in je podpredsednica strokovnega sveta Slovenskega etnografskega muzeja. Je avtorica več znanstvenih besedil v slovenskih in tujih revijah in soavtorica etnoloških gesel v nacionalni enciklopediji *Slovenika*. Redno sodeluje tudi s kulturnimi in socialnimi organizacijami in izvaja otroške delavnice o kulturni dediščini.

AVTOR

Jernej Tiran

jernej.tiran@zrc-sazu.si

<https://giam.zrc-sazu.si/sl/tiran>

Dr. Jernej Tiran se je leta 2011 kot mladi raziskovalec zaposlil na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU. Štiri leta pozneje je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani doktoriral z disertacijo *Geografsko vrednotenje bivalnega okolja v izbranih slovenskih mestih*. Na geografskem inštitutu od leta 2016 deluje

kot znanstveni sodelavec in se ukvarja predvsem z urbano geografijo, geografijo volitev in trajnostno mobilnostjo. Je član Izvršnega odbora Ljubljanskega geografskega društva in od leta 2019 tudi njegov predsednik. Kot strokovni sodelavec Slovenske kolesarske mreže je predstavnik organizacij civilne družbe v Medresorski delovni skupini za spremljanje in izvajanje Resolucije o nacionalnem programu varnosti cestnega prometa za obdobje 2013–2022.

AVTORICA

Nela Halilović

nela.halilovic@velenje.si

Nela Halilović je diplomirala leta 2014 na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in nadaljevala izobraževanje na drugi stopnji bolonjskega študija Regionalno planiranje in urbano-ruralne študije. En semester je opravila na Oddelku za socialno demografijo in regionalno planiranje Karlove univerze v Pragi. Med študijem se je aktivno vključevala v aktivnosti Društva mladih geografov Slovenije in bila med letoma 2014 in 2016 članica njegovega upravnega odbora. Delovala je tudi v Evropski študentski geografski zvezi (EGEA), kjer je bila leta 2016 vodja komiteja *EGEA Green*. V lokalnem okolju v Velenju deluje na področjih turizma, trajnostne mobilnosti in mladinskih politik. Med letoma 2014 in 2017 je prejela štipendijo Mestne občine Velenje za nadpovprečno

družbeno angažirane študente. Leta 2018 se je kot strokovna sodelavka zaposlila v Službi za razvojne projekte in gospodarstvo Mestne občine Velenje, kjer deluje predvsem na transnacionalnih projektih Evropske unije.

IZDAJATELJ

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, humano geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. V njem je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije. Njegovi raziskovalci se ukvarjajo predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravo temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodelujejo pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizirajo znanstvena srečanja, izobražujejo mlade raziskovalce in izmenjuje znanstvenike. Inštitut izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica/Geografski zbornik* ter znanstveni knjižni zbirki *Geografija Slovenije* in *Georitem*. V sodih letih izdaja knjižno zbirko *GIS v Sloveniji*, v lihih letih knjižno zbirko *Regionalni razvoj*, vsako tretje leto pa knjižno zbirko *Naravne nesreče*.

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA

Jani Kozina, Mateja Šmid Hribar, Saša Poljak Istenič, Jernej Tiran, Nela Halilović

UDK: 911.375:631(497.4)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Družbeni učinki urbanega kmetijstva

Knjiga obravnava urbano kmetijstvo kot inovativno in učinkovito orodje za doseganje širših družbenih učinkov, ki se navezujejo na participacijo oziroma sodelovanje v odločevalskem procesu, socialno vključevanje in trajnostni urbani razvoj. Ugotovili smo, da urbano kmetijstvo pripomore k boljšemu telesnemu in duševnemu zdravju, spodbuja rast vključujoče skupnosti, večja prehransko varnost, prinaša pozitivne učinke v boju proti podnebnim spremembam in s tem vsestransko pozitivno vpliva na urbani ekosistem. Kljub številnim družbenim in gospodarskim koristim ter čedalje raznovrstnejšim pojavnim oblikam še vedno ni deležno ustrezne podpore tako na mednarodni kot nacionalni politični ravni. Bolje je zastopano v projektih programov evropskega sodelovanja, a v postsocialističnih državah precej manj kot v gospodarsko razvitejšem delu Evrope. V Sloveniji je breme upravljanja urbanih vrtov in kmetij preloženo na občine. Pri tem država ne predpisuje jasnih smernic in standardov, kako spodbujati njihovo rast, jih zaščititi in z njimi upravljati. Zato je eden od namenov te knjige spodbuditi prvi korak k premostitvi vrzeli med nacionalno in lokalno ravni. Pregled dobrih praks urbanega kmetijstva v državah srednje in vzhodne Evrope ter Severne Amerike kaže, da širše družbene učinke pogosteje zagotavljajo skupnostni, socialni, vzgojno-izobraževalni in terapevtski vrtovi, kamor je vključenih več bolj raznolikih deležnikov. Podrobnejša analiza je pokazala, da se tovrstni vrtovi brez ustrezne finančne in formalne podpore ter vsaj minimalne infrastrukture dolgoročno ne morejo obdržati. Drugače je z najemnimi vrtovi, kjer je treba plačevati najemnino, iz katere se plačuje skupne stroške. Marsikje so za uspeh ključni zelo motivirani posamezniki ali društva, ki znajo povezovati in motivirati ljudi, sodelovati z odločevalci oziroma lastniki vrtov in so sposobni pridobiti vsaj minimalna sredstva. Ranljive in marginalizirane skupine, kot so brezposelni, revni, gibalno in senzorično ovirani, starejši, mladi, priseljenci in Romi, se same praviloma niso zmožne organizirati in upravljati vrta ali kmetije, zato težje enakopravno sodelujejo bodisi v vrtnarjenju bodisi kmetovanju. V teh primerih je še toliko bolj pomembno znanje deležnikov in posluš pristojnih institucij. Knjiga prikazuje, kako lahko urbano kmetijstvo, če je zasnovano na sodelovalen in vključujoč način, vpliva na izboljšanje javnih storitev, spodbuja aktivnejše državljanstvo ter prispeva k boljši strukturi in podobi mest.

KLJUČNE BESEDE

geografija, urbani vrtovi, vrtničarstvo, urbane kmetije, participativno načrtovanje, socialna vključenost, trajnostni razvoj, Velenje, Slovenija

GEORITEM 31

DRUŽBENI UČINKI URBANEGA KMETIJSTVA**Jani Kozina, Mateja Šmid Hribar, Saša Poljak Istenič, Jernej Tiran, Nela Halilović**

UDC: 911.375:631(497.4)

COBISS: 2.01

ABSTRACT

The social effects of urban agriculture

The book presents urban agriculture as an innovative and effective tool for achieving wider social effects regarding the participation in decision-making processes, social inclusion, and sustainable urban development. We have determined that urban agriculture contributes to improved physical and mental health, encourages the growth of inclusive communities, promotes food safety, has positive effects on the fight against climate change, thus generally positively affecting the urban ecosystem. Despite the many social and economic benefits and their increasingly diverse manifestations, this kind of agriculture has still not gotten the proper support at the international and national political levels. It is better represented in the projects of European collaboration programs, although significantly less in post-socialist countries than in the economically more developed part of Europe. In Slovenia, the burden of urban garden and farm management has been relegated to the municipalities. The country does not provide clear guidelines and standards on how to promote their growth and protect and manage them. This is why one of the purposes of this book is to encourage the first step towards bridging the gap between the national and local levels. The overview of good urban agriculture practices in the countries of Central and Eastern Europe and North America attests that the wider social effects are most often ensured by community, social, educational, and therapeutic gardens that bring together many diverse stakeholders. The in-depth analysis shows that these kinds of gardens cannot function in the long-term without the proper financial and formal support and at least some infrastructure. The situation is different for allotment gardens, where users are required to pay rent that covers the joint costs. In many cases, a few very motivated individuals or societies have been the key to success here, because they are able to connect and motivate people, collaborate with decision-makers or garden owners, and are capable of raising at least the minimal funds. Vulnerable and marginalized groups, such as the unemployed, poor, motor- or sensor-impaired, elderly, young people, immigrants, and Roma are usually not able to organize as a group to manage a garden or a farm, so it is more difficult for them to equally cooperate in gardening or farming. In such cases, the stakeholders' knowledge and sympathy by the authorities are that much more important. The book illustrates how urban agriculture, when designed in a collaborative and inclusive manner, can result in improved public services, boost active citizenship, and contribute to a better urban structure and image.

KEY WORDS

geography, urban gardens, gardening, urban farms, participatory planning, social inclusion, sustainable development, Velenje, Slovenia

Vsebina

Predgovor	13
1 Uvod	15
2 Teoretski okvir	17
2.1 Opredelitev in razvoj urbanega kmetijstva	17
2.2 Urbano kmetijstvo kot orodje za participacijo	25
2.3 Urbano kmetijstvo kot orodje za socialno vključevanje	28
2.4 Urbano kmetijstvo kot dejavnik trajnostnega urbanega razvoja	32
3 Mednarodni okvir spodbujanja razvoja in upravljanja urbanega kmetijstva	37
3.1 Urbano kmetijstvo v mednarodnih strateških dokumentih	37
3.2 Urbano kmetijstvo v projektih evropskega sodelovanja	43
4 Nacionalni okvir spodbujanja razvoja in upravljanja urbanega kmetijstva	49
5 Urbano kmetijstvo kot gradnik mesta na primeru Velenja	52
5.1 Načrtovanje mesta v parku in začetki urbanega kmetijstva	53
5.2 Načrtno urejanje urbanega kmetijstva	57
5.3 Novejši primeri urbanega kmetijstva za doseganje družbenih učinkov	62
6 Dobre prakse urbanega kmetijstva s širšimi družbenimi učinki	65
6.1 Skupnostni vrtovi	67
6.2 Socialni vrtovi	80
6.3 Vzgojno-izobraževalni vrtovi	83
6.4 Terapevtski vrtovi	87
6.5 Ključne značilnosti uspešnih vrtičkarskih praks	89
7 Sklep	92
8 Seznam virov in literature	94
9 Seznam slik	105
10 Seznam preglednic	107

Predgovor

Urbani vrtovi – brezčasen element mest

Urbano pridelovanje hrane je za mesta brezčasna tema. Vrtovi in tudi preostale kmetije so bili del mest v različnih političnih, ekonomskih in zgodovinskih obdobjih, zato bi težko rekli, da je pridelovanje hrane v mestih nekaj novega.

Za družbeno življenje mest so skupnostni vrtovi pomembnejši od zasebnih, saj presežejo instrumentalno funkcijo pridelovanja hrane s skupnostnim sodelovanjem v skrbi za določen mestni prostor. To pomeni, da se skupnost uporabnikov vrtov medsebojno srečuje, sodeluje, usklajuje ter praviloma med seboj deli znanje, orodja, stroške in podobno. Če je skupnost močno povezana, pride med uporabniki vrtov tudi do solidarnosti in medsebojne pomoči. Vse to so pomembne značilnosti mest in mestnega življenja. Vrtovi predstavljajo sicer le drobec podeželja v mestih, vendar vključujejo množico bistvenih lastnosti mestnega življenja in utripa. Še več, na nekaterih vrtovih je skupnostno sodelovanje postalo pomembnejše od funkcije pridelovanja hrane, tako da so vrtovi sčasoma postali osrednji prostor lokalnega skupnostnega druženja, še posebej, če so umeščeni ob stanovanjskih soseskah oziroma stanovanjskih območjih.

Slovenija je ena od držav, ki se je urbanizirala razmeroma pozno, hkrati pa so slovenska mesta majhna. Oboje vpliva tudi na urbano vrtnarjenje. Mnogi ljudje, ki so se zaradi novih delovnih mest priseljevali v Ljubljano, so za svoje bivanje iskali soseske, kjer so (bili) v bližini skupnostni vrtovi, če pa teh ni bilo, so jih mestoma ustvarili sami. Sodelovanje v skrbi za vrtove in pri njihovem upravljanju je ljudem brez dvoma pomagalo k hitrejšemu vključevanju v skupnost.

Zaradi tega so vrtovi veliko bolj pomemben mestni fenomen kot le možnost za poceni pridelovanje hrane. Čeprav gre za brezčasno temo mest in je v njih veliko starih vrtov, na katerih se je zamenjalo že več generacij, se vrtov vendarle dotika tudi duh časa. Vrtovi potrebujejo prostor blizu stanovanjskih območij. Bližina je ključna. Med čedalje večjim zgoščanjem mest je skrb načrtovalcev zagotoviti dovolj prostora za vrtove in druge skupnostne dejavnosti poseben izziv. Izziv je tudi prepustitev skrbi za vrtove in upravljanje z njimi skupnosti sami. Urbano pridelovanje hrane le redko poteka po natančnih zunanjih pravilih – bolj običajno je, da skupnost pravila in načine upravljanja razvije sama, zato praviloma delujejo dobro.

Vrtovi so tudi zelo primeren način spreminjanja nekoristnih mestnih zemljišč v koristna. Zastala gradbišča, zemljišča, ki čakajo na razvoj ali kupca, najlažje vrnemo meščanom tako, da se lokalni skupnosti na njih dovoli urediti skupnostne vrtove. Zaradi tega so vrtovi pogost primer začasne rabe.

Umeščanje vrtov na prazna zemljišča pa je ugodno tudi z vidika upravljanja, saj je vrt precej enostavno umakniti, če se za to pokaže interes, ki pa ga zaradi gospodarske krize pred leti ni bilo prav veliko. Z ugodnejšo gospodarsko klimo se je v zadnjem

času število investorjev precej povečalo. Zato je dobro, da nas ta knjiga seznanja s koristmi skupnostnih vrtov, pa ne le v smislu finančne vrednosti aličasne rabe, ampak predvsem družbene vrednosti, ki jo vrtovi nedvomno ustvarjajo, čeprav jo je težko izmeriti. Nenazadnje imajo dostikrat korist od vrtov prav tisti, ki se še najmanjkrat oglašajo – pripadniki ranljivih skupin.

dr. Aidan Cerar,
urbani sociolog

1 Uvod

Povezanost kmetijstva z urbanim okoljem je na videz neobičajna in neskladna. A mesta niso zgolj potrošniki hrane in kmetijskih pridelkov, temveč jih v določeni meri tudi proizvajajo. Motivi za pridelavo hrane se v mestih resda razlikujejo od tistih na podeželju, saj vključujejo tudi vidike rekreacije, izobraževanja, medsebojnega druženja, zdravja in podobno. Ta pojav je v velikem številu mest čedalje izrazitejši in vreden poglobljenega raziskovanja. Urbano kmetijstvo je namreč povezano z družbeno, gospodarsko, okoljsko in kulturno preobrazbo tako mest kot podeželja in je tudi posledica spremembe vrednot mestnega prebivalstva. Sodobni meščani želijo v vse večji meri jesti lokalno pridelano hrano, saj se zavedajo okoljskih in zdravstvenih vidikov pridelave hrane. Hkrati v svetu, ki postaja čedalje bolj individualiziran, prakse urbanega kmetijstva omogočajo, da človek ni zgolj posameznik, ampak tudi član skupnosti. Mnogi prebivalci mest si želijo povezav z drugimi urbanimi kmetovalci in vrtničarji ter tako poskrbeti za druženje, zabavo, rekreacijo in nenazadnje izobraževanje (Pourias, Aubry in Duchemin 2016; Partalidou in Anthopoulos 2017; Trendov 2018).

Urbano kmetijstvo je praksa, ki sega vse do nastanka prvih mest in civilizacij. Nov zagon je dobilo med industrializacijo, ko so številni ljudje zapustili svoje podeželske domove, da bi našli delo in blagostanje v mestih. V 19. stoletju so se na ta način pojavili koncepti, kot so »vrtna mesta« in »najemni vrtovi«, ki mestnim prebivalcem omogočajo, da sami pridelujejo hrano (Keshavarz in Bell 2016). Danes se v mestih izvajajo številni urbani kmetijski projekti, ki jih vodijo institucije ali pa so nastali organsko, prek pobud lokalnega prebivalstva. Vsi ti projekti preoblikujejo urbane pokrajine, eksperimentirajo z alternativami kapitalistični organizaciji mestnega življenja in včasih vzpostavljajo začetne oblike ponovnega ustvarjanja skupnega (Tornaghi 2014).

Urbano kmetijstvo je širok pojem, ki zajema gojenje kulturnih rastlin ter živinorejo na mestnih in obmestnih območjih. Zanj je značilna heterogenost vključenih akterjev, njihove organizacije, načinov pridelave in njenih ciljev na eni strani ter raznovrstnost učinkov na gospodarstvo, družbo in okolje na drugi. V zadnjih dveh desetletjih se v navezavi na visoko raven družbenih inovacij, okolju prijazno obdelovanje zemljišč in rejo živali ter mešane pristope upravljanja od spodaj navzgor ali od zgoraj navzdol pojavljajo nove oblike vrtničarstva in kmetijstva, na primer kmetijstvo, podprto s strani skupnosti, kompostiranje in vrtnarjenje v skupnosti, gverilsko vrtnarjenje, urbane prehranske strategije, podpora malim živilskim podjetnikom, lokalne prehranske verige, vključno s tržnimi vrtovi in tržnicami (Lindemann-Matthies in Brieger 2016). Našteti vidiki urbanega kmetijstva pomembno prispevajo k trajnostnemu razvoju mest. Urbano kmetijstvo lahko ugodno vpliva na družbene izzive, kot so zmanjševanje revščine v mestih (Scheromm 2015), spodbujanje participacije (Rich, Rich in Dizyee 2016) in socialne vključenosti (Neo in Chua 2017), zagotavljanje

urbane prehranske varnosti (Alber in Kohler 2008) ter zmanjševanje obremenjenosti okolja (Lin, Philpott in Jha 2015).

Urbano kmetijstvo je dejavnost, ki pogosto ne zahteva formalne izobrazbe, pač pa temelji predvsem na izkušnjah in medgeneracijskem sodelovanju, zato je odlična metoda za vključevanje ranljivih in marginaliziranih skupin (na primer brezposelnih, revnih, gibalno in senzorično oviranih oseb, starejših, mladih, priseljencev, Romov) v družbo. Poleg vrtov ob vrtcih in šolah, ki otroke vzgajajo in učijo o pomembnosti naravnih in kulturnih virov, njihovem izvoru in načinih pridelave (na primer šolski ekovrtovi), so znani zelo uspešni primeri vključevanja mladih, ki prav tako veljajo za ranljivo skupino, v aktivno urejanje zelenih površin, tudi v urbano kmetijstvo. V Ljubljani se denimo s tem ukvarja zavod Bob na Livadi. Poleg tega, da izbrani ranljivi skupini omogočajo enakopravno soodločanje o urejanju prostora, jo spodbujajo k pridobivanju znanj, socialnih veščin ali podjetniških idej, zaradi katerih se lažje vključi v družbo. V sodelovanju z zainteresiranimi prebivalci ne glede na njihovo narodnost, izobrazbo ali socialni status je bil zasnovan tudi skupnostni vrt Onkraj gradbišča. Obstajajo tudi poskusi vključevanja ljudi s težavami v duševnem razvoju v kmetijske dejavnosti. Tako je na primer na začetku tisočletja imelo društvo Šent v najemu posestvo Razori, namenjeno psihosocialni rehabilitaciji oseb s težavami v duševnem razvoju, ki so na najetem posestvu pomagale pri kmetovanju. Iz vrtičkarstva so zrasle tudi različne neformalne ekonomije, ki omogočajo enakopravno udejstvovanje različnih družbenih slojev v nefinančnih transakcijah – v menjavi pridelkov, proizvodov in izdelkov, pripomočkov in nasvetov. Najbolj znana takšna praksa pri nas je Zelemenjava, ki obstoječa družbena razmerja spreminja tako, da ranljive skupine prebivalstva opolnomoča za odločanje, kaj bodo menjali in kaj želijo v zameno.

Namen knjige je z različnih vidikov predstaviti urbano kmetijstvo kot inovativno in učinkovito orodje za doseganje širših družbenih učinkov, ki se navezujejo na participacijo oziroma sodelovanje v odločevalskem procesu, socialno vključevanje in socialno kohezijo ter trajnostni urbani razvoj. Poskuša tudi prikazati, kako lahko urbano kmetijstvo, če je koncipirano na participativen in vključujoč način, vpliva na izboljšanje javnih storitev, spodbuja aktivnejše državljanstvo, krepi sodelovanje javnosti ter prispeva k boljši strukturi in podobi mest.

Knjigo sestavlja sedem poglavij. Pričujočemu uvodnemu sledi teoretski okvir, v katerem je predstavljena opredelitev in sistematizacija urbanega kmetijstva kot inovativnega in učinkovitega orodja za spodbujanje participacije, zagotavljanja socialne vključenosti in krepitve trajnostnega razvoja mest. Tretje in četrto poglavje prinašata analizo spodbujanja razvoja ter upravljanja urbanega kmetijstva v mednarodnem in nacionalnem okviru. Znotraj mednarodnega konteksta je izvedena še analiza evropskih programov in projektov, ki so med letoma 2007 in 2017 spodbujali razvoj urbanega kmetijstva. Peto poglavje prinaša pogljobljeno analizo urbanega

kmetijstva v Velenju, vse od njegovega nastanka po načelih vrtnega mesta, prek vzpostavitve edinstvenega vrtničarskega naselja *Kunta Kinte*, do novjših raznovrstnih oblik vrtnarjenja in kmetovanja s poudarkom na participaciji, socialnem vključevanju in trajnosti. Šesto poglavje ponuja pregled dobrih praks urbanega kmetijstva za doseganje širših družbenih učinkov na lokalni ravni. Po notni metodologiji je opisanih 21 dobrih praks iz srednje in vzhodne Evrope (Bolgarija, Češka, Madžarska, Nemčija, Slovaška in Slovenija) ter Severne Amerike (Kanada, Mehika in Združene države Amerike). Glede na vsebino in ključne deležnike smo dobre prakse razvrstili na skupnostne, socialne, vzgojno-izobraževalne in terapevtske vrtove. Zadnje poglavje prinaša sklepne ugotovitve o urbanem kmetijstvu kot orodju za doseganje širših družbenih učinkov in sintezna priporočila za razvoj dejavnosti v Sloveniji.

2 Teoretski okvir

Teoretski okvir podaja opredelitev in sistematizacijo urbanega kmetijstva, ki se v grobem deli na različne tipe urbanih vrtov in urbanih kmetij. Poglavje z različnih zornih kotov osvetljuje urbano kmetijstvo kot inovativno in učinkovito orodje za spodbujanje participativnega načrtovanja, zagotavljanja socialne vključenosti in krepitev trajnostnega razvoja mest. Na podlagi spoznanj drugih avtorjev so prikazane številne gospodarske, družbene in okoljske koristi urbanega kmetijstva.

2.1 Opredelitev in razvoj urbanega kmetijstva

Urbano kmetijstvo je širok pojem, ki zajema gojenje, predelavo in razporejanje hrane ter drugih proizvodov prek intenzivnega gojenja rastlin in živinoreje v mestih in njihovi okolici (Tornaghi 2014). Ključne prvine urbanega kmetijstva so prostorska, gospodarska, družbena in ekološka umeščenosť v tkivo sodobnih mest, ki jo generirajo in utrjujejo potrebe meščanov (Vadnal in Alič 2008). Urbano kmetijstvo zagotavlja živila iz različnih vrst pridelkov (žita, korenovke, zelenjava, gobe, sadje) in živali (perutnina, zajci, koze, ovce, govedo, prašiči, ribe in podobno), kot tudi neživilske proizvode (na primer aromatična in zdravilna zelišča, okrasne rastline ter drevesni proizvodi). Obsega še drevesa in drevesne sisteme za pridelavo plodov in kurilnega lesa (gozdno kmetijstvo) ter gojenje vodnih organizmov v manjšem obsegu. Po podatkih Organizacije združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO) se z urbanim kmetijstvom na svetu ukvarja okrog 800 milijonov ljudi (Urban agriculture 2019).

Ena najnovejših in najbolj celovitih opredelitev in sistematizacij urbanega kmetijstva (preglednica 1) je bila oblikovana v projektu *COST Urban Agriculture Europe*, v katerem je sodelovalo več kot 120 raziskovalcev z 61 univerz in raziskovalnih in-

štitutov v 21 evropskih državah. Po njihovem mnenju urbano kmetijstvo obsega vse akterje, skupnosti, dejavnosti, kraje in gospodarstva, ki se osredotočajo na biološko pridelavo v prostorskem kontekstu, skladno s krajevnimi standardi opredeljenem kot »urban«. Urbano kmetijstvo se izvaja tako znotraj mest kot na primestnih območjih. V primerjavi z bolj konvencionalnimi in podeželskimi zvrstmi kmetijske dejavnosti je veliko bolj integrirano v mestni ekosistem. Strukturno je vgrajeno v mestno tkivo in je obenem vključeno v družbeno in kulturno življenje, gospodarstvo in metabolizem mesta. Urbano kmetijstvo v temelju sestavljajo urbani vrtovi in urbane kmetije (Lohrberg s sodelavci 2016a). Za obdelovanje urbanih vrtov se je v Sloveniji uveljavil tudi izraz vrtičkarstvo.

Urbani vrtovi se nanašajo na opravljanje kmetijske dejavnosti s splošno nizko gospodarsko odvisnostjo od materialnih pridelkov, hkrati pa je pridelava hrane namenjena doseganju drugih, večinoma družbenih ciljev. Glede na pridelavo lahko vrtove razdelimo na tiste, ki temeljijo na individualni pridelavi (najemni in družinski vrtovi) in na kolektivnih shemah (izobraževalni, skupnostni in terapevtski vrtovi). Skvoterski vrtovi lahko pri tem spadajo v obe kategoriji (Lohrberg s sodelavci 2016a). Vrtičkarstvo je kot raba v prostoru in dejavnost posebnost. V prostoru se pojavlja kot trajna ali začasna raba, ki na zasedenem območju ne povzroča večjih oziroma nepovratnih sprememb. Zato se lahko hitro umakne drugim oblikam rabe zemljišč.

BOJAN ERHARTIC

Slika 1: Primer najemnega vrta s privlačno vrtno hiško.

BOJAN ERHARTIČ

Slika 2: Primer družinskih vrtov v soseski vrstnih hiš.

BOJAN ERHARTIČ

Slika 3: Primer skvoterskih vrtov ob dolenski železnici v Ljubljani.

Pridelava se s tal širi tudi v dvignjene grede, korita in posode, na balkone, strehe in stene hiš. Vrtnari se na mestnih vrtičkih, ob šolah in vrtcih, domovih za ostarele in med bloki, na urejenih gredicah ter začasno zasedenih ostankih zelenih površin, na skupnostnih vrtovih in v desetletja starih vrtničarskih kolonijah, na najetih in izposojenih zemljiščih. Tradicionalni načini pridelave se umikajo novim, okolju prijaznejšim, kakršna sta ekološko in permakulturno vrtnarjenje. Kot dejavnost lahko vrtničarstvo prevzema različne funkcije, kot na primer blaženje socialnih težav, omogočanje izvajanja terapevtskih in izobraževalnih programov ter oblikovanje ugodnih razmer za gradnjo skupnosti (Simoneti 2016).

Urbane kmetije se nanašajo na načrtne poslovne modele, ki za ponudbo lokalnih ali regionalnih kmetijskih proizvodov oziroma storitev koristijo bližino mesta. Ta koncept pa ne velja za vse oblike kmetovanja na večjih urbanih območjih. Neurvano usmerjeno kmetovanje vključuje vsa kmetijska podjetja, ki ohranjajo »običajno poslovanje«: kmetije izvajajo svoje konvencionalne kmetijske dejavnosti na območjih, ki so bila prej podeželska in so bila zaradi mestne rasti preobrazena v notranja ali primestna območja. Bližino mesta običajno dojemajo kot grožnjo in ne kot priložnost, razen v primeru izboljšane dostopa do prometne infrastrukture. Njihova kmetijska pridelava je namenjena predvsem širšim nacionalnim ali mednarodnim trgov. Večnamenskost na urbanih območjih je povezana s strategijami za diverzifikacijo kmetij v smeri zadovoljevanja urbanih potreb po rekreaciji in turizmu. Sčasoma so mestne kmetije razširile spekter svojih storitev in blaga, tako da zdaj vključujejo tudi segmente upravljanja pokrajine, okoljskih ukrepov, najema zemljišč in neposrednega trženja. Kmetije znotraj mest ali na njihovem obrobju, ki so prilagodile svoje poslovne strategije, lahko razčlenimo v dve glavni skupini. Prva skupina obsega zagotavljanje storitev na kraju samem in vključuje počitniške, izobraževalne, terapevtske ter socialne kmetije. Druga obsega lokalne kmetije za pridelavo hrane in okoljske kmetije, ki koristi zagotavljajo s pomočjo materialnih ali okoljskih tokov, povezanih z mestnim metabolizmom in mestnim okoljem (Lohrberg s sodelavci 2016a).

Prvi pojavi urbanega kmetijstva segajo vsaj 4000 let nazaj v tedanjo Perzijo, sedanji Iran. Urbano kmetijstvo, kot ga v zahodnem svetu poznamo danes, pa korenini v izzivih, povezanih z industrijsko revolucijo v Evropi in deloma v Združenih državah Amerike v drugi polovici 19. stoletja. Industrializacija je sprožila val preseljevanja iz podeželja v mesta. Skokovita rast mest je vplivala na hitro rast natrpanosti, umazanije in revščine. Mestne oblasti so za blažitev posledic teh negativnih pojavov začele revnejšim prebivalcem zagotavljati zemljišča za gojenje zelenjave in sadja. Mnogi med njimi so bili teh praks večji zaradi znanj, pridobljenih v podeželskem okolju. Urbano kmetijstvo je torej nastalo kot odgovor na pomanjkanje sveže hrane v prehodu iz fevdalne agrarne družbe v urbano industrijsko družbo (Keshavarz in Bell 2016).

Preglednica 1: Tipologija urbanega kmetijstva (povzeto po Lohrberg s sodelavci 2016a).

TIP	OPIS
URBANI VRTOVI	
NAJEMNI VRTOVI	Gre za razparcelirano vrtničarsko območje, kjer so posamezne parcele oddane v najem po najemni pogodbi. So močno formalizirana oblika mestnega vrtničarstva, s katerim pogosto upravlja inštitucija, na primer občina ali društvo.
DRUŽINSKI VRTOVI	Namenjeni so nekomercialni pridelava hrane za gospodinjstvo; brez vključene institucije ali organizacije.
IZOBRAŽEVALNI VRTOVI	So pedagoško orodje za učenje pridelave, predelave in uživanja hrane, z velikim potencialom za ozaveščanje javnosti in širjenje vrtnarskih zamisli.
SKUPNOSTNI VRTOVI	Vzpostavljeni so na podlagi pobud od spodaj navzgor, z njimi upravljajo skupnosti. Njihov glavni namen je pridelava hrane in zagotavljanje družbenih funkcij za skupnost.
TERAPEVTSKI VRTOVI	Navadno so urejeni ob ustanovah za fizično in duševno zdravstveno varstvo. Lahko so namenjeni rehabilitaciji, kontemplaciji in/ali aktivni pridelavi hrane.
SKVOTERSKI VRTOVI	Za njih je značilna obdelava na nezazidanem ali zapuščenem zemljišču. Vrtovi zaradi svoje neformalne, pogosto nelegalne narave niso registrirani in niso predmet javnih politik.
URBANE KMETIJE	
POČITNIŠKE KMETIJE	Na njih so možnosti za rekreacijo, povezane s kmetijskimi dejavnostmi, na primer turistične ali izletniške kmetije.
SOCIALNE KMETIJE	Namenjene so razreševanju socialnih težav. Njihov cilj je spodbujanje socialnega vključevanja ranljivih in marginaliziranih skupin ljudi.
IZOBRAŽEVALNE KMETIJE	Na njih prevladuje pedagoška funkcija, na primer v obliki učnih programov ali kratkoročnih bivanj za šole; lahko tudi kot oblika rekreacije.
TERAPEVTSKE KMETIJE	Za njih je značilna terapevtska uporaba kmetijskih dejavnosti, ki spodbuja telesno in duševno zdravje ter dobro počutje, na primer hipoterapija, apiterapija, delovna terapija.
LOKALNE KMETIJE ZA HRANO	Usmerjene so na lokalne trge in so neposredno povezane z mestnimi potrošniki. Poleg pridelave hrane lahko izvajajo tudi druge dejavnosti (predelava v kozmetiko, uporaba rastlinskih vlaken in podobno).
EKOLOŠKE KMETIJE	Gre za kmetije z visoko naravno in ekološko vrednostjo in/ali prispevkom k ohranjanju biotske oziroma kmetijske raznovrstnosti. Navadno so vključene v načrte za preprečevanje poplav ali požarov, zelene infrastrukture, omrežij, zelenih pasov, programa Natura 2000 in podobno.
KMETIJE KULTURNE DEDIŠČINE	Njihov namen je ohranjanje izjemnih prvin snovne in nesovne kulturne dediščine – tradicionalnih materialov, zgradb, sort poljščin in pasem ter tehnik gojenja.
EKSPERIMENTALNE KMETIJE	Na njih preizkušajo nove kmetijske tehnologije, pridelovalne metode, vzgajajo nove sorte in vzrejajo nove pasme ali razvijajo modele družbenih in gospodarskih interakcij z mestnim okoljem.

BOB NICHOLS, FLICKR

Slika 4: Urejeni vrtnički sredi mestnega tkiva ameriškega mesta Albuquerque v sušni Novi Mehiki.

FLICKR

Slika 5: Vrt na strehi stanovanjskega bloka v hitro razvijajočem se kitajskem mestu Shenzhen.

BOJAN ERHARTIČ

Slika 6: Med najstarejšimi slovenskimi vrtničkarskimi območji so vrtovi v ljubljanskem predelu Krakovo.

DRAGO KLADNIK

Slika 7: Načrtno nastalo vrtničkarsko območje Kunta Kinte v Velenju.

Eden od začetnikov organiziranega urbanega kmetijstva za doseganje širših družbenih učinkov in ne zgolj za (samo)oskrbo s hrano je bil nemški zdravnik, ortoped Daniel Gottlieb Schreber (1808–1860) iz Leipziga. Tovarnarjem je predlagal, naj delavcem priskrbijo manjše najemno zemljišče, kjer bi se lahko v prostem času ukvarjali z vrtnarjenjem. Bil je prepričan, da bi moral biti vrtiček sredstvo za krepitev telesa, razvedrilo, zapolnjevanje prostega časa in tudi odvrčanje od slabih navad. Prvi tovrstni vrtički so se pojavili le nekaj let po njegovi smrti. Zamisel in z njo povezane različne oblike urbanega kmetijstva so se širile po vsej Nemčiji, pa tudi Belgiji, Franciji in drugod po Evropi. Mesta in njihovi odprti prostori so z urbanim kmetijstvom pridobili nove družbene funkcije pod vodstvom delavskih združenj, Rdečega križa ali cerkve. Francoski socialni in liberalni katolicizem je v vrtičkarstvu videl ustrezno terapijo zoper družbene napetosti, povezane z industrializacijo in urbanizacijo (Jamnik, Smrekar in Vrščaj 2009).

Med 1. svetovno vojno se je zaradi potreb po delni samooskrbi mestnega prebivalstva urbano kmetijstvo močno okrepiło. Širilo se je tudi med svetovnjima vojnama in doživelo pravi razcvet na Nizozemskem, v Angliji in Švici. Po 2. svetovni vojni je doživeło nadaljnji vzpon tako v zahodni kot vzhodni Evropi (Jamnik, Smrekar in Vrščaj 2009). V sodobnosti je urbano kmetijstvo zaradi naraščajoče stopnje urbanizacije še posebej pomembno za prebivalce metropolitanskih območij »globalnega juga«, medtem ko se njegova vloga za prebivalce »globalnega severa« precej razlikuje tako med državami kot posameznimi mesti (Tornaghi 2014; Lohrberg s sodelavci 2016a). Mestom je skupno, da se v njih izvajajo številni urbani kmetijski projekti, ki jih vodijo institucije ali pa so nastali organsko, prek pobud lokalnega prebivalstva.

Čeprav so zametki urbanega kmetijstva v Sloveniji precej starejši, pa se je v obliki družinskih vrtov razširilo šele na začetku 20. stoletja (Vastl 2000). Pojavile so se tudi že prve oblike najemnih vrtov (glej na primer Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Vendar tedaj pri nas urbano kmetijstvo še ni bilo organizirano tako kot marsikje drugod po Evropi (Vastl 2000). Do konca 2. svetovne vojne sta bili poglavitni motivaciji za vrtičkarstvo dopolnjevanje nezadostnih stanovanjskih površin z zasebnim odprtim prostorom in zagotavljanje eksistenčnega minimuma socialno šibkejših slojev, medtem ko se je šele v povojnem obdobju začel krepiti pomen oddiha in rekreacije (Jamnik, Smrekar in Vrščaj 2009). Poleg najbolj razširjenih družinskih vrtov je treba omeniti edinstven primer najemnih vrtov *Kunta Kinte* v Velenju. Vrtičkarsko območje je nastalo leta 1978 na pobudo lokalnega prebivalstva in s financiranjem Premogovnika Velenje, ki je rudarjem in njihovim družinam želel omogočiti več možnosti za samooskrbo in dejavno preživljanje prostega časa v kakovostnem naravnem okolju (Lovšin 2014). Do nedavnega je bil to eden redkih slovenskih primerov večjega, načrtno urejenega vrtičkarskega območja.

2.2 Urbano kmetijstvo kot orodje za participacijo

Participativno načrtovanje je paradigma načrtovanja, ki v njegovih strateških in upravljaljskih procesih poudarja vključevanje skupnosti. Pogosto se opredeljuje kot del grajenja skupnosti (Lefevre s sodelavci 2001). Cilj participativnega načrtovanja je uskladiti stališča vseh relevantnih udeležencev na podlagi načel od spodaj navzgor (angleško *bottom-up*) in preprečiti konflikte med nasprotnimi stranmi. Tovrstno načrtovanje je še posebej primerno z vidika sodelovanja ranljivih in marginaliziranih skupin v procesih odločanja (McTague in Jakubowski 2013). Pozitivna stran participativnega načrtovanja je njegova spontanost in neformalnost, ki spodbuja izražanje udeležencev v procesu in ga ne zamejuje prehitro. Negativna stran je, da je prisotnost odločevalcev oziroma institucij v participativnih praksah izrazito redka, zato je vpliv tovrstne participacije na urejanje družbe in prostora lahko tudi omejen (Cerar 2015). Formalna oblika participacije, ki jo označujejo načela od zgoraj navzdol (angleško *top-down*), sicer lahko poveča možnost implementacije, vendar lahko članke lokalne skupnosti odtuji in s tem ne zajame pomembnih dejavnikov posameznega kraja (Fraser s sodelavci 2006). To še posebej velja za projekte načrtovanja skupnosti. Izkušnje potrjujejo, da pri doseganju ciljev lokalnih skupnosti in zadovoljnosti končnih uporabnikov pobude od zgoraj navzdol prinašajo slabše rezultate (Larrison 2002). Zaradi številnih prednosti in slabosti je za učinkovito načrtovanje najbolj smiselno povezovanje participativnih pristopov s formalnimi oblikami predstavniške demokracije (Cerar 2015).

V odzivu na razkorak med željami lokalnih skupnosti in programi mestnih oblasti, kot je urbana prenova, je Sherry Arnstein, z namenom, da »spodbudi bolj razsvetljen dialog«, oblikovala tako imenovano *Lestvico sodelovanja državljanov* (Arnstein 1969). Razvila jo je kot tipologijo z osmimi stopnjami, ki segajo od različnih stopenj neudeležbe prek navidezne moči državljanov do njihove dejanske moči (preglednica 2). Njena kritična ocena o takratnih metodah načrtovanja je pomembno vplivala na oblikovanje participativnih tehnik in njihovo vključitev v načrtovalski proces (Griffin 2014). Arnsteinino lestvico se uporablja še danes. Njena specifičnost je, da se izrazito veže na socialne probleme revnejših slojev, medtem ko se prostorsko pogosto veže na geta, kar poleg vprašanj družbene stratifikacije in rasizma odpira tudi vprašanje urejanja prostora na participativen način (Cerar 2015). Po mnenju avtoric Filipovič Hrast in Dekker (2009) so participativni modeli urejanja prostora na lokalni ravni v Sloveniji po Arnsteinini lestvici navezujejo na navidezno moč državljanov. Cilj je dati prebivalcem glas in zagotoviti, da se ta glas sliši, vendar oblikovalci politik še vedno niso dolžni dejansko izpolnjevati njihovih zahtev.

Začetki participativnega načrtovanja naj bi segali v razvojne projekte umirjanja etničnih in rasnih problemov ter odpravljanja revščine po 2. svetovni vojni v Združenih državah Amerike (Bole, Šmid Hribar in Pipan 2017). Tamkajšnji načrtovalci

Preglednica 2: Lestvica sodelovanja državljanov (povzeto po Arnstein 1969).

8	državljsko vodenje	
7	delegirana moč	dejanska moč državljanov
6	partnerstvo	
5	sprava	
4	posvetovanje	navidezna moč državljanov
3	informiranje	
2	terapija	nesodelovanje
1	manipulacija	

so se oprli na raziskovalni model Kurta Lewina za načrtovanje, ukrepanje in raziskovanje rezultatov teh ukrepov. Pri tem so poskušali analizirati in usmerjati razmerja moči znotraj skupnosti, ki bi bila za skupnost koristna (Minkler in Wallerstein 2008). Participativno raziskovanje, ki temelji na skupnosti, izhaja iz »južne tradicije« (gospodarsko slabše razvite države s šibkejšo vlogo javnega sektorja) »akcijskega raziskovanja«, pri čemer raziskovalci menijo, da je njihova vloga podpora in izobraževanje skupnosti, medtem ko mora sprememba izhajati iz skupnosti same. V nasprotju s tem pa »severna tradicija« (gospodarsko bolj razvite države z močnejšo vlogo javnega sektorja) poudarja sodelovanje raziskovalcev v institucionalnih okoljih, kot so šole in delovna mesta. Tam lahko skupaj enakovredno razrešujejo manjše težave in tako vplivajo na kakovost življenja (Racadio, Rose in Kolko 2014: 50). Participativno raziskovanje je možno označiti kot proces, v katerem akademski in neakademski deležniki vzporedno izmenjujejo znanje, da bi razrešili določeno težavo. Vendar »poudarek ni na integraciji različnih kultur znanja, da bi ustvarili novo znanje in teorijo«, ampak na »razvoju ali uporabi raziskav« (Tress, Tress in Fry 2005).

Participativno urbano kmetijstvo je v zadnjih letih postalo pomembno raziskovalno področje z vidika zagotavljanja prehranske varnosti in vzpostavljanja preživetvenih strategij revnejših ter kako drugače prikrajšanih prebivalstvenih skupin (Ellis in Sumberg 1998; Rich, Rich in Dizyee 2016). Za trajnostno urbano kmetijstvo kot strategijo preživetja in prožnosti so potrebna orodja za podporo odločanju, ki urbanističnim načrtovalcem in drugim deležnikom omogočajo, da skupaj razvijejo potencialne točke vzvoda in ocenijo njihovo vlogo v prehranskih vrednostnih verigah (Rich, Rich in Dizyee 2016). Da bi povečali uporabo participativnih praks, torej ne zadostuje samo naučiti pobudnike, kako vključiti ljudi, ampak je treba o participativnih metodah in tehnikah izobraziti tudi strokovnjake (Nared s sodelavci 2015). Ti morajo postati del skupnosti in z ljudmi sodelovati na terenu, s čimer se bo oblikovalo vzajemno zaupanje (Pretty 1995).

Čeprav se je med načrtovalci zanimanje za urbano kmetijstvo v zadnjih letih okrepi-
lo (Morgan 2013; 2015), je njihovo znanje še precej omejeno (Lovell 2010), predvsem
pa za njegovo spodbujanje primanjkuje politične volje (Pothukuchi in Kaufman 2000).
Izziv (in priložnost) je oblikovati večnamenske kmetijske prostore, ki ustrezajo po-
sebnim potrebam in željam mestnih prebivalcev, hkrati s tem pa varovati tudi okolje
(Lovell 2010). Ob tem pogosto prihaja do precejšnjih nesoglasij med akterji, ki spod-
bujajo in organizirajo urbano kmetijstvo, ter tistimi, ki ga urejajo in upravljajo. Brez
formalne podpore je urbano kmetijstvo večinoma proces od spodaj navzgor, ki ga
običajno začnejo organizirani posamezniki ali nevladne organizacije, ne pa mestne
oblasti (Rich, Rich in Dizyee 2016). Glede na pomembno vlogo urbanega kmetijstva
za razvoj mesta se torej postavlja vprašanje, kako podpreti in uporabiti urbano kme-
tijstvo ne le kot odziv v kriznih časih, ampak tudi kot strategijo, ki lahko poveča
prožnost in trajnostnost urbanih območij in njihovih prebivalcev. Natančneje reče-
no, opredeliti je treba, katere vrste orodij systemskega načrtovanja potrebujemo za
vključitev načrtovalcev in strokovnjakov, odločevalcev in prebivalcev v proces skup-
nega učenja, ki lahko učinkoviteje usmerja razvoj urbanega kmetijstva (Rich, Rich
in Dizyee 2016).

Participativno urbano kmetijstvo ponuja edinstvene raziskovalne in razvojne pri-
ložnosti, ki zahtevajo uporabo alternativnih metodoloških pristopov. Participativne

Slika 8: Participativno urbano kmetijstvo kot metoda gradnje skupnosti in sodelovanja v procesih odločanja.

raziskave so lahko zelo učinkovite pri zbiranju podatkov, hkrati pa skrbijo za vključevanje in obveščanje javnosti (Lovell 2010). Lokalni prebivalci se na primer lahko vključujejo v kartiranje in popisovanje zelenih površin in opuščeni zemljišč, ki bi jih lahko uporabili za pridelavo hrane (Fraser 2002). Urbani vrtničkarji in kmetovalci bi lahko bili vključeni tudi v zbiranje podatkov o svojih dejavnostih, sledenje svojim vložkom in donosom ter v popisovanje rastlin (Airriess in Clawson 1994). Nekatere raziskave so vključevale prebivalce ali vrtničkarje in kmete v ciljne skupine, da bi opredelili najpomembnejše dejavnike za zaščito in širjenje urbanega kmetijstva (Thapa in Murayama 2008). Redwood (2009) meni, da bi morali participativni pristopi k raziskavam urbanega kmetijstva obsegati naslednja vprašanja: 1. Kdo goji, kaj in zakaj? 2. Kakšni so interesi lokalnega prebivalstva? 3. Kateri gospodarski dejavniki vplivajo na odločitve? ter 4. Katere institucije so vključene in v kakšni vlogi? Da bi povečali potencial urbanega kmetijstva, so ključni dejavniki participativna orodja in procesi, ki upoštevajo večnamenskost rabe zemljišč, raznolikost deležnikov ter prostorske in časovne interakcije ljudi in krajev (Rich, Rich in Dizyee 2016). Za razvoj urbanega kmetijstva je ključen vzvod regulativa mestnih oblasti, ki tradicionalno samoiniciativno in samoregulatorsko kulturo vrtničkarjev in kmetovalcev uspe produktivno soočiti s celovito razvojno paradigmo mesta. To je mogoče doseči le s participativnim odločanjem, ki je podprto s participativnim raziskovanjem (Vadnal in Alič 2008), kjer prihaja do vzajemnega sodelovanja akademskih in neakademskih deležnikov (Tress, Tress in Fry 2005).

Če odmislimo za Slovenijo zelo značilne vrtove ob prostostoječih in vrstnih stanovanjskih hišah v predmestjih in na podeželju, naše urbano vrtničkarstvo po obsegu zaostaja za Nemčijo in Avstrijo, kjer je vrtničarska kultura bolj razširjena, še posebej v tamkajšnjih milijonskih mestih. Vendar smo tudi v Sloveniji v zadnjih letih pričča čedalje večjemu številu dobrih praks participativnega urbanega kmetijstva. Skupnostni urbani ekovrt v Borovi vasi v Mariboru, nastal v sklopu Evropske prestolnice kulture leta 2012, velja za prvi primer skupnostnega vrta v Sloveniji in je sploh prvi, ki je v izhodišče postavil certificirano ekološko pridelavo. Z vidika participativnega urbanega kmetijstva velja izpostaviti tudi skupnostni vrt Onkraj gradbišča v Ljubljani (Cvejčić s sodelavci 2015; Poljak Istenič 2019), ki je nastal na degradiranem zemljišču, in študentska skupnostna vrtova v ljubljanski Rožni dolini, ki sta odlična primera uspešne sinergije med civilno iniciativo in javno ustanovo.

2.3 Urbano kmetijstvo kot orodje za socialno vključevanje

Koncept socialne vključenosti je neločljivo povezan s pojmom socialne izključenosti; v razpravah je slednji prevladal kot izhodišče, saj naj bi »socialno izključeni«
ljudje »... potrebovali politiko, ki bi omogočila njihovo socialno vključevanje...«
(Hall 2010, 48; Cameron 2006). Sčasoma se je politični diskurz preusmeril iz »izključeno-

sti« v na videz pozitivnejši in zdaj povsod prisoten izraz »vključenost«, pa tudi njegove številne sopomenke, kot so solidarnost, družbena kohezija, socialni kapital in integracija, ki so se začele redno uporabljati v različnih političnih in družbenih okoljih (Silver 2015). Oba koncepta, ki predstavljata dve strani istega kovanca, se sedaj obravnavata v raznolikih kontekstih, tudi (čeprav redkeje) v zvezi z urbanim kmetijstvom. V akademskih krogih se večinoma nanašata na družbeno prikrajsanost ljudi v post-modernih družbah, v katerih deindustrializacija, tehnološki razvoj in razdrobljenost trga dela povzročajo demografske in družbene spremembe (Mandič 2005). V politiki se koncept razume kot skupni imenovalac za različne teme, ki spadajo pod okrilje socialnih programov. V politično besedišče Evropske unije je termin vstopil sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, kot izpeljanka iz francoskega izraza *exclusion sociale* (Peace 2001). Socialna izključenost se od takrat naprej ne povezuje zgolj z monetarnim vidikom, ampak poleg pomanjkanja materialnih virov zajema tudi nezmožnost za sodelovanje v gospodarskem, političnem, kulturnem in družbenem življenju ter izključenost iz prevladujoče (»mainstreamovske«) orientacije družbe (Filipović 2005).

Koncept socialne izključenosti se torej uporablja v dveh smislih (Peace 2001). V ožjem je sopomenka za **revščino**, ki se nanaša posebej na brezposelne ali osebe z nizkimi dohodki. Kot tak se navezuje na koncept družbene kohezije. V kohezivni družbi naj bi se namreč politična, družbena in gospodarska stabilnost ohranjala s članstvom (oziroma participacijo) v plačani delovni sili. Tako razumevanje socialnega izključevanja je značilno za Evropsko unijo, saj je ta v prvi vrsti gospodarska zveza in zato težko uveljavlja skupno socialno politiko, če ta ni povezana z gospodarstvom. V širšem smislu pa je socialna izključenost dinamičen proces, v katerem ljudje doživljajo pomanjkanje sredstev in/ali **odrekanje družbenih pravic**, kar se kaže v večkratni prikrajsanosti, trganju družinskih vezi in družbenih odnosov ter izgubi identitete in življenjskega smisla. Takšno razumevanje in opredelitve, značilni predvsem za humanistične raziskave, posebej poudarjajo sodelovanje in socialno vključevanje. V kontekstu urbanega kmetijstva sta pomembna oba vidika, čeprav je prvi poudarjen v državah v razvoju, vključno z vzhodno Evropo (Zezza in Tasciotti 2010), drugi pa v gospodarsko razvitejših oziroma bogatejših državah, v katerih so razširjeni skupnostni vrtovi (Macias 2008; Seeland, Dübendorfer in Hansmann 2009; Turner, Henryks in Pearson 2011; Cabannes in Raposo 2013) in kjer predvsem nevladne organizacije ustanavljajo posebne vrtove za socialno vključevanje svojiskih ranljivih skupin, kot so ljudje s posebnimi potrebami, Romi, migranti ali druge skupine (Buckingham 2005; Moulin-Doos 2014). Po drugi strani lahko tudi najemni vrtnički, ki so namenjeni prvenstveno pridelavi hrane in rastlin ter pristočnim in rekreativnim dejavnostim, prednostno spodbujajo druge vidike družbenega življenja, kakršen je socialno vključevanje (Zammit in Šuklje-Erjavac 2016).

Idejo socialnega izključevanja so v znanost in politiko vpeljale **sociološke raziskave**. Te poudarjajo, da sta socialna vključenost oziroma izključenost posledica pomanjkanja

enakosti, kar je značilno za vse družbe, tudi najpreprostejše. Pojav povezujejo z drugimi koncepti, predvsem z družbeno solidarnostjo (Durkheim 1933; Weber 1947) in socialnim kapitalom (Bourdieu 1985; Putnam 2000). Ni pa nujno, da posameznike izključuje družba, pač pa se ti lahko iz določenih dejavnosti večinske družbe izključujejo sami (Giddens and Griffiths 2006).

Burchardt, Le Grand in Piachaud (2002) so opredelili štiri dimenzije socialne izključenosti: iz proizvodnje, porabe, družbenih interakcij in političnega udejstvovanja. Nekateri raziskovalci opozarjajo tudi na druge oblike izključenosti, kot sta prostorska in kulturna (Nowosielsky 2008). K zmanjšanju navedenih razsežnosti socialne izključenosti lahko pomembno prispeva prav urbano kmetijstvo. Kot ugotavljata Sempik in Aldridge (2002), urbano kmetijstvo oziroma vrtnarjenje omogočata **pridelavo hrane** oziroma udejstvovanje, ki ga vrtničarji, osebe in drugi vpleteni obravnavajo kot delo; v nekaterih potezah je celo podobno formalni zaposlitvi. Vrtnarjenje je povezano tudi s **porabo** – je priljubljena pristočasna dejavnost, iz katere so ranljive skupine pogosto izključene, ki ob pridelani hrani bistveno prispeva h kakovosti njihovega življenja. Ustvarja priložnosti za številne oblike **družbene interakcije**, kar pozitivno vpliva na oblikovanje terapevtskih, socialnih in podobnih skupnosti ter krepí občutke pripadnosti različnim družbenim skupinam (Haigh 2008; Hickey 2008; Sempik, Hine in Wilcox 2010). Poleg tega vrtničarstvo udeležencem omogoča, da upravljajo vrt ali koordinirajo dejavnosti, kar je oblika **političnega udejstvovanja**.

ARHIV AGRICULTURES

Slika 9: Urbano kmetijstvo kot orodje za socialno vključevanje otrok in mladostnikov.

Velik del urbanih vrtičkov je urejen na javnih zemljiščih, zato vrtičkarjem olajšujejo **rabo javnega prostora**, v določenih primerih – predvsem kadar gre za prakse, ki združujejo različne ranljive skupine oziroma ranljive in neranljive skupine – pa prispevajo tudi k sprejemanju in razumevanju **kulturne raznolikosti**.

Te razsežnosti in značilnosti socialne izključenosti so prav tako poudarjene v raziskavah in analizah na področjih socialnega dela in delovne terapije, kjer je nastalo največ študij, ki socialno vključenost povezujejo z urbanim (in tudi ruralnim) kmetijstvom (Hassink in Van Dijk 2006; Sempik 2008; De Bruin s sodelavci 2010; Haubehofer s sodelavci 2010). Osredinjajo se na različne kazalnike socialnega vključevanja, kot so zaposlovanje, nastanitev, izobraževanje, sodelovanje v prostočasnih ali družbenih dejavnostih, dostop do zdravstvenih storitev, zdravstveno zavarovanje, socialna podpora in družbeno koristno delo. Dostop do teh dobrin izboljšuje človekovo dobro počutje in osebni potencial (Lloyd, Tse in Deane 2006). Njihovi pristopi in pristopi drugih strokovnjakov, ki v delo vključujejo naravo, so združeni pod pojmom **zelena oskrba** (angleško *green care*) (Sempik, Hine in Wilcox 2010). Eden prvih strukturiranih pristopov k uporabi narave za izboljšanje zdravja – oziroma dela v naravi, torej tudi kmetovanja oziroma vrtnarjenja – je bila hortikulturalna terapija. Gre za specializirano obliko delovne terapije z uporabo rastlin in dela na vrtu kot glavne dejavnosti. Z njo je povezano terapevtsko vrtnarjenje, to je vrtnarjenje za spodbujanje zdravja. Razlika med njima je v tem, da ima hortikulturalna terapija vnaprej določen klinični cilj, medtem ko je terapevtsko vrtnarjenje splošneje usmerjeno v izboljšanje blaginje posameznika, pomembnejši zanj je družbeni kontekst. Zato se za tako obliko udejstvovanja, vsaj v Angliji, ob terapevtskem vrtnarjenju uporablja tudi izraz socialno vrtičkarstvo (Sempik 2010).

V Evropi se kmetijstvo majhnega obsega pogosto uporablja tudi kot oblika rehabilitacijske socialne oskrbe, zlasti za ljudi s težavami v duševnem razvoju in učnimi težavami. V nekaterih evropskih državah zanje vzpostavljajo bolnišnične kmetije (Hine 2008) oziroma oskrbne kmetije (Hassink in van Dijk 2006), na katerih je kmetijstvo večnamensko – namenjeno ni le pridelavi hrane, pač pa tudi zagotavljanju zdravstvene oskrbe. Poleg gojenja kulturnih rastlin se za spodbujanje zdravja in dobrega počutja lahko uporablja tudi živali (Berget in Braastad 2008; Sempik 2010; Berget in Ihlebk 2011).

Vendar pa velika večina študij v vseh znanstvenih disciplinah in strokah izhaja iz predpostavke, da so dobri skupnostni (in še kakšni drugi) vrtovi nujno vključujoči, slabi pa določene skupine prebivalcev izključujejo (Neo in Chua 2017). Dobri primeri naj bi zmanjševali ekonomske stiske, blažili nezaposlenost, presegali prikrajšanost pri storitvah in omejevali politično ranljivost. Vendar pa raziskovalci čedalje pogosteje opozarjajo na nezmožnost mnogih prebivalcev, da bi zaradi neenakih družbeno-gospodarskih virov, moči in političnega dostopa enakopravno sodelovali v vrtnarjenju in od tega imeli enake koristi. Nekateri avtorji zato predlagajo, naj **pozornost**

z vključevanja in izključevanja preusmerimo na odgovornost in preučujemo, kako prevzemanje odgovornosti – bodisi za ohranjanje vrta bodisi za ustvarjanje prostora za skupnost – povzroča izključevanje in vključevanje ter kakšna skupnost se ob tem oblikuje (Neo in Chua 2017).

2.4 Urbano kmetijstvo kot dejavnik trajnostnega urbanega razvoja

Kot odgovor na naraščajočo urbanizacijo in okoljske spremembe, ki ogrožajo prihodnost človeštva, je po svetu čedalje bolj uveljavljena in na široko sprejeta paradigma trajnostnega urbanega razvoja. Trajnostno mesto je namreč organizirano tako, da lahko v njem vsi prebivalci zadovoljujejo svoje potrebe, ne da bi s tem škodovali naravnemu okolju ali poslabševali bivalno okolje drugim ljudem, tako zdaj kot v prihodnje (Girardet 1996). Nekatere bolj kompleksne opredelitve trajnostnega urbanega razvoja zajemajo tudi željo po spremembi, vodstvo, ki je sposobno načrtovati dolgoročno, delovanje prek administrativnih meja, sposobnost nadzora nad zemljišči in drugimi viri ter poudarek na celotni življenjski dobi meščanov (CABE 2009). Večina avtorjev pa se pri naštevanju prvin trajnostnosti bolj ali manj naslanja na klasično opredelitev, ki temelji na treh med seboj prepletenih in usklajenih razsežnostih razvoja –

ALEŠ SMREKAR

Slika 10: Zaradi ukleščenosti nekaterih preostalih kmetij v mestno tkivo se pojavlja nujna po odvažanju hlevskega gnoja na okoliška obdelovalna zemljišča, kar, kot je razvidno z območja Šiške v Ljubljani, lahko poteka tudi po prometnih ulicah in cestah.

gospodarski, družbeni in okoljski. V nekaterih opredelitvah se kot osrednji steber pojavlja tudi kulturna razsežnost oziroma identiteta, ki jo obkrožajo stebri družbene pravičnosti, ekološkega ravnovesja in gospodarske samozadostnosti (Nurse 2006).

V urbano kmetijstvo so vključeni raznovrstni akterji, ki pomagajo udejanjati zelo različne cilje, zato ima ta dejavnost številne učinke na mestno gospodarstvo, družbo in okolje (Lohrberg s sodelavci 2016a). Kmetijska pridelava ni nujno nasprotje sodobnega mesta, ampak je lahko ena od mestotvornih dejavnosti, ki prispeva k prožnosti in izboljšani trajnosti mest (Barthel in Isendahl 2013; Lovšin 2014). V znanstveni literaturi najdemo obilo dokazov, da urbano kmetijstvo pozitivno prispeva k trajnostnemu urbanemu razvoju (Drechsel in Dongus 2009; Pearson, Pearson in Pearson 2010; Orsini s sodelavci 2013), pa tudi potencialih urbanega kmetijstva za obvladovanje ključnih izzivov mest, kot so revščina, socialna izključenost, prehranska varnost, varstvo okolja in odtujenost od narave (de Zeeuw, van Veenhuizen in Dubbeling 2011; Scheromm 2015). Vendar so območja za urbano kmetijstvo zaradi slabega poznavanja medsektorskega značaja te dejavnosti ter pomanjkljive vključenosti v prostorsko in urbanistično politiko ter načrtovanje ena od najbolj ogroženih kategorij zelene infrastrukture (Deelstra in Girardet 2000; Breuste 2010; Lohrberg s sodelavci 2016a). Zato je pomembno, da načrtovalci v večji meri prepoznajo vlogo urbanega kmetijstva

MAURO GAMBINI

Slika 11: V sodobnem urbanizmu je za zagotavljanje trajnosti čedalje bolj poudarjena skrb za zelene površine, kar je opazno tudi v lombardijski prestolnici Milano, kjer so rastlinje na balkonih nekaterih tamkajšnjih stolpnic poimenovali kar navpični gozd.

kot ene izmed pomembnih dejavnosti, ki opredeljuje sodobna mesta ter prispeva k njihovi trajnosti in prožnosti. V nadaljevanju povzemamo ključne lastnosti urbanega kmetijstva z vidika treh ključnih razsežnosti trajnostnega razvoja.

Medtem ko se večina promotorjev urbanega kmetijstva osredotoča na njegove družbene in okoljske koristi, so **gospodarske koristi** velikokrat slabše razumljene ali celo zapostavljene (van der Schans s sodelavci 2016). Po ocenah Organizacije združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO) je v urbano kmetijstvo na svetu vključenih okrog 800 milijonov ljudi; 200 milijonov jih je komercialno naravnanih. Po nekaterih ocenah urbano kmetijstvo prispeva med 15 in 20 % hrane na svetu (Pölling s sodelavci 2016). Predvsem na mezo- in makroravni ima velik tržni potencial in nudi številne zaposlitvene priložnosti (Nugent 2000), na mikro- in mezoravni pa ima pomemben potencial za razvoj podjetij in dodano vrednost, zlasti v trgovini, marketingu in dobavnih verigah (Pearson, Pearson in Pearson 2010).

Posebej velja omeniti tržno usmerjene oblike urbanega kmetijstva, ki jih lahko označimo za skrite zmagovalce naraščajočega števila trajnostnih razvojnih strategij. Ena od pomembnih sinergij urbanega kmetijstva je namreč uporaba slabo izkoriščenih virov, kot so prazna zemljišča, prazne stavbe, organski odpadki in padavinska odpadna voda (van der Schans s sodelavci 2016). V zadnjih desetletjih so zlasti v raz-

BOJAN ERHARTIČ

Slika 12: Urbano kmetijstvo je pomemben dejavnik lokalne in zdrave samooskrbe s hrano.

vitem svetu vzniknile nove oblike praks z razvitimi družbenimi inovacijami, okolju prijaznimi življenjskimi slogi ter kombiniranimi pristopi od spodaj navzgor in od zgoraj navzdol: partnersko kmetovanje, skupnostno kompostiranje in vrtnarjenje, gverilsko vrtnarjenje in skvotersko kmetovanje, urbane prehranske strategije, sistem javnega naročanja lokalne hrane, podpora malim podjetnikom, zadrugam in socialnim podjetjem, lokalne prehranske verige, vključno z manjšimi vrtovi in živilskimi tržnicami, ter gibanje *Slow Food* z obujanjem lokalne pridelave hrane, kmetijskih trgovin in tržnic (Giacchè in Tóth 2013; Spilková in Perlín 2013). Med tovrstne prakse uvrščamo tudi spletno prodajo ter dostavo svežega sadja in zelenjave v za to posebej pripravljenih zabojčkih. Z naštetimi praksami urbano kmetijstvo pomaga obdržati denar v določenem kraju, kar krepi lokalno gospodarstvo.

Urbano kmetijstvo je pomembno tudi z vidika lastne pridelave hrane, zlasti v najbolj revnih državah v razvoju, kjer blaži mestno revščino, večja prehransko varnost in izboljšuje kakovost življenja. V Evropi so takšne prakse pogostejše v nekdanjih socialističnih državah, kjer niso zgolj oblika preživljanja prostega časa in rekreacije, temveč tudi pomembna preživetvena strategija (Alber in Kohler 2008) in priložnost za ustvarjanje dodatnega zaslužka (Glavan s sodelavci 2016). Delež gospodinjstev z lastno pridelavo hrane se sicer med temi državami močno razlikuje; po nekaterih ocenah jih je v Romuniji kar 99 % (Marlier in Atkinson 2010), s 43 % pa je med večjimi tudi v Sloveniji (Alber in Kohler 2008; Luthar s sodelavci 2008). Po drugi strani pa mnogi raziskovalci opozarjajo, da vloge in pomena lastne pridelave hrane ne smemo precenjevati (Ellis in Sumberg 1998; Zezza in Tasciotti 2010; van der Schans s sodelavci 2016).

Družbeni vidiki urbanega kmetijstva so med vsemi tremi razsežnostmi trajnostnega razvoja najbolj temeljito raziskani. Pozitivni učinki urbanega kmetijstva na družbeno trajnostnost so številni: prehranska varnost in dostopnost, prehrana in zdravje, osebno blagostanje, psihološke koristi, povečana telesna dejavnost, občutenje prostora, estetsko zadovoljstvo, druženje, krepitev skupnosti, osebne veščine in enakost spolov (Pearson, Pearson in Pearson 2010). Tudi druge študije navajajo vrsto družbenih koristi urbanega kmetijstva, od prehranske varnosti, splošnega telesnega in duševnega zdravja do navezanosti na sovesko in blaginje (Comstock s sodelavci 2010; Kortright in Wakefield 2011; Soga s sodelavci 2017). Ukvarjanje z vrtnarjenjem denimo vzbuja čute in stimulira vrsto odzivov, ki vplivajo na učenje, izražanje in zatrdjevanje, izboljšujejo družbena razmerja in spodbujajo zdravju prijazno vedenje (Hale s sodelavci 2011).

Z vidika zagotavljanja širših družbenih učinkov je pomembna tudi ugotovitev, da je urbano kmetijstvo sposobno preobraziti urbano pokrajino in prehranski sistem, saj prebivalcem (vključno na primer z vrtnarji priseljenci) omogoča aktivno vlogo pri spreminjanju svojega bivalnega in življenjskega okolja (Baker 2004) ter upravljanju in prostorskem načrtovanju (Cvejić s sodelavci 2015). V tem kontekstu lahko urbano

kmetijstvo obravnavamo tudi v negativnem smislu, kot nekaj nadležnega, trivialnega in grdega (Mbiba 1994), ali kot tveganje za zdravje ljudi zaradi neprimerne lokacije, na primer ob glavnih prometnicah (Smrekar 2009) ali virih pitne vode (Jamnik, Smrekar in Vrščaj 2009), za kar pa je bolj malo dokazov.

Družbene koristi urbanega kmetijstva avtorji pogosto obravnavajo z vidika čedalje bolj uveljavljenega koncepta ekosistemskih storitev. Raziskava v Barceloni je identificirala kar 20 ekosistemskih storitev, ki jih nudijo urbani vrtovi, in prišla do spoznanja, da so najpomembnejša skupina kulturne storitve, kot so učenje in izobraževanje, družbena integracija in kohezija, estetika, stik z naravo, sprostitve in preživljanje prostega časa (Camps-Calvet s sodelavci 2016). Čeprav se pomen tradicionalne pridelave hrane v razvitih državah zmanjšuje, tudi druge raziskave dokazujejo, da imajo vrtovi številne nesporne kakovosti in prispevajo k dobrobiti družbe, s čimer se jih da lažje vpeti v urbanistično načrtovanje (Breuste in Artmann 2015).

V primerjavi z družbenimi in gospodarskimi so **okoljski vidiki** urbanega kmetijstva slabše raziskani. Podobno kot velja za družbeni steber, so pogosto obravnavani skozi koncept ekosistemskih storitev, kot so biotska raznovrstnost, opravevanje in pridelava hrane. Na splošno velja, da so glavni pozitivni okoljski učinki urbanega kmetijstva kompostiranje, blažene učinka toplotnega otoka ter vezava in skladičenje ogljika. Glavni negativni učinki so hrup, smrad in pesticidi; slednji so potencialna grožnja kakovosti podzemne vode (Pearson, Pearson in Pearson 2010).

Med temeljitejšimi okoljskimi raziskavami velja omeniti pregledni članek Linove, Philpottove in Jhajeve (2015). Ob številnih koristih, kot so biotska raznovrstnost, opravevanje, zatiranje škodljivcev in prilagajanje podnebnim spremembam, so avtorji razkrili tudi potencialne škodljive posledice urbanega kmetijstva, kot so ugodna mesta za razmnoževanje komarjev, nevarnost razlitja kemikalij, ki povzročajo onesnaženje okolja in zdravstvena tveganja, ter potencialno tekmovanje za vodo v sušnejših okoljih. V preglednem članku (Wang in Clark 2016) je bil preučen tudi prispevek vrtov k biotski raznovrstnosti z zagotavljanjem habitatov za različne avtohtone rastlinske in živalske vrste. Ugotovljeno je bilo, da bo imelo čedalje bolj priljubljeno urbano vrtničarstvo vpliv na abiotske in biotske prvine v okolju, ki bodo v nekaterih primerih negativne (na primer spremenjeni cikli ogljika, hranil in vode na urbanih in suburbaniziranih območjih). S tem so vrtničarska območja tudi potencialni dejavniki globalnih okoljskih sprememb.

Omeniti velja še raziskavo o ekosistemskih storitvah zasebnih in skupnostnih vrtov, zlasti v lokalnem podnebnju, regulaciji vode in biotski raznovrstnosti. Avtorji so med drugim ugotovili, da skupnostni vrtovi v primerjavi z zasebnimi pomembneje prispevajo k regulaciji vode in lastnostim kroženja hranil ter v večji meri spodbujajo rast avtohtonih in spontano rastočih rastlinskih vrst (Cabral s sodelavci 2017).

3 Mednarodni okvir spodbujanja razvoja in upravljanja urbanega kmetijstva

Glavni namen tega poglavja je pregled izbranih mednarodnih strateških dokumentov, ki vplivajo na razvoj urbanega kmetijstva, ter evropskih programov in projektov, ki so tovrstno kmetijstvo razvijali samo po sebi ali kot orodje za doseganje širših družbenih učinkov. Analiza upravnega in političnega konteksta tovrstnega kmetijstva, ki je bila opravljena v okviru akcije COST Urban Agriculture Europe (Lohrberg s sodelavci 2016a), je namreč pokazala, da urbano kmetijstvo praviloma ni vključeno v nacionalne agende – ne v kmetijske politike ne v urbanistično načrtovanje (več o tem v naslednjem poglavju). Temu pritrjuje tudi Organizacija združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO), ki ugotavlja, da ta sektor zaradi uradne »nevidnosti« ne prejema javne pomoči in ni pod nadzorom mest (Urban agriculture 2019). Zato je za razvoj urbanega kmetijstva ključno, kako ga razumejo in spodbujajo mednarodni instrumenti – evropski, ki so lahko pravno zavezujoči ali pa podajajo smernice nacionalnim, regionalnim in lokalnim politikam, in globalni, ki države zavezujejo k ukrepanju, čeprav sankcije za neukrepanje niso predvidene.

3.1 Urbano kmetijstvo v mednarodnih strateških dokumentih

Mednarodne strateške dokumente lahko razdelimo na tiste, ki jih sprejema Evropska unija, in globalne, ki jih sprejemajo mednarodne organizacije, kot so Organizacija združenih narodov ali UNESCO. To podpoglavje najprej obravnava evropske strategije (Skupna kmetijska politika, Strategija Evropa 2020, Urbana agenda EU, Teritorialna agenda EU, Leipziška listina o trajnostnih evropskih mestih, Deklaracija iz Toleda, Bruselska urbana deklaracija in makroekonomske strategije EU), nato pa še dve globalni (Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030 in Nova urbana agenda – Habitat III). Analiza kaže, da sicer le redke izpostavljajo urbano kmetijstvo, čeprav lahko to pomembno vpliva na izpolnjevanje zastavljenih ciljev.

Skupna kmetijska politika (SKP) (Evropska komisija 2013) je skupna politika vseh držav Evropske unije. Upravlja in financira se na evropski ravni iz sredstev njene proračuna. Glavni mehanizem te politike so programi razvoja podeželja (PRP) – trenutno še za obdobje 2014–2020 – vendar SKP ne razlikuje med podeželskimi in urbanimi območji. Kljub glavni podpori kmetijstvu na podeželskih območjih pa je urbano kmetijstvo iz ukrepov izrecno izključeno le v redkih primerih, na primer tistih za diverzifikacijo podeželskih območij. Tako strategija državam članicam omogoča, da jo prenesejo tudi na urbana območja. Vključuje širok nabor ukrepov in instrumentov, ki podpirajo tudi urbano kmetijstvo, kot so neposredna prodaja, označevanje lokalnih živil, kratke dobavne verige, sheme kakovosti, trženje, kmetijsko-okoljske sheme, sodelovalni pristopi, pilotni projekti in naložbe (prek programov LEADER/CLLD).

Druge prvine SKP, pomembne tudi za urbano kmetijstvo, so sheme podpore za mlade kmete in tržne spodbude za sadje in zelenjavo (Ramon i Sumoy, Callau in Lohrberg 2016). Vendar pa analitiki opozarjajo, da SKP k urbanemu kmetijstvu lahko prispeva samo v teoriji, saj se zaradi njegovega preskromnega prispevka k zmanjšanju pomanjkanja hrane poraba sredstev SKP za njegov razvoj zdi nesmotrna in neupravičena (Curry s sodelavci 2014).

Evropa 2020 (2010) je strategija, ki določa vizijo evropskega socialnega tržnega gospodarstva v 21. stoletju. Namenjena je preoblikovanju Evropske unije v pametno, trajnostno in vključujoče gospodarstvo, ki zagotavlja visoko stopnjo zaposlenosti, produktivnosti in socialne kohezije. Opredeljuje tri medsebojno povezane prednostne naloge: **pametno rasti** (razvoj gospodarstva, ki temelji na znanju in inovacijah), **trajnostno rasti** (spodbujanje gospodarnejšega, okolju prijaznejšega in konkurenčnejšega gospodarstva) in **vključujoče rasti** (spodbujanje gospodarstva z visoko zaposlenostjo, ki zagotavlja družbeno in teritorialno kohezijo). Cilji so povečati zaposlenost, okrepiti raziskave in razvoj, ublažiti podnebne spremembe, zmanjšati rabo energije, izboljšati izobraževanje ter zmanjšati revščino in socialno izključenost. Kmetijstvo (izrecno ali posredno v povezavi s podeželjem) je omenjeno le na štirih mestih, in sicer kot evropska prednost, kot sredstvo za zanesljivo preskrbo hrano, kot del gospodarske politike in kot cilj kmetijskih skladov. Strategija urbanega kmetijstva ne omenja, pa čeprav lahko prav ta dejavnost občutno prispeva k ciljem, ki se nanašajo na zaposlovanje, socialno vključenost in trajnostno naravnost. Analiza v nadaljevanju temelji predvsem na raziskavi Lohrberga s sodelavci (2016b).

Strategija predvideva, da bo do leta 2020 v Evropski uniji v starostni skupini od 20 do 64 let zaposlenih 75 % ljudi in da bosta **revščina** ali **socialna izključenost** ogrožali vsaj 20 milijonov ljudi oziroma četrtno manj kot ob njenem nastajanju. Ker je urbano kmetijstvo razširjena dejavnost – z njim se na svetu ukvarja okrog 800 milijonov ljudi (Urban agriculture 2019) – ki se bolj opira na splošno znanje kot formalno izobraževanje, ima velik potencial, da ranljivim skupinam, kot so na primer nekvificirani delavci ali osebe s posebnimi potrebami, omogoči sodelovanje v dejavnostih z gospodarskim potencialom. Revnim pridelovanje hrane predstavlja pomemben socialni korektiv, ki blaži negotovost pri prehranski preskrbi, hkrati pa (tudi) zanje lahko ustvari delovna mesta. Zaradi na splošno manjše intenzivnosti in omejene razpoložljivosti urbanih zemljišč v primerjavi s prevladujoče kmetijskim podeželjem je ohranjanje kmetovanja v družinah ali majhnih skupnostih še en potencial, ki bi ga bilo treba spodbujati na politični ravni. Z ukrepi za povečanje zaposlovanja ranljivih oseb v urbanem kmetijstvu in za krepitev socialnega vključevanja prek kmetovanja bi lahko urbano kmetijstvo znatno prispevalo k tretji prednostni nalogi obravnavane strategije, to je doseganju vključujoče rasti.

Primeri dobrih praks urbanega vrtničarstva, ki so vzpostavljene tako, da ustrezajo posebnim potrebam otrok in mladine, imajo velik **izobraževalni potencial**. Strate-

gija Evropa 2020 izobraževanje opredeljuje kot bistveno gonilo gospodarske rasti. Urbano kmetijstvo s svojimi praktičnimi izkušnjami ustvarja odlično okolje za neformalno in vseživljenjsko učenje, zlasti o ekologiji, participativnem načrtovanju in socialnem vključevanju, torej o ključnih dejavnikih trajnostnega (urbanega) razvoja. V številnih državah se ga uporablja kot metodo za pridobivanje praktičnih veščin, potrebnih za delo, ali za vnovično vključevanje otrok v sistem formalnega izobraževanja (več o tem v 6. poglavju). Ima torej velik potencial, da prispeva k drugemu cilju strategije Evropa 2020, to je zmanjšanju deleža mladih, ki zgodaj opustijo šolanje, na največ 10 %.

Strategija Evropa 2020 opredeljuje tudi **trajnostna načela**, kot so blažitev podnebnih sprememb in povečanje rabe obnovljivih virov energije. Predvideva, da bodo izpusti toplogrednih plinov za petino manjši od ravni v devetdesetih letih 20. stoletja, da se bo 20 % energije ustvarilo iz obnovljivih virov in se bo za 20 % izboljšala energetska učinkovitost. Potencial urbanega kmetijstva kot vira obnovljive energije (proizvodnja biomase, bioplinarne) je zlasti v vzhodni Evropi še vedno premalo izkoriščen, se pa mestnim vrtovom in kmetijam priznava, da znatno zmanjšujejo ogljični odtis, ozelenjujejo mesta, zmanjšujejo in znova uporabljajo odpadke (kompostiranje), povečujejo biotsko raznovrstnost, izboljšujejo kakovost zraka in prispevajo k večji okoljski ozaveščenosti. To je še posebej pomembno pri razvoju kratkih proizvodnih in dobavnih verig ter posledično pri zmanjševanju prometnih izpustov. Zaradi svojih trajnostnih učinkov se urbano kmetijstvo dobro ujema z večsektorskimi politikami Evropske komisije, ki obravnavajo podnebne ukrepe, biotsko raznovrstnost in ekosistemske storitve. Z ohranjanjem tradicije pri pridelavi in porabi hrane (na primer tradicionalnih tehnik, receptov, jedi, prehranjevalnih navad) prispeva tudi k varovanju nesnovne kulturne dediščine in kulturne pokrajine, katerih pomen opredeljujejo številne konvencije in strategije tako Evropske unije kot Unesca.

Urbana agenda EU je strategija za učinkovitejše usklajevanje politik, akterjev in deležnikov upravljanja mest ter za boljše razumevanje urbanega razvoja. Oblikovanje te strategije je opredelil Dogovor iz Amsterdama (2016). Njen glavni cilj je izkoristiti vse potencialne urbanih območij in s tem lažje doseči strateške cilje Evropske unije, in sicer z izboljšano pravno ureditvijo, povečanim financiranjem in izboljšanim znanjem. Prednostne teme izhajajo iz strategije Evropa 2020 in se navezujejo na vključevanje migrantov in beguncev, kakovost zraka, revščino v mestih, stanovanja, krožno gospodarstvo, delovna mesta in veščine v lokalnem gospodarstvu, urbano mobilnost, digitalno tranzicijo, prilagajanje podnebnim spremembam, energetska tranzicijo, trajnostno rabo prostora in sonaravne rešitve, inovativna in odgovorna javna naročila, varnost na javnih prostorih ter kulturo in kulturno dediščino.

Kmetijstvo je v Dogovoru iz Amsterdama, ki je ključni dokument Urbane agende EU, omenjeno le enkrat, in še to kot vir onesnaževanja, ki vpliva na kakovost zraka. Urbano kmetijstvo ni omenjeno, najverjetneje zato, ker načrtovalci mest kmetijska območja še vedno pojmujejo predvsem kot potencialna zazidljiva zemljišča. Vendar

pa zaradi globalnih izzivov, kot so urbanizacija, zagotavljanje varne hrane in trajnostni razvoj, urbano kmetijstvo lahko postane pomembno orodje za uresničevanje globalnih politik. Pripomore lahko k vključevanju migrantov in beguncev v večinsko družbo – to dokazujejo Mednarodni vrtovi v Göttingenu (več o tem v 6. poglavju) – ohranjanje zelenih površin oziroma nezazidanih zemljišč lahko prispeva h kakovosti zraka, s pridelavo hrane lahko blaži revščino najranljivejših skupin, dobro se umešča v krožno gospodarstvo (varuje okolje in je del gospodarskih dejavnosti), ustvarja lahko delovna mesta, omogoča učenje novih veščin in spretnosti, z ekološko pridelavo pripomore k boju proti podnebnim spremembam, omogoča varno rabo javnega prostora tudi najbolj občutljivejšim prebivalcem ter z ohranjanjem tradicionalnih pristopov k pridelavi hrane spada v kulturno dediščino, vredno ohranjanja.

Ključni mehanizmi za izvajanje Urbane agende EU so partnerstva evropskih mest, držav članic, Evropske komisije in drugih evropskih ustanov. Slovenija sodeluje v šestih partnerstvih in v treh od teh lahko k uresničevanju ciljev pripomore urbano kmetijstvo: v partnerstvih za krožno gospodarstvo, za trajnostno rabo prostora in sonaravne rešitve ter za kulturo in kulturno dediščino. Žal pa urbano kmetijstvo niti v teh ni prepoznano kot posebej strateško pomembno, čeprav ga omenjata akcijska načrta dveh partnerstev (tretje, partnerstvo za kulturo in kulturno dediščino, sredi februarja 2019 še ni imelo niti zagonskega sestanka). **Akcijski načrt za krožno gospodarstvo** (Circular Economy Action Plan 2018) kot enega od ukrepov za preoblikovanje zgradb in praznih prostorov predlaga razvoj novega modela urbanega upravljanja krožnega mesta po zgledu upravljanja vnovične urbane uporabe. Model naj bi vključeval spodbujanje krožnih stavb, ki bi kombinirale pridelavo (urbano kmetijstvo) porabo hrane (restavracije) in recikliranje odpadkov. **Akcijski načrt za trajnostno rabo prostora in sonaravne rešitve** (Sustainable Use of Land ... 2018) kot negativni učinek širjenja mest omenja izgubljanje kmetijskih zemljišč in opozarja, da se teh (vrtovi, njive, travniki in pašniki, ki so še vedno v rabi) in zelenih površin (parki in podobno) znotraj mestnega tkiva ne sme razumeti kot premalo uporabljena zemljišča, ki naj bi jih mesta sicer izkoristila za svoj razvoj. Načrt torej zagovarja ohranjanje kmetijskih zemljišč in urbanega kmetijstva kot primerne rabe prostora. **Drugi akcijski načrti** kmetijstvo ali urbano kmetijstvo omenjajo kvečjemu kot vir onesnaževanja ali kot kazalnik podnebnih sprememb (učinki na pridelke in kmetijske sisteme).

Urbano kmetijstvo lahko učinkovito prispeva tudi k uresničevanju ciljev nekaterih drugih agend Evropske unije, ki se v ciljih, tako kot Urbana agenda EU, v glavnem nanašajo na strategijo Evropa 2020 in prav tako izrecno ne omenjajo urbanega kmetijstva. **Teritorialna agenda EU** (2007) je namenjena doseganju bolj konkurenčne in trajnostne Evrope raznolikih regij. Ena od njenih prednostnih nalog je krepitev ekoloških struktur in kulturnih virov kot dodane vrednosti razvoja, v kateri ima lahko urbano kmetijstvo pomembno vlogo. **Leipziška listina o trajnostnih evropskih mestih** (2007) spodbuja vzpostavitev uravnoteženega prostorskega razvoja, temelje-

čega na evropski policentrični urbani strukturi. Urbano kmetijstvo lahko ključno prispeva k več ciljem, predvsem k ustvarjanju in zagotavljanju visoke kakovosti javnih prostorov, revitalizaciji ogroženih urbanih predelov, krepitvi lokalnega gospodarstva in lokalne politike trga dela, pa tudi k izobraževanju, usposabljanju in družbenim inovacijam. **Deklaracija iz Toleda** (Toledo Declaration 2010) prepoznava potrebo po trajnostnem razvoju, temelječem na družbeni koheziji, zato zagovarja integrirano urbano regeneracijo, med drugim tudi z ohranjanjem kmetijskih zemljišč okrog mest, ne pa v njih samih. Urbano kmetijstvo je skladno tudi s cilji te deklaracije. **Bruseljska urbana deklaracija** (Brussels Urban Declaration 2011) podpira trajnostni urbani razvoj kot del mednarodne agende na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni ter opozarja na pomembno vlogo mest kot ustvarjalcev gospodarske rasti, družbene stabilnosti, trajnostne urbane mobilnosti in energetske učinkovitosti ter inovativnih strategij za blaženje podnebnih sprememb. Med drugim spodbuja urbane politike in raziskave o učinkovitem pridobivanju energije iz obnovljivih virov, vzpostavljanju okolju prijaznega mestnega gospodarstva, urbani prehranski varnosti, upravljanju mest, ukrepih proti podnebnim spremembam in drugih sodobnih urbanih izzivih, ki jih lahko razrešujemo tudi prek urbanega kmetijstva.

Regionalna politika Evropske unije v programu 2014–2020 prvič posebej poudarja, da je treba okrepiti urbano politiko in si prizadevati za socialno vključevanje, nobena od **evropskih makroregionalnih strategij** pa urbanega kmetijstva ne prepoznava kot prioritete oziroma ga ne izpostavlja kot tematskega cilja. Urbano kmetijstvo lahko z razreševanjem družbenih izzivov prek razmeroma enotnih pristopov k izvajanju pilotnih ukrepov in metodologij uspešno prispeva k izboljšanju učinkovitosti urbanega upravljanja (Cunk, Straus in Zamfira 2017; Szalók, Bende in Kozina 2019). Zaradi spodbujanja trajnostnega zaposlovanja, socialnega vključevanja – neposredno (*in situ*) in posredno (z ozaveščanjem o diskriminaciji in posebnih potrebah ranljivih skupin) – praktičnega usposabljanja, neformalnega učenja in zagotavljanja možnosti za pridelavo zdrave hrane za ranljive skupine prebivalstva ima urbano kmetijstvo velik potencial, da prispeva predvsem k družbeno usmerjenim tematskim ciljem vseh evropskih makroregionalnih strategij (podonavske, jadransko-jonske, alpske in baltске), ki se jih sicer širše dotikajo evropski socialni programi, platforme in fondi.

Deklaracija tisočletja Združenih narodov, imenovana tudi Milenijska deklaracija, in Razvojni cilji tisočletja oziroma Milenijski razvojni cilji, zastavljeni do leta 2015, so veliko prispevali k ozaveščanju javnosti, krepitvi politične volje in aktiviranju sredstev za boj proti revščini. Na obeh temelji **Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030** (Spremenimo svet ... 2015). V njenem središču so cilji trajnostnega razvoja, ki predvidevajo izkoreninjenje revščine in trajnostni razvoj za vse, poudarjajo pa tudi učinkovite institucije in dobro upravljanje. Evropska unija se je zavezala, da bo te cilje uresničevala tako v svojih notranjih kot zunanjih politikah in jih skušala doseči do leta 2030.

Čeprav razvoj urbanega kmetijstva sam po sebi ni cilj, lahko bistveno prispeva k zastavljenim ciljem. Z zagotavljanjem zanesljive preskrbe s hrano in novimi delovnimi mesti za nizko kvalificirane delavce lahko v znatni meri blaži revščino, prav tako lahko z zagotavljanjem zdravih in hranljivih živil zmanjšuje lakoto. Kot nizko intenzivna dejavnost na prostem izboljšuje zdravje in dobro počutje. Ponuja priložnosti za praktično in vseživljenjsko učenje, s čimer povečuje kakovost izobraževanja. Ne zahteva posebne moči ali delitve nalog med moškimi in ženskami, zato prispeva k zagotavljanju enakosti spolov. Z manj intenzivnimi in ekološko usmerjenimi dejavnostmi ohranja čisto podzemno vodo. S proizvodnjo biomase in postavljanjem bioelektrarn lahko zagotavlja obnovljivo energijo. Z možnostjo vzpostavljanja delovnih mest za težko zaposljive ljudi ponuja prostor za dostojno delo in tako lahko prispeva h gospodarski rasti. Prav tako ustvarja priložnosti (zlati) za socialne inovacije. Dobre prakse socialnega vključevanja v kontekstu urbanega kmetijstva dokazujejo, da ima to velik potencial za zmanjševanje družbenih in gospodarskih neenakosti. Veliko prispeva k trajnostni naravnosti mest in skupnosti, spodbuja odgovorno porabo in proizvodnjo, blaži podnebne spremembe, zaradi ekološke pridelave hrane ne vpliva na biotsko raznovrstnost morja, ljudem zagotavlja stike z naravo in ohranja podeželsko razsežnost mestnega življenja, ima velik potencial za krepitev socialnih institucij, za čim boljši izplen pa spodbuja oblikovanje partnerstev.

Nova urbana agenda – Habitat III (2016), ki so jo Združeni narodi leta 2016 sprejeli v ekvadorskem glavnem mestu Quitu, je ena najnovejših sprejetih globalnih strategij, ki se nanaša na urbana območja. Urbanizacijo razume kot orodje za trajnostni razvoj in je eden redkih mednarodnih dokumentov, ki eksplicitno omenja urbano kmetijstvo in ga prepozna kot inherenten del trajnostnega razvoja; države zavezuje, da bodo »... *podpiral[e] mestno kmetijstvo in odgovorno, lokalno in trajnostno porabo in proizvodnjo ter družbeno vzajemnost s spodbudnimi in dostopnimi omrežji lokalnih trgov in trgovin kot mogočih načinov za prispevanje k trajnosti in varnosti hrane* ...« (Nova urbana agenda 2016, 26). Nadalje dokument spodbuja vključevanje skrbi za varnost hrane in prehranskih potreb zlasti revnih mestnih prebivalcev v urbanistično in prostorsko načrtovanje z namenom odpraviti lakoto in podhranjenost. Zagovarja tudi usklajevanje trajnostne varnosti hrane in kmetijskih politik na vseh mestnih, primestnih in podeželskih območjih, da bi se olajšali pridelava, skladiščenje, prevoz in trženje hrane potrošnikom na primerne in cenovno ugodne načine, zmanjšale izgube hrane in količine zavržene hrane ter omogočila njena ponovna uporaba. Poudarjen je tudi pomen trajnostne rabe zemljišč ter preprečevanje nepotrebnih sprememb rabe tal, izgube kmetijskih zemljišč ter občutljivih in pomembnih ekosistemov. Hkrati pa lahko urbano kmetijstvo, podobno kot v predhodno predstavljenih strategijah, bistveno prispeva tudi k drugim ciljem te agende, ki si prizadeva za razvoj trajnostnih mest in naselij za vse.

Povzamemo lahko, da je urbano kmetijstvo kljub velikemu potencialu za doseganje ciljev različnih mednarodnih strategij redko uporabljeno kot medsektorsko področje delovanja, čeprav bi to zagotovo okrepilo njegove pozitivne učinke (Lohrberg s sodelavci 2016b). Skupna kmetijska politika ga sicer ne izključuje iz ukrepov, vendar so ti vseeno namenjeni predvsem razvoju podeželja. Tudi večina drugih strateških dokumentov Evropske unije urbanega kmetijstva ne omenja, tudi ko, sicer obrobno, kmetijstvo obravnavajo kot evropski potencial ali del gospodarstva. Izjema je Urbana agenda EU, ki v kar dveh akcijskih načrtih izrecno izpostavlja nujnost spodbujanja urbanega kmetijstva. Med globalnimi dokumenti pa mu največ pozornosti namenja Nova urbana agenda – Habitat III, ki države zavezuje k njegovemu podpiranju zaradi njegovega pomembnega prispevka k trajnosti in varnosti hrane. Za razvoj urbanega kmetijstva je torej ključna njegova integracija v različne (ali celo vse) politike Evropske unije v naslednjem programskem obdobju (McEldowney 2017).

3.2 Urbano kmetijstvo v projektih evropskega sodelovanja

Z analizo evropskih programov financiranja in projektov evropskega sodelovanja smo skušali odgovoriti na vprašanja, kako pogosto je tematika urbanega kmetijstva zastopana v evropskih projektih, v kolikšni meri je bila doslej prepoznana kot orodje za doseganje širših družbenih učinkov in, ali se zastopanost tematike med posameznimi državami, članicami EU, razlikuje.

Analizirali smo 44 evropskih programov teritorialnega sodelovanja, ki obsega programe transnacionalnega, medregionalnega in čezmejnega sodelovanja, ter ostale izbrane relevantne programe Evropske komisije (na primer H2020, COST, Creative Europe, URBACT) v zadnjih dveh finančnih perspektivah (od 2007 do 2017, ko je bila opravljena raziskava). V spletnih bazah programov in na spletni strani keep.eu (medmrežje 1) smo projekte iskali s pomočjo šestih angleških izrazov (*garden, gardens, urban gardening, urban agriculture, urban farming, urban food*). Za vsak projekt smo izpisali ključne metapodatke o vsebini, ciljnih skupinah, geografski pokritosti, prostorski ravni in relevantnosti glede na širše družbene učinke 1.) participacije v odločevalskem procesu, 2.) vključevanja ranljivih skupin v družbo in 3.) trajnostnega urbanega razvoja. Skupno smo na temo urbanega kmetijstva od začetnega nabora 44 programov v 18 programih identificirali 27 relevantnih projektov.

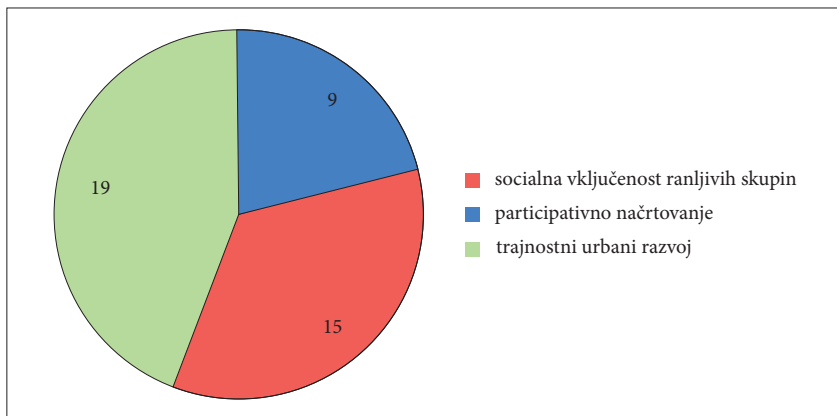
Projekti so tematsko zelo raznorodni: največ (19) jih zasleduje cilj trajnostnega urbanega razvoja, sledi tematika socialne vključenosti ranljivih skupin (15), participativno načrtovanje pa je zastopano v nekoliko manjši meri (9) (slika 13). Med 27-imi projekti jih sedem obravnava dve temi hkrati, šest pa vse tri teme. Projekti nagovarjajo raznovrstne ciljne skupine. Najpogostejša so prebivalci oz. splošna javnost (12), sledijo ranljive skupine (starejši, brezposelni, mladi, priseljenci ...) in oblasti (9) ter podjetja (5) (preglednica 3).

Preglednica 3: Seznam projektov s tematiko urbanega kmetijstva v izbranih programih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017.

naslov projekta	program	ciljna skupina
LANDSCAPE CHOREOGRAPHY From Wasted Land To Shared Space	Creative Europe	prebivalci
UP TO NATURE	Creative Europe	prebivalci
Resilients	Creative Europe	prebivalci (kulturni delavci)
SAUL – Sustainable & Accessible Urban Landscapes	NWE ENO – European Community Initiative INTERREG IIIB	prebivalci, oblasti, podjetja
SIDIG MED – Urban and Peri-urban Agriculture, Cross Border Cooperation in the Mediterranean	European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI)	prebivalci (kulturni delavci), oblasti
SUPURBFOOD – Towards sustainable modes of urban and peri-urban food provisioning	Horizon 2020	prebivalci, oblasti
HORTIS – Horticulture in Towns for Inclusion and Socialisation	Life Long Learning	prebivalci (brezposelni)
COST – Action Urban Agriculture Europe	COST	oblasti
COST – Action Urban Allotment Gardens	COST	prebivalci
AGRI-URBAN	URBACT II–III	prebivalci (zlasti mladi), oblasti
Sustainable Food in Urban Communities	URBACT II–III	prebivalci, oblasti, podjetja
Food Smart Cities for Development	EYD 2015	prebivalci
Supporting Pioneers in Urban-Rural Entrepreneurship to create vital new hubs	Interreg IVB – North West Europe 2007–2013	prebivalci
MP4 – Making Places Profitable – Public and Private Open Spaces	Interreg IVB North Sea Region 2007–2013	prebivalci, oblasti (s področja upravljanja odprtega prostora), podjetja
IFOAM EU – LIFE16 NGO/BE/200043	Life +	oblasti
MADRE – Metropolitan Agriculture for Developing an innovative, sustainable and Responsible Economy	Interreg Mediterranean 2014–2020	prebivalci (zlasti ranljive skupine)
CAMARG – Cluster of Innovative Zero-km Agro-food Marketplaces for Growth	Interreg Mediterranean 2014–2020	podjetja (kmetje, prehranski obrtniki, mali trgovci)

UGB – Urban Green Belts – Smart integrated models for sustainable management of urban green spaces for creating more healthy and liveable urban environments	Interreg Central Europe	prebivalci
HICAPS – HHistorical CAstle ParkS	Interreg Central Europe	prebivalci (osebe z oviranostmi)
BALKANET	Interreg Balkan-Mediterranean 2014–2020	podjetja (mala in srednje velika)
EUROSCAPES	Interreg IVC 2007–2013	prebivalci
Hybrid Parks	Interreg IVC 2007–2013	prebivalci
Green Mental Health	European Social Fund	prebivalci (osebe z oviranostmi in njihovi družinski člani)
AgriRent	European Social Fund	prebivalci (brezposelni)
Ljungnäs villan	European Social Fund	prebivalci (dolgotrajno brezposelni, priseljenci)
Ecovillage Strategies for Community Mobilization	Anna Lindh Foundation 2012	prebivalci (ženske)
AgriGo4Cities – Urban agriculture for changing cities: governance models for better institutional capacities and social inclusion	Interreg Danube	prebivalci (ranljive skupine), oblasti

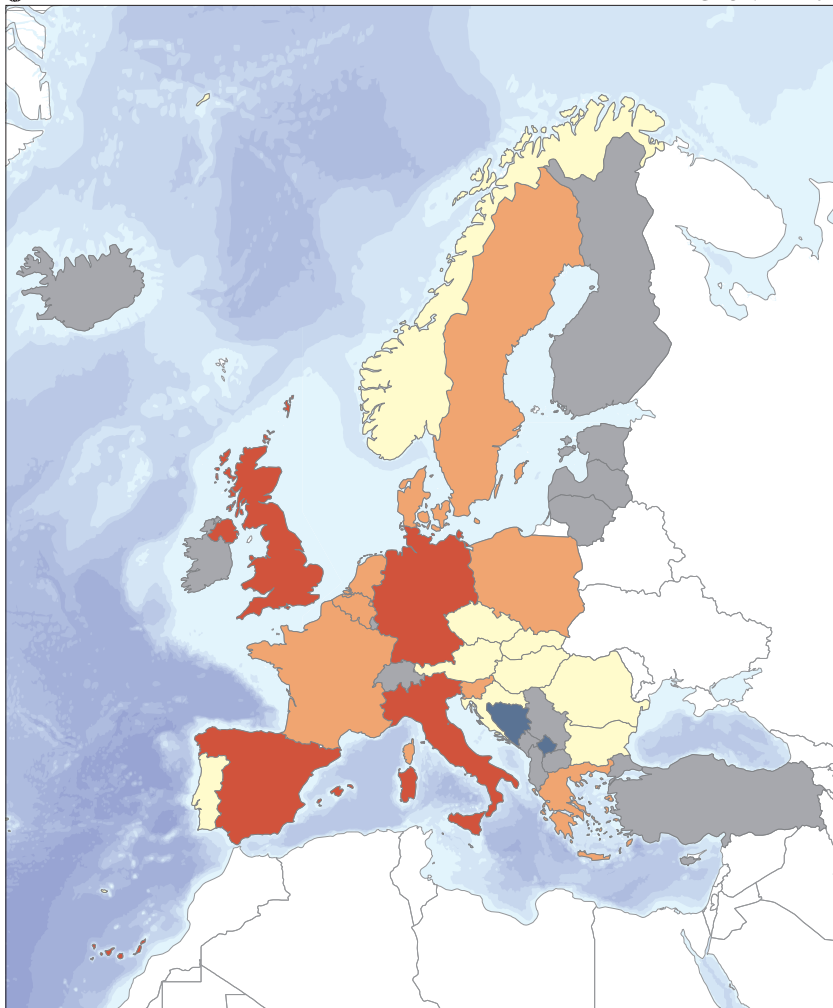
Slika 13: Zasledovanje širših družbenih učinkov urbanega kmetijstva v izbranih projektih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017.

Geografski vzorec vključenosti partnerjev v projekte po posameznih državah razkriva prevlado gospodarsko razvitejših držav zahodne in južne Evrope (slika 14). Med njimi izstopa Italija s 16 projekti, v več kot 10 projektov so bili vključeni tudi partnerji iz Španije, Nemčije, Danske in Združenega kraljestva. V postsocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope je zastopanost v projektih manjša. Razloge za to lahko iščemo v različnih zgodovinsko-političnih okoliščinah, ki so vplivale na razvoj urbanega kmetijstva. Na Zahodu so oblasti na različnih prostorskih ravneh načrtno spodbujale reurbanizacijo, spodbujale mreženje med pridelovalci in uvajale programe za oživitev urbanega kmetijstva (Lohrberg in Simon-Rojo 2016). Nasprotno pa je v nekdanjih socialističnih državah še dandanes možno čutiti posledice zaviranja zasebne podjetniške pobude v socialističnem družbeno-političnem sistemu, kar verjetno vpliva tudi na miselnost partnerjev v evropskih projektih in njihovo slabše poznavanje priložnosti, ki jih ponuja urbano kmetijstvo za doseganje širših družbenih učinkov. Zaradi pomanjkanja tradicije, višje stopnje gospodarske negotovosti in stihijskega prostorskega razvoja se stanje na tem področju le počasi spreminja (Lohrberg in Simon-Rojo 2016).

Z ranljivimi skupinami (brezposelni, osebe z oviranostmi, starejši, mladi, priseljenki, Romi) se torej ukvarja kar 15 projektov. Prek različnih oblik urbanega kmetijstva jih želijo integrirati v družbo, jim pomagati na zaposlitveni poti in nasploh izboljšati kakovost njihovega življenja. Med njimi velja izpostaviti projekt AgriGo4Cities, ki se posveča participativnemu urbanemu in periurbanemu kmetijstvu kot učinkoviti metodi za izboljšanje javnih institucionalnih zmogljivosti pri odpravljanju družbeno-ekonomske izključenosti ranljivih skupin in spodbujanju trajnostnega urbanega razvoja v Podonavju. Projekt razvija metodologijo, ki bo izboljšala zmožnosti javnih uprav za vključevanje ustreznih deležnikov in civilne družbe v upravljanje ter javno participacijo nasploh. Podobno tudi projekt SIDIG MED urbano in suburbano kmetijstvo uporablja kot orodje za upravljanje oblastnih struktur ter promocijo družbenega in medkulturnega dialoga prek zadrug in združenj, ki se borijo proti socialni izključenosti in revščini.

V projektih je pomembno zastopana paradigma trajnostnega urbanega razvoja. Projekt AGRI-URBAN denimo obravnava pridelavo hrane v malih in srednje velikih mestih skozi koncept trajnosti, vendar s poudarkom na gospodarskem stebru (ustvarjanje zaposlitvenih možnosti). Obravnavane so tudi iniciative na področju urbanega kmetijstva in možnosti za tesnejše povezovanje urbanih in ruralnih območij. Projekt *Sustainable Food in Urban Communities* se osredotoča na trajnostne vidike pridelave hrane v mestu, kot so ekološko in trajnostno pridelana hrana, njena trajnostna dostava in pridelava na raznovrstnih mestnih zemljiščih. Tematsko soroden

Slika 14: Vključenost posameznih držav v projekte urbanega kmetijstva v izbranih programih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017. ►

število projektov

- 0
- 1 do 4
- 5 do 6
- 7 do 10
- 11 do 16

0 500 1000
km

Avtorji vsebine: partnerstvo projekta AgriGo4Cities
Avtorja zemljevida: Jernej Tiran, Manca Volk Bahun
Podlaga: Natural Earth
© ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika

projekt *Food Smart Cities for Development* skuša ustvariti koordinirano urbano prehransko agendo in razkriti potencial decentraliziranega evropskega sodelovanja v boju proti revščini in lakoti. Raziskovalni projekt SUPURBFOOD se ukvarja s kratkimi prehranskimi verigami in želi v sodelovanju s srednje velikimi podjetji identificirati inovativne oblike preskrbe s hrano, upravljanja s hranili, vodo in odpadki ter multifunkcijsko rabo mestnega in obmestnega prostora. Omeniti velja še projekt HORTIS, ki se osredotoča na skupnostne vrtove ter izobraževanje brezposelnih odraslih o vrtnarjenju in njegovih posameznih vidikih (biotska raznovrstnost, participacija, gnojila in podobno).

Nekateri projekti se osredotočajo na ekonomske vidike, na primer CAMARG, ki s preizkušanjem naprednih e-prodajnih rešitev podpira male pridelovalce hrane, ali BALKANET, ki prepoznava inovativne poslovne modele znotraj okvirov trajnostnega razvoja. Projekt PURE Hubs se osredotoča na krepitev družbeno-gospodarskih povezav med pridelovalci hrane na urbanih in ruralnih območjih (medsektorsko povezovanje, učinkovite dobavne verige). Krepitev povezovanja med deležniki, sektorji in državami je tudi cilj projekta MADRE, pri čemer je ob ekonomskih vidikih močan poudarek na družbenih inovacijah in ranljivih skupinah.

Cilja določenih projektov sta promocija in zagovorništvo; tako je projekt IFOAM EU, v katerem sodelujejo vse države članice EU in nekaj pridruženih članic, zasnovan kot kampanja/krovna organizacija za organsko pridelano hrano v Evropi, ki skuša dvigniti zavest oblikovalcev politik o pomenu bolj trajnostnih kmetijskih praks.

Številni projekti se urbanega kmetijstva dotikajo zgolj posredno –urbane vrtove na primer obravnavajo kot enega izmed številnih tipov mestnih zelenih površin (UGB), urbanih pokrajin (SAUL), pokrajinskih tipov (EUROSCAPES) ali javnih prostorov (MP4), urbano kmetijstvo pa skušajo uporabiti za doseganje drugih, denimo upravljaljskih, načrtovalskih ali družbenih ciljev. Urbano kmetijstvo se pojavlja tudi v kontekstu potencialne rabe mestnih (Hybrid Parks) ali grajskih parkov (HICAPS).

Nekateri projekti se tematike urbanega kmetijstva lotevajo tudi prek umetnosti. Projekt LANDSCAPE COREOGRAPHY je skušal vključiti ljudi v ustvarjanje novih urbanih vrtov na degradiranih urbanih območjih prek izvedbe delavnic in umetniških dogodkov, projekt UP TO NATURE je umetnike (plesalce, glasbenike, igralce) povabil k izvedbi akustičnih umetniških predstav na temo okoljsko-družbenih izzivov, vključno s kmetijstvom in vrtnarjenjem, projekt RESILIENTS pa se je osredotočil na prožne ustvarjalne prakse (eno od področij je bilo tudi urbano vrtnarjenje), ki so jih z različnimi pristopi razvijali kulturni delavci.

Posebej velja omeniti dve akciji COST, v katerih so sodelovali raziskovalci iz 21 evropskih držav. Prva (*Urban Agriculture Europe*) izhaja iz spoznanja, da urbano kmetijstvo lahko pomembno prispeva k trajnostnemu in prožnemu urbanemu razvoju ter k ustvarjanju in vzdrževanju večfunkcijskih urbanih pokrajin. Akcija je s svojimi številnimi rezultati, med katerimi velja izpostaviti analize politik, podjetniških

modelov in vloge urbanega kmetijstva v prostorskih dokumentih, spodbudila opredelitev evropskega pristopa in naj bi pripomogla k večjemu poudarku urbanega kmetijstva v prihodnjih raziskavah, spremembam skupne kmetijske politike ter spodbujanju zasebnih in javnih aktivnosti v tovrstnih projektih in načrtovanju. Druga akcija (*Urban Allotment Gardens*) pa se je posvetila raznolikim vidikom urbanega vrtničarstva (prostorski, okoljski, družbeni, upravljavski), katerega relevantnost in potenciali doslej še niso bili podrobneje preučeni. Velik poudarek v akciji je bil tudi na učinkih rezultatov; tako so se skladno s tipologijo primerov iz evropskih mest oblikovale nove politike in smernice za vrtničarska območja. Akcija naj bi prispevala k boljšemu razumevanju okvira za politične akcije v različnih evropskih državah in tesneje povezala mlajše raziskovalce na tem področju.

4 Nacionalni okvir spodbujanja razvoja in upravljanja urbanega kmetijstva

Z vidika rabe zemljišč se urbano kmetijstvo uvršča med zelene površine in infrastrukturo, ki ju poleg urbanih kmetij in vrtov sestavljajo še parki, drevoredi, pokopališča, otroška igrišča, obvodne zelene površine, zelene površine v stanovanjskih soseskah, športno rekreacijske površine in podobno. Kljub aktualnosti urbanega kmetijstva ter njegovemu prispevku k prehranski samooskrbi in prilagajanju podnebnim spremembam je presenetljivo, da se – vsaj posredno – na institucionalni ravni v Republiki Sloveniji pojavlja le v treh dokumentih, medtem ko so ga povsem zaobšli nacionalno pomembni in strateški dokumenti, kot na primer Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 (2014), Vizija Slovenije 2050 (2017), Strategija razvoja Slovenije 2030 (2017) ter Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo.si hrano za jutri« (2011). Z urbanim kmetijstvom se ne ukvarjata niti najnovejša dokumenta Zakon o kmetijstvu (ZKme-1E 2018) in Zakon o kmetijskih zemljiščih (ZKZ-F 2017)!

V Sloveniji na institucionalni ravni zelene površine omenjajo le že rahlo zastarela **Strategija prostorskega razvoja Slovenije** iz leta 2004, **Zakon o urejanju prostora** (ZUreP-2), sprejet leta 2017, ki predvideva pripravo nove tovrstne strategije, in **Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – Habitat III** (2016). Vsi trije dokumenti poudarjajo pomen, ki ga imajo vrtovi in druge zelene površine za kakovost bivanja na urbanih območjih, in so si enotni, da je ta zemljišča nujno treba upoštevati pri načrtovanju ter urejanju razvoja mest in stanovanjskih sosesk. Samo **Nacionalno poročilo** poleg pomembnosti in koristi zelenih površin posebej izpostavlja tudi pomen urbanega kmetijstva kot dodatnega vira pridelave hrane. V njem je omenjeno še, da so obstoječe kmetije v slovenskih mestih predvsem posledica ujetosti

kmetijske rabe prostora znotraj mest, zato bo za doseganje ugodnih učinkov urbanega kmetijstva v prihodnje v Sloveniji treba v prostorskem načrtovanju opredeliti območja, namenjena urbanim kmetijskim zemljiščem in njihov razvoj usmerjati v smeri večfunkcionalnosti in souporabe.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije, ki je temeljni prostorski strateški in dolgoročni akt o usmerjanju prostorskega razvoja države, termina urbani vrtovi oziroma vrtički ne pozna, omenja pa šolske vrtove kot del zelenega sistema, ki ga opredeli kot (Strategija prostorskega razvoja ... 2004, 7): »... celovitost krajinskih sestavin na območju mesta ali naselja.« Snovalci omenjene Strategije so se zavedali pomena zelenega sistema mest, ki omogoča vitalnost in kakovost bivalnega okolja, blaži temperaturne ekstreme in omogoča postopno odvajanje padavinskih voda, zato se v Strategiji na različnih mestih poudarja, da je pri načrtovanju ter urejanju mest in stanovanjskih sosesk treba spodbujati zagotavljanje zadostnih javnih, predvsem zelenih površin, ki zagotavljajo uravnoteženost med odprtim in grajenim prostorom. Avtorji so posebej izpostavili, da je treba oblikovati zeleni sistem naselja, v katerega naj se vključi zelene površine naselja, vodni in obvodni prostor ter kmetijska in gozdna zemljišča, posamezne dele zelenega sistema pa je treba opredeliti z vidika njihove oblikovne, ekološke in socialne vloge (Strategija prostorskega razvoja ... 2004). Vse to naj bi se izvajalo predvsem prek programov za načrtovanje javnih prostorov v naseljih ter oblikovanja zelenih sistemov in njihove javne funkcije.

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2) o zelenih površinah govori v sklopu zelenega sistema, h kateremu prišteva tudi površine za urbano vrtnarjenje. Zeleni sistem je v tem zakonu opredeljen kot (ZUreP-2, 3. člen): »... načrtovan sistem varstva in razvoja zelenih površin v poselitvenih območjih ter drugih zelenih in ustvarjenih struktur v prostoru, ki se nanje navezujejo.« Njegov poglavitni namen je zagotavljanje kakovostnega življenjskega okolja ljudi ter prispevanje k družbenim, ekološkim in gospodarskim funkcijam mest. 29. člen tega zakona načrtovalcem narekuje, da je treba zagotavljati dovolj javnih površin v tistih naseljih, znotraj katerih so med drugimi omenjeni tudi zeleni sistemi. Poleg tega zakon predvideva, da se podrobnejše vsebine in posege za izvajanje zelenega sistema opredeli v urbanistični in krajinski zasnovi, ki sta obvezna strokovna podlaga za pripravo regionalnega prostorskega plana, občinskega prostorskega plana in OPN (ZUreP-2, 62., 63. in 64. člen), ter v odloku o urejanju podobe naselij in krajine, s katerim občina ureja urbani in prostorski razvoj na praviloma že zgrajenih območjih naselij (ZUreP-2, 120. člen). Ne nazadnje, zakon za izvajanja in urejanja posegov v prostor predvideva tudi pripravo, sprejem in objavo zbirke državnega prostorskega reda, v kateri bodo poleg pravil, priporočil in smernic predstavljene tudi dobre prakse (ZUreP-2, 15. člen).

Iz pregleda navedenih dokumentov izhaja, da je urejanje javnih zelenih površin oziroma zelenega sistema, kamor spadajo tudi urbane kmetije in vrtički, v Sloveniji prisotno zgolj na deklarativni ravni, podrobnejše urejanje zelenih površin in še pose-

bej vrtničkov, pa je bolj kot ne prezrto. Na tovrsten izziv opozarjajo tudi pri Organizaciji združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO), kjer omenjajo, da v kmetijskih politikah in urbanističnem načrtovanju mnogih držav urbano kmetijstvo ni prepoznano (Urban agriculture 2019). V Sloveniji do bolj celovitega in opredeljenega upravljanja zelenih površin in s tem tudi urbanega kmetijstva ni prišlo niti z novim Zakonom o urejanju prostora iz leta 2017, ki je nadomestil Zakon o prostorskem načrtovanju (2007). Novi zakon, ki pojma urbanega kmetijstva ne pozna, v sklopu zelenega sistema pa omenja urbano vrtnarjenje, ne predpisuje nacionalnih standardov za urejanje in vodenje podatkov o posameznih enotah zelenega sistema, temveč so podrobnosti prepuščene občinam, ki si morajo za upravljanje zelenega sistema same zagotoviti človeške in finančne vire. Podobno izpostavlja Simonetijeva (2016), ki navaja, da se je sistem urejanja javnih zelenih površin kot del sistema komunalnih dejavnosti po letu 1992 preoblikoval in na podlagi Zakona o lokalni samoupravi (ZLS 2007), Zakona o varstvu okolja (ZVO-1-UPB1 2006) in Zakona o gospodarskih javnih službah (ZGJS 1993) postal ena od izvornih nalog posamezne občine, ki se morajo pri urejanju zelenih površin znajti po svoje. Marsikje preobrazba sistema, tudi zaradi sistemskih pomanjkljivosti, še ni v celoti izpeljana (Černe 2009; Simoneti 2016). Po podrobni analizi urejanja javnih zelenih površin je Simonetijeva (2016, 106) ugotovila, da so »... ključne slabosti sistema, da delo občine in drugih lastnikov in upravljalcev z urejanjem javnih in drugih zelenih površin ni ustrezno podprto z enotnimi državnimi predpisi, da poteka razdeljeno med različne strokovne službe na občinski ravni, ki so povezane zgolj šibko in neformalno ter da ne zagotavlja učinkovitega sodelovanja med strokovnimi službami občine in drugimi upravljalci in lastniki, institucijami in posamezniki, pristojnimi za urejanje različnih zelenih površin naselja.«

Na razvoj zelenih površin so v veliki meri vplivale ustavne spremembe, preusmeritev v tržno gospodarstvo in denacionalizacija po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 (Šmid Hribar s sodelavci 2018a). Marsikatere zelene površine so prišle v zasebno last ali pa do dokončne razmejitev lastnine še vedno ni prišlo. V zvezi s tem Simonetijeva (2016) opozarja na nevarnost privatizacije zelenih površin, kar lahko vodi v njihovo ograjevanje in degradacijo. V nasprotju s parki in zelenicami, ki so v Sloveniji večinoma prosto dostopni in vsaj zaenkrat še niso omejeni z rabo, kar jih uvršča med javno dobro, vrtnički niso javno dobro, ampak tako imenovano 'skupno' (Šmid Hribar s sodelavci 2018a). V urbanem okolju imajo pomembno vlogo pri zagotavljanju kakovosti življenja in blaginje meščanov. A ob tem se je treba zavedati, da jih uporabljajo le določene skupine ljudi, za druge prebivalce pa so te zelene površine praktično nedostopne, saj ima vsak vrt svoja pravila in pogoje, kdo, kdaj in kako sme vrtnariti oziroma pri tem sodelovati. Redkokje so mestni vrtnički povsem odprti in dostopni najširši javnosti, zato je treba že pri njihovem snovanju razmišljati, kako v njihovo delovanje vključiti čim več različnih deležnikov in ranljivih skupin, da bodo koristi prinašali tudi širši skupnosti. Poleg tega so pri novejših oblikah vrtov bolj poudarjene družbene

funkcije, kot so sodelovanje in povezovanje, solidarnost in izobraževanje, manj pa prehranska samooskrba.

Vse navedeno bo treba upoštevati pri zapolnjevanju vrzeli v nacionalnem okviru in ponuditi pomoč občinam. Od 11-ih mestnih občin so imele januarja 2019 pravilnik oziroma odlok o urejanju vrtičkov le štiri (Ljubljana, Murska Sobota, Slovenj Gradec in Velenje). Dodatno spodbudo pri urejanju urbanih vrtov in zagotavljanju virov zanje bi lahko prispevale tako imenovane Trajnostne urbane strategije – TUS (2019), ki so jih pripravile vse mestne občine v Sloveniji in s tem postale upravičene do črpanja dela evropskih kohezijskih sredstev v programskem obdobju 2014–2020, ter nova strategija prostorskega razvoja Slovenije.

Vendar bo za razvoj zelene infrastrukture mest in urbanih območij treba pripraviti tudi bolj specifične nacionalne smernice, ki bodo podlaga konkretnjšim odlokom in pravilnikom. Treba bo oblikovati jasna pravila in standarde za načrtovanje in upravljanje z urbaniimi vrtovi, ki bodo dostopni širšemu krogu uporabnikov, odprti za vključevanje ranljivih skupin, obenem pa bodo blažili in povečevali odpornost mest na podnebne spremembe. Poleg tega bo treba predvideti sredstva, ki bodo omogočala zagon in vsaj minimalno vzdrževanje različnih oblik urbanih vrtov, namenjenih širšim skupnostim. Dobre prakse, predstavljene v 6. poglavju, so lahko dragocena pomoč pripravljavcem tovrstnih strateških in izvedbenih dokumentov na nižjih ravneh, ki bodo pripomogli k prenosu in realizaciji idej v prakso. Že zdaj pa dosedanje prakse kažejo, da je za doseganje teh ciljev nujno tako medsektorsko sodelovanje kot povezovanje.

5 Urbano kmetijstvo kot gradnik mesta na primeru Velenja

84 km² prostrana Mestna občina Velenje zavzema vzhodni del Šaleške doline. Obrobje občine sega v hribovit svet, dolinsko dno, ki meri približno 20 km², pa se je iz nekdanje večinoma kmetijske pokrajine v zadnjih petdesetih letih zaradi intenzivnega izkopavanja premoga z vsemi spremljajočimi posegi in procesi temeljito preobrazilo. Osrednji del občine je ravninski del ob reki Paki. Občinsko središče je mesto Velenje, ki je hkrati tudi največje naselje v Šaleški dolini in pomembno industrijsko središče, ki prerašča v regionalni savinjsko-šaleški center z razvito trgovino ter ostalimi upravnimi, izobraževalnimi in drugimi dejavnostmi (Šalej 1999; Predstavitev občine Velenje 2018).

Na območju Velenja je bilo kmetijstvo primarna dejavnost še tik pred gospodarskim razmahom ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja zaradi premogovništva (Seher 1998), ki je botrovalo prostorskim, družbenim in drugim spremembam. V fazi načrtne gradnje Velenja po 2. svetovni vojni so si takratni odločevalci prizadevali, da bi ohranjali zeleno in sončno okolje »... za rudarje, ki delajo v temi, pod zemljo ...«,

kar jim je uspevalo do začetka sedemdesetih let, ko se je začela kriza v rudarstvu in se je začel rušiti zastavljeni koncept mestnega razvoja (Kljajič 1999; Poles 1999; Šalej 1999). Neugodne gospodarske in politične razmere so pomenile začetek obdobja stihijskega razreševanja urbanih problemov in industrijske gradnje, ki je bila cenejša in tehnološko manj zahtevna. Količina zelenih površin se je zmanjševala, kakovost bivanja pa slabšala; k temu je pripomoglo tudi močno degradirano okolje zaradi industrije. Ob koncu sedemdesetih se je v Velenju pričelo načrtno urejanje vrtičkarske dejavnosti, deloma zaradi pobud prebivalstva, deloma zaradi premogovnika, ki je uslišal želje zaposlenih in jim na praznih zemljiščih omogočil vrtičkarstvo. Za tem se je pričel tudi proces reurbanizacije, ki je pomenil novo obdobje v razvoju mesta. Poglavitni namen je bil prenova in urejanje urbanih zemljišč ter zgoščanje obstoječega mestnega tkiva, saj zaradi prostorskih omejitvenih dejavnikov širjenje navzven ni bilo več mogoče (Poles 1999; 2013). Vrtičkarstvo je podpirala tudi občina, ga v poznejših fazah sistemsko uredila in omogočila njegov nadaljnji razvoj. Uspešen primer implementiranja vrtičkarstva v razvoj mesta je pripomogel h kakovostnejšemu preživljanju prostega časa, rekreaciji in nenazadnje tudi večji prehranski samooskrbi Velenjčanov, ki večinoma živijo v večstanovanjskih stavbah.

5.1 Načrtovanje mesta v parku in začetki urbanega kmetijstva

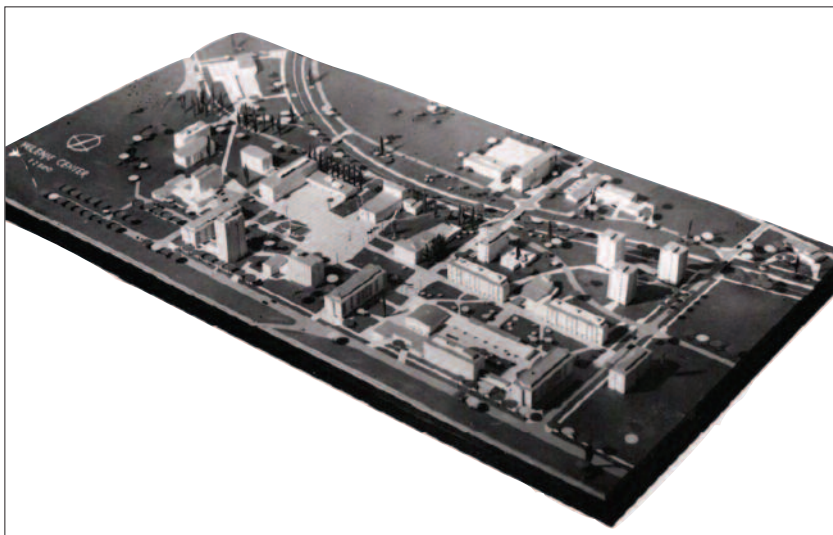
Povečevanje potreb po izkopu premoga je po 2. svetovni vojni vplivalo na potrebe po delovni sili, ki se je sprva priseljevala iz Slovenije kot rezultat »bega z vasi v mesta« oziroma iz »iz kmetijstva v industrijo«. Pozneje so se v Velenje priseljevali iz vseh republik nekdanje Jugoslavije, kar je še vedno vidno v pestri narodnosti in kulturni sestavi mestnega prebivalstva (Poles 1999; 2013). Po podatkih Demografske študije Mestne občine Velenje (2015) je prebivalstvo v Velenju med letoma 1948 in 1961 naraslo za 677 %, med letoma 1961 in 1991 pa še za 355 %. Po letu 1991 število prebivalcev stagnira in celo rahlo nazaduje, medtem ko se zaradi suburbanizacije v nekaterih okoliških podeželskih naseljih povečuje (Število prebivalcev 2018).

Hitra rast prebivalstva in gospodarski razmah sta zahtevala preudaren razmislek o nadaljnjem prostorskem razvoju Velenja, ki se je oblikovalo skozi različne prostorske načrte (Di Battista 2011).

Leta 1948 je arhitekt Viljem Strmecki izdelal Urbanistični načrt Šaleške doline, ki je tako imenovano »Novo Velenje« postavil na rečno teraso, varno pred poplavami takrat še neregulirane reke Pake in ugrezninami, ki so nastajale zaradi rudarjenja. Načrt je predvidel nizke gradnje tako za bivanje kot ostale dejavnosti. Vsi objekti so bili urejeni na mreži z usmeritvijo, da so idealno osončeni, poudarek je bil na bivanju v skupnosti (Poles 2013). Zgledovali so se po urbanističnem konceptu »mesta, ki žarči«, kot ga je zastavil švicarsko-francoski arhitekt Le Corbusier. Po tem konceptu imajo zelene površine izjemen pomen s členitveno in higiensko funkcijo (Gantar 1984).

Kljub gospodarski moči je zaradi centralističnega upravljanja države v Velenju ostajalo le malo sredstev za investicije, zato načrt ni bil realiziran. Gradili so barake, enodružinske hiše in rudarske provizorije. Dotedanji razvoj je kazal na to, da bo Velenje v prihodnosti spalno naselje brez mestotvornih ustanov (Poles 2013).

Leta 1950 je direktor premogovnika postal Nestl Žgank, ki je to funkcijo opravljal do leta 1965, med letoma 1969 in 1978 pa je bil velenjski župan (Kljajič 1999). Začrtal je novo vizijo razvoja premogovnika in spodbudil gradnjo novodobnega, sončnega in zračnega mesta za rudarje z družinami. Zgledoval se je po zahodnoevropskih mestih in pričel z drznim načrtovanjem »mesta v parku«. To naj bi bilo funkcionalno, estetsko in kakovostno za bivanje v svetlobi in zelenju kot nasprotju rovom, v katerih so rudarji delali. Leta 1957 je arhitekt Janez Trezn izdelal nov urbanistični načrt Velenja. Mesto je postavil v ravninski del doline, ob že regulirano Pako. Program funkcij mesta, ki so bile med seboj ločene, je ostal podoben in mestno središče je bilo načrtovano kot posebna cona. Z gradnjo druge faze mesta, ki po Žgankovem naročilu ni v ničemer več smelo spominjati na delavske kolonije, sta bila urbanizem in arhitektura zasnovana po mednarodnem slogu moderne. Stavbe so bile zamišljene ambiciozno, estetsko in funkcionalno. Namesto da bi v mestu urejali parke, so mesto postavili v park, v naravo. Poleg bivanjskih objektov so zgradili vse ostale potrebne objekte, namenjene različnim dejavnostim. Mesto ni bilo samo sebi namen, saj naj bi visoka kakovost

Slika 15: Maketa centralnih mestnih površin Velenja, narejena po realiziranem prostorskem načrtu.

urbanega okolja stanovalce preobrazila v vzorne člane socialistične skupnosti. Mestno središče se je gradilo z udarniškim delom, pri čemer so si prebivalci ob določenem številu opravljenih ur pridobili pravico zaprositi za stanovanje. V desetih letih je nastalo novo, sodobno urbano središče Šaleške doline, ki je bilo slavnostno odprto 20. septembra 1959. Veljalo je za urbanistični presežek z zelenimi površinami, pešpotmi, zračnostjo, urejenostjo in komunalno opremljenostjo. Zelene površine so bile dosledno načrtovane, saj je bila skrb za kakovost bivanja prebivalcev izjemnega pomena (Poles 1999; 2013).

V sedemdesetih letih se je prvotna arhitekturna zasnova spremenila zaradi širjenja razpršene enodružinske gradnje in gradnje blokovskih stanovanjskih sosesk. Novi objekti so presegli merilo prvotnega mesta ter urbanistične linije v tlorisu in višinskem gabaritu. Udarniško delo so zamenjali samoprispevki (Poles 2013). Rast števila prebivalcev in stanovanjska problematika so bili temeljno vodilo načrtovalcem prostora, zato se je gradilo hitreje, s cenejšimi alternativami manj zahtevnih projektantskih objektov (Vučina 2000). V tem času so se začele intenzivno kazati negativne posledice premogovništva. Poleg Škal sta zaradi ugrezjanja površja izginili tudi vasi Preloge in Družmirje (Poles 1999). V Šaleški dolini se je zaradi posledic premogovništva izselilo več kot 400 družin (Izgubljeni kraji ... 2012). Kmalu po največjih proizvodnih uspehih Premogovnika v osemdesetih letih se je poglobila okoljska kriza (Poročilo o stanju okolja ... 2014). Površinske vode so bile v izredno slabem stanju, izgubljala so se tudi rodovitna kmetijska zemljišča (Šterbenk in Ževart 2017).

Premogovnik je začel v večjem obsegu rekultivirati zemljišča že pred okoljsko krizo, večinoma v območja za rekreacijo. Na pobudo prebivalcev, ki so se zvečine priselili s podeželja in so imeli izkušnje z obdelovanjem zemlje in samooskrbo, so zagotovili prva večja območja za vrtičkarstvo (Nenavadno vrtičkarsko naselje ... 2011; Lovšin 2014). Premogovnik je sicer prva zemljišča za obdelovanje dal v najem že leta 1914, s čimer je pripomogel k izboljšanju standarda družin rudarjev. Med večjimi gospodarskimi krizami je povpraševanje po tovrstnih zemljiščih naraščalo.

Prelomno je bilo leto 1974, ko so zaprli Glinškov jašek in izvedli eno prvih rekultivacij zemljišč v okolici premogovnika, kamor so prinesli rodovitno prst (Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Sprva so postavili le nekaj lop z določitvijo osnovnih pravil; lope so lahko dobili v uporabo le rudarji. Premogovnik je nastale stroške vzdrževanja poravnal sam in uporabnikom ni bilo treba plačevati najemnine. Naselje se je počasi širilo in postopoma urejalo skladno s povečanimi potrebami po tovrstnih obdelovalnih zemljiščih (Nenavadno vrtičkarsko naselje ... 2011).

Leta 1977 je Zavod za urbanizem Velenje izdelal načrt za vrtičkarsko naselje s 127 parcelami v približni izmeri 200 m² in s tipskimi lopami velikosti 3 × 3 m. Leto pozneje je na nabrežju Velenjskega jezera nastalo prvo slovensko vrtičkarsko naselje, po enem glavnih junakov v takrat priljubljeni televizijski nadaljevanki poimenovano **Kunta Kinte** (Niti na Kunta-Kinte ... 2013). Lope za shranjevanje orodja so se praviloma

spremenile v bivalne vikende ob vrtičku, s čimer je naselje kmalu preraslo vrtničarske okvirje (Pečovnik 2014), kar pa se je pričakovalo že ob njegovem nastanku. Poleg zagotavljanja »koščka zemlje« za obdelovanje so s takim ukrepom dosegli širše družbene učinke, kar je sovpadalo z edinstvenim prostorskim načrtovanjem Velenja iz preteklih let in zagotavljanjem prijetnega bivalnega okolja za rudarje.

Naselje dandanes meri 5 ha in obsega 250 parcel enakih velikosti v izmeri 200 m². Čeprav si lahko vsak lastnik hiško prenovi po svoje, so še vedno določene glavne značilnosti in omejitve njenih velikosti (4 × 4 m), barve, gabarita, materialov in strehe, ki se jih morajo lastniki držati tudi pri sodobnih prenovah. Objekti so lahko tudi podkleteni in lahko imajo nadstrešek. Poleg tega velja v naselju hišni red – ni elektrike (razen iz sončnih celic), dostop z avtomobili je dovoljen le ob petkih dopoldan za dostavo, ob sobotah, nedeljah in praznikih je prepovedano delo z glasnimi orodji in podobno – ki je bil določen v soglasju med lastniki in upravnikom, podjetjem Habit. Spreminjanje pravil in posodabljanje infrastrukture ter ostale pobude lahko lastniki hišk kadarkoli posredujejo odboru, ki so ga določili sami, ta pa komunicira z upravnikom. Lastništvo zemljišč je razdeljeno med občino in premogovnik. Lastniki hišk upravniku plačujejo letno najemnino v višini približno 100 EUR (Nenavadno vrtničarsko naselje ... 2011; Lovšin 2014).

V istem obdobju, v poznih sedemdesetih oziroma na začetku osemdesetih let sta na podoben način, na pobudo občanov ter s sredstvi Premogovnika Velenje, nastali vrtničarski območji Stara vas in Lipa vzhod. V poznejšem obdobju je zemljišče obeh prešlo v last občine. Vrtničarski območji sta nastali na praznih zemljiščih kot začasni ureditvi, zato je njuna prihodnost negotova. Zaradi prehodnega značaja zemljišč

GREGOR PIRTOVŠEK

Slika 16: Panorama vrtničarskega naselja Kunta Kinte v Velenju.

se niso posebej urejala in razvijala. Obe vrtničarski območji sta brez ograje in na njih ni urejena posebna infrastruktura ali oprema, z izjemo miz in stolov, ki so si jih vrtničarji priskrbeli sami. Občina izvaja le nadzor nad urejenostjo območij in širjenjem vrtov, z urejanjem pa se ne ukvarja. Parcele za obdelovanje ni mogoče uradno najeti niti ni zanje treba plačevati najemnine. Parcele so različno velike in občina nima točnega pregleda nad njihovim številom (Kozina s sodelavci 2017; Kodrič 2019).

Vrtničarsko naselje **Stara vas** je na območju med tovarno Gorenje, železniško progo in Staro elektrarno, na zemljišču, na katerem se načrtuje gradnja poslovne cone. Zaradi neustreznega nadzora v začetnih fazah se je nenadzorovano širilo in doseglo površino približno 3,7 ha, na kateri je približno 130 neenako velikih parcel. Ko so se leta 2017 pričela dela za gradnjo prve faze poslovne cone, so ukiniteli približno 40 do 50 vrtov. Leta 2019 se bo v primeru uspešno pridobljenih sredstev pričela gradnja druge faze in ukinjeni bodo še dodatni vrtovi, tako da bo tam predvidoma ostalo le še od 30 do 50 vrtov. V poznejših fazah bodo tudi ti ukinjeni, med drugim tudi zaradi gradnje načrtovane hitre ceste. Za prizadete uporabnike vrtničkov se že iščejo možnosti nadomestnih občinskih zemljišč, čeprav jih že zdaj primanjkuje (Kozina s sodelavci 2017; Kodrič 2019).

Vrtničarsko območje **Lipa vzhod** je v dolini Trebuše, za bencinsko črpalko ob vstopu v Velenje iz celjske smeri. Območje vrtov je urejeno na zemljišču, velikem 4,6 ha, kjer je razporejenih okrog 60 neenako velikih parcel. Vrtnički so začasna ureditev na zemljišču prehodnega značaja, vendar na Občini zaenkrat še nimajo načrtov, da bi vrtničke v bližnji prihodnosti ukinili oziroma nadomestili z drugo rabo (Kozina s sodelavci 2017; Kodrič 2019).

5.2 Načrtno urejanje urbanega kmetijstva

Sočasno z razvojem Velenja so naraščale potrebe po novih zemljiščih za obdelovanje. Občina je pobude in začetke vrtničkarstva s strani Premogovnika odobraval in pozneje prevzela tudi odgovornost za urejanje tega področja.

V dolgoročnem planu občine Velenje za obdobje 1986–2000, ki je bil dopolnjen v letih 1988, 1990 in 2009, opisujejo, da je samosvoj gospodarski razvoj terjal velik del prostora za industrijske objekte in poselitev. Izgubljeno je bilo veliko najboljših kmetijskih zemljišč, kar je v nasprotju z načeli varstva okolja in dobrin splošnega pomena. Skladno s tem navajajo (Odlok o spremembah ... 1986, 1988, 1990, 2009, 15): *»Vedno večja urbanizacija prostora in želja po obdelovanju zemlje terjajo večje površine za vrtničkarstvo. Taka raba pomeni s svojo rekreacijsko funkcijo in funkcijo zelenja vmesni prostor med urbaniziranim in odprtim prostorom, zato jo bomo uvajali na obrobju zazidalnih površin, vendar ne kot trajno rabo. Površine za začasno rabo bomo oblikovali po časovnih terminih, v skladu s programom prvotne namembnosti, za posamezna srednjeročna planska obdobja.«*

Do ureditve področja vrtičkarstva in sprejetja Pravilnika o zakupu vrtov leta 2008 so se v občini srečevali z več gverilskimi vrtovi, ki so si jih občani sami postavili na tujih zemljiščih. Kljub načelni podpori občine vrtičkarstvu je to marsikje kazilo videz okolja. Eno večjih neformalnih vrtičkarskih območij je bilo ob Celjski cesti. Po njegovi ukinitvi so zagotovili zemljišče za vrtove **Kranjca Bevče**, pozneje pa se je izkazalo, da je povpraševanje še vedno veliko, zato so leta 2013 uredili še dodatne vrtove **Ob železnici**. Za uporabo parcele na teh območjih znaša letna najemnina 20 evrov ob sklenitvi pogodbe za 5 let, ki se lahko podaljša ali predčasno prekine. Med letoma 2012 in 2013 so poostrili nadzor nad uporabo občinskih vrtov ter poskrbeli za reden nadzor postavljanja začasnih objektov, ki bi lahko kazili videz okolja. Na vseh vrtovih lahko uporabniki postavijo rastlinjake do višine 50 cm in lesene kole do višine 150 cm, ki jih morajo pozimi odstraniti (Pravilnik o zakupu vrtov 2006; Spomladi 200 novih ... 2013; Kodrič 2019). Pravilnik določa tudi temeljne smernice ravnanja na območjih Stara vas in Lipa vzhod, čeprav tam za uporabo vrtička ni treba skleniti pogodbe in plačevati najemnine. Sicer pa ureja pravice in dolžnosti najemnikov in najemodajalca (občine). Določeni so splošni pogoji in merila, ki jih morajo najemniki izpolnjevati za pridobitev vrta in tudi, da ga lahko obdržijo v času sklenjene pogodbe. Določene so številne omejitve, na primer gospodarno ravnanje, prepoved motenja javnega reda in miru, tudi dajanja v podzakup tretjim osebam, ob katerih neupoštevanju se lahko pogodba pre-

ARHIV MESTNE OBČINE VELENJE

Slika 17: Najemni vrtovi Kranjca v Bevčah.

kine. Kljub spodbudam k ekološkemu vrtnarjenju pa ni posebnih omejitev glede uporabe pesticidov ali drugih kemičnih gnojil (Kozina s sodelavci 2017; Še vedno možen ... 2018).

Vrtički **Kranjca Bevče** so bili vzpostavljeni leta 2009 na območju, velikem 6200 m², ki ga bodo po potrebi v drugi fazi razširili. Območje je razdeljeno na 81 vrtičkov v izmeri 32 m² (4 × 8 m); trenutno so vsi zasedeni. Na območju je skupni objekt, namenjen shranjevanju orodja in toaletnim prostorom. Ob objektu je zbiralnik meteorne vode, ki jo uporabljajo za zalivanje vrtov. Celotno vrtičkarsko območje je ograjeno in s ključem dostopno le najemnikom (Kozina s sodelavci 2017; Kodrič 2019).

Vrtički **Ob železnici** so bili urejeni leta 2013 kot začasna ureditev na obrobju mesta. Na območju se bo v prihodnjih letih zgradil del severnega dela 3. razvojne osi. Območje, veliko 4500 m², je razdeljeno na 98 parcel v izmeri 32 m² (4 × 8 m). Trenutno je zasedenih približno 90 % vrtov. Na območju so urejena kemična stranišča in zbiralnik vode za zalivanje vrtov (Kozina s sodelavci 2017; Kodrič 2019).

Kljub formalni ureditvi področja pa pristojni poudarjajo, da so potrebe po vrtičkih še vedno velike, kar je za njih velik izziv in občasno presega zmogljivosti Občine. Izvajanje nadzora nad uporabniki je zahtevno in se izvaja le enkrat letno, svojevrsten izziv je že sama komunikacija s posamezniki. Zaželeno je, da bi se vrtičkarji nekoč organizirali in z Občino o potrebah in nadgradnjah v prihodnosti komunicirali na primer prek odbora ali društva (Kodrič 2019).

DRAGO KLADNIK

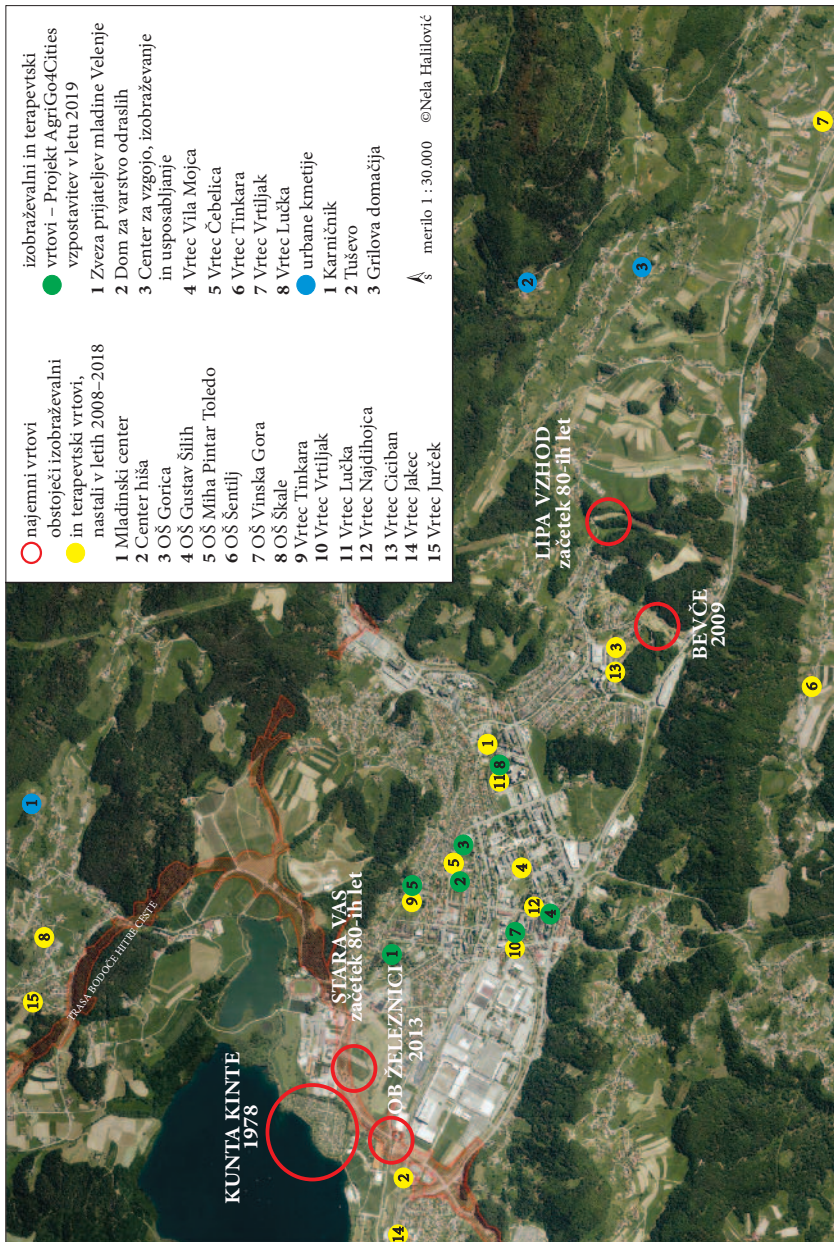
Slika 18: Najemni vrtovi Ob železnici.

Čeprav je Velenje lahko zgled ostalim urbanim območjem na področju načrtnega urejanja mestnih vrtičkov, je prihodnost njegovega vrtičkarstva negotova. Pregled vseh aktualnih strateških dokumentov kaže na očitno pomanjkanje nadaljnega spodbujanja urbanega vrtičkarstva in ohranjanja prvin mesta v parku. V aktualnem izvedbenem načrtu Trajnostne urbane strategije Mestne občine Velenje je med razvojnimi cilji v posredni povezavi s tem zapisan le eden, ki spada v steber »Trajnostno Velenje«: Ohranjati obseg in izboljšati kakovost javnih površin in zelenih površin v mestu. Neposredne povezave z razvojem ali ohranjanjem vrtičkarskih praks ni mogoče zaslediti v nobeni od strategij (Izvedbeni načrt ... 2017; Strateški dokumenti 2019). Ukinjanje vrtov na zemljiščih prehodne narave zaradi predvidene zazidave, skladne z aktualnimi prostorskimi načrti, kliče po nadgradnji systemske ureditve vrtičkarstva iz preteklosti. Ena takih priložnosti je revidiranje občinske trajnostne urbane strategije, ki se bo po besedah vodje Službe za razvojne projekte in gospodarstvo začela izvajati že leta 2019 (Knez 2019).

Poleg najemnih vrtov, namenjenih občanom, so v urbanem okolju tudi vrtički pri različnih izobraževalnih ustanovah, namenjeni učenju (Kozina s sodelavci 2017). Več enot vrtca Velenje ima lastne visoke grede, ki so bile postavljene z namenom spodbujanja otrok živeti skladno z naravo (S krtkom Ligijem ... 2017). Več let imajo svoje izobraževalne vrtove tudi osnovne šole Mihe Pintarja Toleda, Gustava Šiliha in Gorica. Na podružničnih šolah je Ljudska univerza Velenje uredila podeželske vrtove (Urbano vrtnarjenje za ... 2018). V Velenju je bilo v zadnjih letih izvedenih več vrtičkarskih projektov, kjer je bila pobuda dana »od spodaj navzgor«. Različne organizacije so v sodelovanju z deležniki s številnih področij iz recikliranih materialov izdelale ekološke urbane vrtičke na več lokacijah: pred nekdanjo stavbo Zveze prijateljev mladine Velenje, na terasi Doma za varstvo odraslih Velenje in pred Mladinskim centrom Velenje. Urbani vrt ima tudi Zavetišče za brezdomne osebe Center Hiša, ki ga uporablja za različne dejavnosti v okviru delovne terapije (Urbano vrtnarjenje za ... 2018).

Na območju Mestne občine Velenje so tudi tri urbane kmetije. 10 ha velika **turistična kmetija Tuševo** je v vasi Lopatnik, na nadmorski višini 618 m. Kmetijo, obdano z gozdom, travniki in pašniki, od leta 2004 vodi mlada petčlanska družina. Poleg gostinske ponudbe ponuja številne športne aktivnosti (Kozina s sodelavci 2017; Tuševo 2019). 21 hektarjev velika **turistična kmetija Karničnik** je v vasi Hrastovec, na nadmorski višini 560 m. Od leta 2010 jo vodi mlada tričlanska družina. Poleg gostinske ponudbe ponuja *wellness* storitve (Kozina s sodelavci 2017; Karničnik 2019). V eko muzej preurejena **Grilova domačija** je stara viničarija, ki stoji na nekdanjem vinorodnem pobočju vasi Lipje. Sestavljajo jo hiša s črno kuhinjo, zelenjavni in zeliščni vrt, čebelnjak, vinograd in sadovnjak. Velika je približno 2 ha. Upravnik domačije je Muzej

Slika 19: Prostorska razporeditev urbanega kmetijstva v Mestni občini Velenje. ►

ALBERT KOLAR

Slika 20: Pročelje turistične kmetije Karničnik.

Velenje, ki tam prireja številne aktivnosti – delavnice, ogleda, prireditve – z namenom prikaza ene redkih ohranjenih primerov dediščine viničarjev na območju Vinske Gore. Ko se je ob koncu 19. stoletja tudi na tem območju pojavila trtna uš, je vinska trta skoraj povsem izginila. Viničarije so se preoblikovale v domačije manjših kmetov. V tem času so Grilovi domačiji prizidali gospodarsko poslopje (Kozina s sodelavci 2017; Grilova domačija 2019).

5.3 Novejši primeri urbanega kmetijstva za doseganje družbenih učinkov

Leta 2017 je Mestna občina Velenje v sodelovanju s partnerji iz več držav srednje in vzhodne Evrope (Bolgarija, Češka, Črna gora, Madžarska, Nemčija, Romunija, Slovaška in Slovenija) začela z izvajanjem mednarodnega projekta *Urbano kmetijstvo za spreminjanje mest: upravljavski modeli za boljše institucionalne zmogljivosti in družbeno vključenost* (AgriGo4Cities). Njegov namen ni le zagotavljanje in spodbujanje samooskrbe prebivalcev ter aktivnega preživljanja prostega časa, temveč uporaba urbanega kmetijstva kot metode za sodelovanje v odločevalskem procesu in odpravljanje družbeno-ekonomske izključenosti ranljivih skupin ter posledično promocijo trajnostnega razvoja mestnih območij. Izhodišče projekta je odsotnost mehanizmov, ki bi omogočali participativno načrtovanje prostora – pristop »od spodaj navzgor« –

kar kaže v zmanjšani motivaciji prebivalcev za sodelovanje v upravljanju mest. Ljudje, ki se najmanj vključujejo v tovrstne procese, so ponavadi odrinjeni na rob družbe, naraščajoče družbene in gospodarske neenakosti pa se odražajo tudi v zmanjšani kakovosti življenja v mestih.

V ta namen je Mestna občina Velenje po enotni metodologiji participativnega urbanega kmetijstva na različnih lokacijah v mestu začela vzpostavljati **skupnostne vrtove**. Na podlagi šestih izvedenih delavnic, na katerih je sodelovalo 170 oseb, predstavnikov ranljivih skupin (otroci, mladi, starejši in ostareli, brezposelni, brezdomne osebe, osebe s težavami v duševnem razvoju, priseljenci – pripadniki albanske skupnosti – in drugi), so določili lokacijo za večji skupnostni vrt in več manjših vrtov pri organizacijah, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami. Ideja o skupnostnem vrtu v Sončnem parku je vzniknila že pred projektom, saj je bila ena od lokacij recikliranih visokih gred pri Vili Mojci, ki je bila nekoč prostor Medobčinske zveze prijateljev mladine Velenje (MZPM Velenje). Ob selitvi organizacije v Vilo Rožle v Sončnem parku se je v Vili Mojca organizirala nova enota Vrtca Velenje in ob prenovi so reciklirane grede odstranili.

Po preteklih izkušnjah z druge lokacije so si v MZPM Velenje za izvajanje svojih aktivnosti v Sončnem parku želeli nov skupnostni vrt. Idealna priložnost za to je bil projekt AgriGo4Cities. Na participativnih delavnicah so določili mikrolokacijo vrta, ki je bila pozneje usklajena s krajinskim arhitektom, saj je Sončni park varovano območje vrtno-arhitekturne dediščine, pa tudi z vodstvom organizacije glede na njihove dejavnosti. Skladno z delavnicami so prepoznali potrebe deležnikov in se odločili, da bo Občina zagotovila visoke grede za več organizacij, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami – Dom za varstvo odraslih Velenje (DVO Velenje), Vrtec Velenje (pri 5 enotah, kjer gred še nimajo) ter Center za vzgojo, izobraževanje in usposabljanje Velenje (CVIU Velenje). Mikrolokacijo pri organizacijah in opremo ter vrsto semen in sadik so naknadno določili z vsako organizacijo posebej. Z zagotovitvijo dodatnih gred pri teh organizacijah Občina dodatno spodbuja izobraževalni in terapevtski vidik vrtničarstva v Velenju.

Vse omenjene organizacije bodo grede dobile v upravljanje in se ob tem zavezale, da jih bodo uporabljale skladno z njihovimi aktivnostmi. Občina bo po izkazanih potrebah na delavnicah v okviru projekta dodatno opremo za vzdrževanje vrtov zagotovila še organizacijama Mladinski center Velenje in Zavetišče za brezdomne osebe Društvo Hiša. Obe organizaciji imata vrtničke že nekaj let in jih uporabljata skupaj s svojimi varovanci. Vrtovi kot pilotne aktivnosti projekta bodo predvidoma zaživel v prvi polovici leta 2019, ko jih bo ob Dnevu Zemlje (22. aprila) Mestna občina Velenje predala v uporabo organizacijam, ki se ukvarjajo z ranljivimi skupinami.

Velenje navkljub intenzivno urbanizirani in industrializirani pokrajini, okoljskim bremenom in drugim urbanim izzivom velja za primer uspešno rekultiviranega

in preoblikovanega okolja. Ukrepi za blaženje negativnih učinkov hitrega razvoja v zadnjih nekaj desetletjih so bili prilagojeni naravnim in družbenim posebnostim mestnega območja in se izkazali za primerne. Sinergije med podjetji in lokalno skupnostjo, institucijami, organizacijami, društvi in posamezniki so privedle do sedanjega stanja mesta, ki ga kljub odmiku od prvotnih urbanističnih načrtov lahko označimo kot zeleno mesto. Želje po zemljiščih za vrtničarstvo so bile uslišane, na začetku predvsem po zaslugi Premogovnika. Temu je sledila Občina, prevzela upravljanje in začetne uspešne akcije nadgradila s sistemsko ureditvijo področja. Ne glede na to pa se mesto še vedno sooča s številnimi izzivi, na katere bo treba odgovoriti že v bližnji prihodnosti.

Nadzor nad uporabniki vrtničkov je zelo težaven, komunikacija z njimi pa otežena. Na Občini si želijo boljše organiziranosti vrtničkarjev v obliki društva ali odbora, ki bi bil vmesni člen med uporabniki najemnih vrtov in Občino oziroma upravnikom. Poleg tega je bilo nekaj zemljišč, namenjenih najemnim vrtovom, že ukinjenih, zaradi spremembe namembnosti zemljišč pa se predvideva še dodatno ukinjanje obsto-

DRAGO KLADNIK

Slika 21: Določanje mikrolokacije in vsebin bodočega skupnostnega vrta na eni od delavnic v Sončnem parku v Velenju.

ječih območij vrtičkov. Možnosti za njihovo nadomestitev se še iščejo. Negotov razvoj vrtičkarstva v Velenju še dodatno odseva dejstvo, da ta dejavnost ni omenjena v nobenem od aktualnih občinskih strateških dokumentov. V Trajnostni urbani strategiji je naveden le en razvojni cilj, ki je posredno povezan z urbaniimi vrtički kot sestavnim delom zelenih površin. Potreben bo premislek o ureditvi pravno-formalnih podlag, ki bodo zagotovile njihovo ustrezno obravnavo. Skupnostni urbani vrtovi bodo v urbanem prostoru Mestne občine Velenje novost. Obetajo se tudi spremembe v ureditvi najemnih vrtov, za katere bo, po navedbah sodelavcev na Mestni občini Velenje, kmalu zmanjkalo primernih zemljišč.

6 Dobre prakse urbanega kmetijstva s širšimi družbenimi učinki

To poglavje prinaša analizo dobrih praks urbanega kmetijstva, ki poleg temeljne pridelave hrane zasledujejo širše družbene učinke, kot so: 1.) participacija v odločevalskem procesu, 2.) socialno vključevanje ranljivih skupin prebivalstva in 3.) trajnostni urbani razvoj. Odgovoriti želimo na vprašanje, ali imajo uspešne prakse urbanega kmetijstva po svetu skupne značilnosti ali pa je uspešnost odvisna od naključij ali morda od lokalnega ali nacionalnega konteksta. Namen je tudi podati napotke, kako vzpostaviti urbani vrt, ki ima pozitivne okoljske (ohranjanje zelenih površin, zmanjšanje učinkov podnebnih sprememb), prehranske (pridelava ekološke hrane), zdravstvene (zdrava prehrana, gibanje na svežem zraku), eksistenčne (večja samooskrba, možnost zaslužka s prodajo pridelkov in izdelkov) in družbene učinke (krepitev skupnosti, vključevanje ranljivih skupin, medgeneracijsko sodelovanje, medsebojna pomoč, solidarnost in strpnost). Predstavljene dobre prakse pa so lahko tudi motivacija ljudem, da se lotijo vrtnarjenja in se aktivno vključujejo v tovrstne pobude.

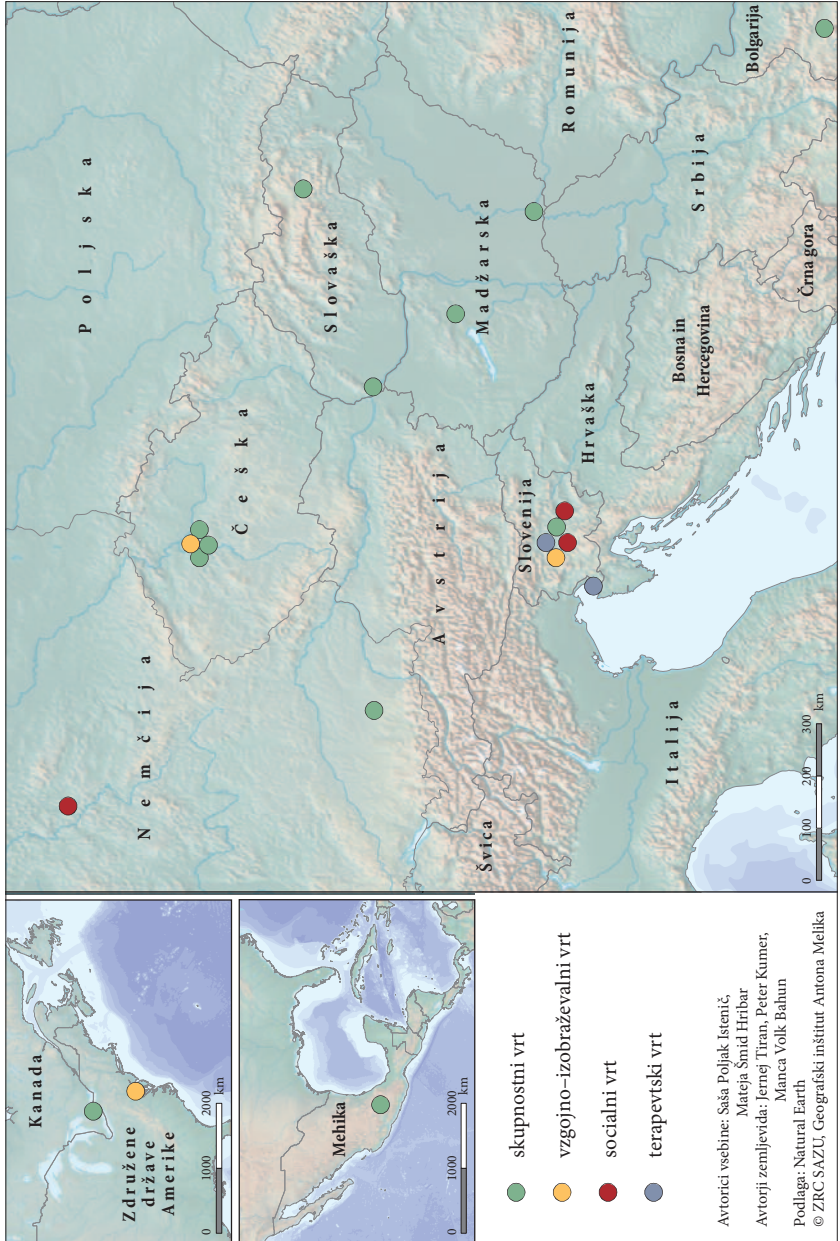
Pri iskanju dobrih praks smo se osredinili na nam bližnje območje srednje in vzhodne Evrope, nekaj dobrih praks pa je tudi iz Severne Amerike. Skupno smo izbrali 21 dobrih praks, ki smo jih glede na vsebino in ključne udeležence razdelili na skupnostne (12), socialne (3), vzgojno-izobraževalne (4) in terapevtske vrtove (2). Na sliki 22 so prostorsko prikazani izbrani primeri dobrih praks urbanega kmetijstva s širšimi družbenimi učinki, ki jih v nadaljevanju podrobneje predstavljamo.

Izbrane vrtove smo podrobneje preučili v intervjujih z deležniki, ki smo jih izvedli osebno, prek telefonskih pogovorov ali prek orodja Skype. Pri vsaki dobri praksi

Slika 22: Razporeditev izbranih urbanih vrtov, ki smo jih opredelili kot dobre prakse doseganja širših družbenih učinkov v srednji in vzhodni Evropi ter Severni Ameriki.

► str. 66

Družbeni učinki urbanega kmetijstva

smo izvedli strukturirane intervjuje s predstavnikom občine, ravnateljem šole ali vrtca (odvisno, za kakšen vrt je šlo), dodatno z upravljavcem vrta, ki je pogosto zastopal vključeno nevladno organizacijo, in, kjer je bilo možno, s člani lokalne skupnosti oziroma ranljive skupine, vključene v dobro prakso. Tako smo pridobili različne poglede na upravljanje in delovanje posameznega urbanega vrta. Dobljene odgovore smo povežali v zgodbo, ki smo jo razčlenili na naslednje sklope:

- **prvi koraki** – v tem sklopu so različni deležniki predstavili, kako so začeli uresničevati dobro prakso in kdo je bil njen pobudnik;
- **vsak posameznik šteje** – opisane so različne vloge in posamezni deležniki;
- **skrite sestavine** – osvetljeni so ključni dejavniki, ki pripomorejo k uspešnosti dobre prakse; opredeljene so tudi koristi za posamezne deležnike;
- **vidiki vključenosti** – ta sklop je posvečen vidikom vključenosti in participativnosti;
- **svetlejša prihodnost** – predvidevanja, kako naj bi se praksa razvijala v prihodnje;
- **smernice za začetnike** – nasveti in namigi vsem zainteresiranim, ki bi radi izvedli podobno prakso na svojem območju, in
- **posameznik lahko spremeni svet** – predstavlja vlogo in pomen osebne motivacije posameznih deležnikov, ki so velikokrat ključni za uspeh določene prakse.

Podrobne zgodbe 21-ih dobrih praks so objavljene v katalogu dobrih praks (Šmid Hribar s sodelavci 2018b), v tej knjigi pa smo ključne značilnosti posameznih dobrih praks strnili v krajše opise, razvrščene po tipih vrtov.

6.1 Skupnostni vrtovi

Več kot polovica vrtov, ki smo jih prepoznali kot dobre prakse, se uvršča med skupnostne vrtove. Največkrat nastajajo na pobudo določene skupnosti (na primer soseske) in temeljijo na skupnem delu, pri čemer lahko vrtičkarji skupaj obdelujejo celotni vrt in si pridelke delijo ali pa skupaj opravljajo le določena opravila (na primer spomladanska priprava gredic, kompostiranje), obdelujejo vsak svojo gredico in pobirajo lastne pridelke. Glavni namen tovrstnih vrtov ni pridelava hrane, pač pa družbeno povezovanje (druženje, medsebojna pomoč).

Palačni vrt (Palota-kert), Székesfehérvár, Madžarska

Palačni vrt je prvi székesfehérvárski skupnostni vrt. Leta 2013 je nastal v soseski Palotaváros (Palačno mesto), na pobudo mestnega vrtničarskega društva, ki je tamkajšnjim prebivalcem želelo ponuditi prostor za druženje in vrtnarjenje, ob tem pa neuporabljeni prostor izkoristiti za pridelavo hrane. Vsak vrtničar ima svojo gredico. Za izobraževanja in druge aktivnosti skrbijo različne nevladne organizacije, ki skupnosti pomagajo tudi pri vzdrževanju vrta. Najštevilčnejša ranljiva skupina so starejši, čeprav je vrt odprt za vse. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) skupnost je sodelovala že pri načrtovanju in vzpostavljanju vrta, tako da je ta oblikovan po željah in pričakovanjih njenih pripadnikov, hkrati pa je to prispevalo k boljši povezanosti sodelujočih in močnejši identiteti skupnosti; 2.) ustanavljanje vrta so mestne oblasti podprle s finančnimi sredstvi, lokalna podjetja pa z materialom; podpora se še vedno občasno nadaljuje in 3) vrt je za različne aktivnosti odprt vsem obiskovalcem.

DRAGO KLADNIK

Slika 23: Dvignjene gredice Palačnega vrta v Székesfehérváru.

Skupnostni center Plechárna (Plechárna Černý Most), Praga, Češka

Plechárna je skupnostni center s ponudbo številnih prostočasnih in kulturnih dejavnosti, v sklopu katerega je tudi skupnostni vrt. Tega sestavljajo skupne visoke grede, skalni vrtički in kompostnik. Čeprav so pobudo zanj dali prebivalci 14. praške četrti, za njegovo delovanje formalno skrbi Skupnostni center Plechárna, ki ga je ustanovila občina. Poleg vrtnarjenja je njegov glavni namen nuditi prostor za spontano druženje ob različnih dogodkih. Namenjen je vsem prebivalcem, ker pa v tej četrti živi mnogo priseljencev in starejših, je vrt tudi prostor socialnega vključevanja. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) upravljalec vrta je formalna organizacija, ki skrbi za delovanje vrta (financiranje, uporaba zemljišča) in skupnosti (koordinacija dejavnosti, organizacija dogodkov); 2.) vrt je namenjen različnim akterjem – poleg skupnosti tudi bližnji kavarni za gojenje zelišč in skupnostnemu centru za njegove aktivnosti ter 3.) skupnost in upravljalec se redno srečujeta in sproti rešujeta aktualne zadeve.

SKUPNOSTNI CENTER PLECHÁRNA

Slika 24: Skupnostni vrt v Plechárni iz ptičje perspektive.

Čudežni zeleni prostor (ZáZeMie), Spišská Nová Ves, Slovaška

Vrt ob reki Hornád je nastal s projektnimi sredstvi fundacije Ekopolis. Pri njegovem vzpostavljanju so sodelovale tri nevladne organizacije v partnerstvu z mestom Spišská Nová Ves, ki je lastnik zemljišča. Vrt sestavljajo permakulturne gredice, naravno otroško igrišče, zeliščna spirala, senzorna pot, glineno plezališče, sadovnjak, vrtna lopa in informacijska tabla o projektu. Njegov glavni namen je gojenje kulturnih rastlin, tudi manj znanih, zelišč in začimb, predvsem z namenom izobraževanja in ozaveščanja prebivalstva. Nevladne organizacije izvajajo različne delavnice, na katerih je možno pridobivati nova znanja (tehnike pridelave, gojenje rastlin) in spretnosti (vrtarjenje). Vrt je odprt za vse, posebno privlačen je za matere z otroki. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) vrt upravlja več nevladnih organizacij z različnimi znanji, kar pomeni večjo raznovrstnost dejavnosti; 2.) pogodba z mestom je petletna, z odpovednim rokom enega leta, kar zagotavlja trajnost prakse in 3.) odprtost za vse in pestre izobraževalne dejavnosti prispevajo k ohranjanju zanimanja za vrtarjenje, širjenju tovrstnega znanja in zavedanja o pomenu mestnih zelenih površin.

ENVICORP SLOVAKIA

Slika 25: Praznovanje Dneva Zemlje leta 2016 na vrtu ob reki Hornád.

Vrt StadtAcker (StadtAcker Garten), München, Nemčija

Vrt je nastal na pobudo prebivalcev soseske Ackermannbogen, njegovo ustanovitev pa je izpeljalo lokalno združenje, ki se s podporo mesta ukvarja s promocijo udejevanja lokalnega prebivalstva za javno dobro in z vzpostavljanjem infrastrukture za mreženje. Po več letih razpršenega vrtnarjenja mu je občina z najemno pogodbo dodelila območje za vrt, kjer je vzpostavilo skupne gredice. Vrt je ob pridelavi hrane namenjen predvsem izmenjavi znanj ter druženju in povezovanju skupnosti. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) vrt je skladen z mestno ekološko in socialno vključujočo razvojno strategijo, zato mesto podpira koordinatorsko združenje in daje zemljišče v najem; 2.) vrt je sredi soseske, zato je lahko dostopen vsem njenim prebivalcem in 3.) vrt je odprt za vse, ki želijo bodisi vrtnariti bodisi se zgolj družiti.

DRAGO KLADNIK

Slika 26: Münchenski skupnostni vrt StadtAcker z vrtno lopo.

Skupnostni vrt Vidimova (Komunitní zahrada Vidimova), Praga, Češka

Vrt združuje okrog sto vrtničkarjev, ki letno najemajo določeno število gredic, pridelujejo hrano, skrbijo za skupne grede in organizirajo skupnostne dejavnosti. Upravlja ga praška nevladna organizacija, ki se osredinja na skupnostno vrtnarjenje in kompostiranje. Poleg lokalnih prebivalcev vrt uporabljajo tudi ljudje s težavami v duševnem razvoju, ki so v tej nevladni organizaciji zaposleni. Sicer ne obdelujejo lastnih gredic, pač pa skupne, pomagajo pa še pri vzdrževalnih delih in sestavljanju novih lesenih visokih gred. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) mesto podpira vrt s (sicer skromnimi) finančnimi sredstvi, zaposleni v mestni upravi pa lahko vsakodnevno spremljajo njegovo delovanje, saj je lociran tik ob mestni hiši; 2.) na vrtu se ljudje s težavami v duševnem razvoju družijo z lokalnimi prebivalci brez tovrstnih težav, kar zagotavlja dobro socialno vključevanje, enako pa velja tudi za druge ranljive skupine (ženske, otroke) in 3.) kombinacija samostojnih in skupnostnih gred daje vrtničarjem dovolj svobode pri odločanju, hkrati pa spodbuja medsebojno strpnost, solidarnost, vzajemnost in druge skupnostne vrednote.

ANNA ČERNA

Slika 27: Živahen utrip skupnostnega vrta Vidimova v Pragi.

Skupnostni vrt Kuhinja (Komunitní zahrada Kuchyňka), Praga, Češka

Na terasah nad Prago je na zasebno pobudo lastnice ene od parcel in ob pomoči nevladne organizacije nastal vrt Kuhinja, ki ga lokalni prebivalci uporabljajo za pridelavo hrane, preživljanje prostega časa, druženje in organizacijo izobraževalnih dogodkov. Pobudnica je prispevala zagonska sredstva, sicer pa se vrtniki financirajo iz letnih prispevkov članov skupnosti in sredstev, ki jih razpisujejo nevladne organizacije. Vrtničarska skupnost, ki vključuje tudi pripadnike nekaterih ranljivih skupin (revnejše družine, samohranilke, starejši, študenti), se povezuje z drugimi lokalnimi društvi. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) petčlanski odbor predstavnikov vrtničarske skupnosti koordinira dejavnosti, upravlja s sredstvi in komunicira z drugimi vrtničarki, ki se srečujejo vsaj enkrat mesečno; 2.) na parceli živi vrtnar, ki je polovično zaposlen pri društvu *KZ Kuchyňka* in s tem zadolžen za upravljanje z vrtom ter 3.) skupnost se pri izobraževalnih dejavnostih (ogledi, dogodki) povezuje z nevladnimi organizacijami in šolami, da doseže več raznolikih ljudi in tako javnost uspešneje ozavešča o pomenu vrtničarstva.

KATEŘINA JANATOVÁ

Slika 28: Skupnostni vrt Kuhinja.

Vrt Krasnanski (Krasňanský zelovoc), Bratislava, Slovaška

Vrt Krasnanski je prvi skupnostni vrt, ustanovljen v Bratislavi. Med stanovanjskimi bloki, na neuporabljenem zemljišču nekdanje zdravstvene ustanove, ga je leta 2012 z uspešno pridobljenimi sredstvi prek zasebne fundacije vzpostavila nevladna organizacija Eco Fund, ki vodi tudi tamkajšnji skupnostni center. Vrtničarji iz bližnjih blokov obdelujejo 27 visokih gred ali vreč, vsaka družina oziroma oseba svojo, in si delijo orodje, kompost in tudi pridelke, ki jih sicer enkrat na leto prodajajo na posebnem dogodku. Vrt ima še prostor za sedenje, knjižnico s prosto dostopnimi knjigami in ptičjo krmilnico. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) ob zagonskih sredstvih je tudi mesto prek participativnega proračuna omogočilo nakup potrebnega materiala, opreme in rastlin, poleg tega pa je ob izteku prve najemne pogodbe to podaljšalo za srednjeročno obdobje; 2.) dogodki na vrtu (čistilne akcije, pikniki, dan odprtih vrat) v organizaciji njegove skupnosti povezujejo prebivalce soseske in jih ozaveščajo o pomenu mestnega vrtničarstva in 3.) vrtničarji za izboljšanje pridelovanja uporabljajo različne tehnike, kot so ekološki namakalni sistem in permakulturno vrtarjenje po načelu »hügelkultur« (visoke grede z nagnitim lesom).

ENVICORP SLOVAKIA

Slika 29: Delo in druženje na bratslavskem skupnostnem vrtu Krasnanski.

Skupnostni vrt in rekreacijski center Makkosházi (Makkosházi Közösségi Kert és Szabadidő Központ), Szeged, Madžarska

Vrt je nastal med mestnimi stolpnici zaradi potrebe njihovih prebivalcev, kmalu pa se je razširil z rekreacijskim prostorom (fitnesom). Pobudo za vrt je dala ena od prebivalcev, uresničili pa so jo z velikim angažmajem predstavnika mestne četrti. Vzpostavljaju se je pridružila tudi nevladna organizacija. Občina, ki je nadzorovala vzpostavitev vrta, je dala na razpolago zemljišče in zagotovila sredstva za zemeljska dela, prst, dostop do vode in kompostnik. Poleg (predvsem starejših) lokalnih prebivalcev gredice najemata bližnja šola in organizacija za ljudi s posebnimi potrebami. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) v vrtu z lokalnimi prebivalci sobiva več ranljivih skupin, kar povečuje strpnost in izboljšuje socialno vključevanje; 2.) vrt je tudi rekreacijski prostor, kar povečuje možnosti aktivnega preživljanja prostega časa in 3.) vrt podpira predstavnik mestne četrti, ki se ob morebitnih težavah aktivno angažira.

CSABA BENDÉ

Slika 30: Značilne gredice szegedskega skupnostnega vrta Makkosházi.

Onkraj gradbišča, Ljubljana, Slovenija

Vrt Onkraj gradbišča je nastal leta 2010 kot umetniški eksperiment v gradbeni jami v središču Ljubljane, na pobudo nevladne organizacije, ki je v njegovo vzpostavljanje že od začetka vključevala zainteresirane prebivalce. Mesto je izdalo dovoljenje za začasno rabo zemljišča in ga podaljšuje vsako leto. Okrog 100 ljudi obdeluje 40 majhnih gredic, pripravlja skupne akcije in organizira javne dogodke, hkrati pa si med seboj pomaga tudi pri opravih zunaj vrta. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) za vzdrževanje vrta skrbi štiri- do petčlanski koordinacijski odbor predstavnikov vrtničarske skupnosti, ki tudi upravlja s sredstvi in komunicira z drugimi vrtničarji; 2.) ustanoviteljska nevladna organizacija podpira koordinacijski odbor, mu pomaga in skrbi za formalnopravno delovanje vrta (komunikacija z občino, pridobivanje dovoljenj) in 3.) vrt v skupnih akcijah in medsebojni pomoči ne povezuje le vrtničarjev, pač pa z dnevi odprtih vrat in dogodki ponuja možnosti druženja in sodelovanja tudi širši skupnosti.

Slika 31: Ob vrtnarjenju je na ljubljanskem skupnostnem vrtu Onkraj gradbišča poskrbljeno tudi za igro otrok.

Vrt prijateljstva (Gradina na družba), Sofija, Bolgarija

Vrt prijateljstva so klasični mestni vrtički, a zaenkrat še brez najemnine in s pravili, ki so jih skupaj dorekli vrtičkarji in ne občina kot lastnik zemljišča. Nastali so, potem ko se je pokazalo, da model skupnostnega vrta ne deluje. Meščani obdelujejo vsak svojo gredico, med njimi pa so tudi starejši in mlade družine, ki imajo v glavnem podpoprečne dohodke. Pred kratkim je za svojo gredo začela skrbeti tudi nevladna organizacija, ki podpira revnejše prebivalce in druge ranljive skupine. Glavni namen vrta je pridelava hrane, hkrati pa vrtičkarji organizirajo dogodke za druge meščane in sodelujejo na različnih zelenih festivalih. Vrtovi so na občinski zemlji, mesto zagotavlja tudi vodo in varovanje. Zaradi neurejene zakonodaje pa je prihodnost vrtičkov negotova. Ključni dejavniki njihove uspešnosti so: 1.) zemljišče in voda sta brezplačna, kar omogoča dostopnost vrta tudi najranljivejšim skupinam; 2.) nevladna organizacija z zgledom vzgaja vrtičkarje za solidarnost in pomoč ranljivim skupinam in 3.) priljubljenost prakse prispeva k zavedanju, da je za lažje vzpostavljanje urbanih vrtov treba spremeniti zakonodajo.

DOBRI NINKOV

Slika 32: Poletje na bolgarskem Vrtu prijateljstva.

Vrt Tlateloco (Huerto Tlateloco), Ciudad de México, Mehika

Vrt Tlateloco je na degradiranem območju ustanovila nevladna organizacija, da bi zagotovila zdravo hrano in ustvarila kakovostno okolje, ki bi krepilo povezanost prebivalcev. Vrt naj bi prispeval tudi k boju proti podnebnim spremembam. Namenjen je predvsem lokalnim prebivalcem, nekaj jih je kot prostovoljcev sodelovalo že pri njegovem vzpostavljanju. Mesto je očistilo območje in pripeljalo material, vrt oskrbuje z vodo in elektriko ter pomaga pri izpeljavi dogodkov. Vrtničarji pridelujejo hrano, se učijo vrtnariti in uživajo v zelenju. Na vrtu, ki ima tudi hotel za žuželke, uspeva več kot 50 vrst rastlin. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) vrt je zanimiv predvsem za starejše in ženske, saj jim omogoča aktivnejše življenje, druženje in čustveno podporo; 2.) vrt ohranja rastlinsko in živalsko raznolikost, saj tu uspeva več kot 50 vrst kulturnih rastlin, imajo semensko banko in hotel za žuželke ter 3.) številni ogledi, študijski obiski in dogodki ter vključenost nevladne organizacije, ki raziskuje obnovljive vire, popularizirajo vrtničarstvo, izobražujejo prebivalce in javnost ozaveščajo o njegovem pomenu.

ADAM WISEMEN

Slika 33: Mehiški vrt Tlateloco iz ptičje perspektive.

Bosanski vrtovi Nova obzorja (New horizons Bosnian gardens), Toronto, Kanada

Vrt v kanadskem Torontu je v sodelovanju z vladnimi službami, predstavniki lokalnih oblasti in prostovoljci ustanovilo neprofitno združenje *Multicultural Association of Bosnian Seniors and their Friends*. Vrtniki, teh je okrog 140, so v glavnem člani združenja, v katerem prevladujejo izseljenci iz Bosne in Hercegovine ter drugih republik nekdanje Jugoslavije. Med vrtniki so tudi družine iz drugih držav. Aktivnosti načrtujeta in koordinirata izvršni odbor in koalicija vrtnikov. Vrtniki pridelujejo hrano, gojijo rože in se družijo. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1) vrt je ključni del večkulturnega združenja starejših Bosancev, ki ga financira *Social Development Canada Fund*, kar zagotavlja njegovo dolgoročnost; 2) mesto podpira vrt z zagotavljanjem zemljišča in vode in 3) vrt priseljenca z jezikovnim, finančnim in čustvenim primanjkljajem uspešno spodbuja k dejavnejšemu vključevanju v družbo.

MILKA MANOJLOVIC, LAURA BERMAN

Slika 34: Vrtničarski kompleks Bosanski vrtovi Nova obzorja v Torontu.

6.2 Socialni vrtovi

Gre za vrtove, namenjene predvsem vključevanju in integraciji oseb, ki prihajajo iz drugačnega okolja oziroma se zaradi svoje drugačnosti lahko hitro znajdejo na družbenem robu. Vrtnarjenje jim omogoča spoznavanje kulturnih raznolikosti, hitreje učenje novega jezika in lažjo integracijo v novo okolje, spodbuja pa tudi druge pozitivne družbene učinke. S pojmom socialni vrtovi ponekod, na primer v Angliji, označujejo terapevtsko vrtnarjenje (Sempik 2010). V tej monografiji ta dva tipa vrtov razlikujemo, pri čemer imajo terapevtski poudarjeno zdravstveno funkcijo, socialni pa družbeno. Terapevtske vrtove obravnavamo v podpoglavju 6.4.

Livada LAB, Ljubljana, Slovenija

Vrt na robu Ljubljane je nastal na pobudo raziskovalcev z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, v sklopu evropskega projekta *Green Surge*. Namenjen je mladim, ki naj bi prek druženja in vrtnarjenja spoznali zdrav način življenja ter osvojili nove praktične veščine in neformalna znanja, s čimer naj bi si izboljšali zaposlitvene možnosti. Vrt torej deluje kot mladinski center na prostem in urbani laboratorij za učenje, kar nakazuje že njegovo ime. Poleg omenjenega pomembno prispeva k urbani zeleni infrastrukturi. Ključna dejavnika njegove uspešnosti sta: 1.) aktivno vključevanje mladih v upravljanje vrta in s tem njihovo opolnomočenje za vrtnitev v izobraževalni sistem ali zaposlitev ter 2.) veliko raznolikih deležnikov prispeva k razvoju in širjenju praktičnih veščin in znanj.

Slika 35: Gredica na socialnem vrtu Livada LAB v Ljubljani.

Romski vrtovi, Vejar pri Trebnjem, Slovenija

Romski vrtovi v naselju Vejar so vzoren primer socialnega vključevanja etnične skupine v Sloveniji. Projekt sta spodbudila občina Trebnje in njen župan, priključila pa sta se jima trebanjski Center za socialno delo in Dnevni center *Kher Šu Beši*. Namen teh vrtov je integracija in vključevanje Romov v družbo ter posredovanje znanj o pridelavi hrane in bolj zdravem prehranjevanju. Prvo leto so na prej enotni njivi posadili krompir in pridelek razdelili med krajanje. Naslednje leto so njivo razdelili med 23 romskih družin, ki so se odločile za sodelovanje, v poznejših letih pa prerazporedili vrtničke, ki so jih nekatere družine prenehale obdelovati ali so jim vrtovi postali preveliki. Vrtnički v povprečju merijo 100 m². Ključni dejavniki njihove uspešnosti so: 1.) plodno sodelovanje raznolikih deležnikov, ki so pomagali vzpostaviti vrtove in so sodelovali tudi pri drugih aktivnostih, na primer delu z otroki in mladostniki, svetovanju s praktičnimi napotki pri vrtnarjenju in ekonomski računici, učenju kuhanja ter predstavitvi zdravega prehranjevanja; 2.) močna osebna motivacija vključenih Romov za vrtnarjenje in pridelovanje lastne hrane, ki je cenejša in bolj zdrava ter 3.) potrpežljivost vseh deležnikov.

NATAŠA SMOLIČ

Slika 36: Romski vrtovi pri Trebnjem so zatočišče odraslih in otrok.

Mednarodni vrtovi v Göttingenu (Internationale Gärten Göttingen), Göttingen, Nemčija

Glavni namen petih vrtov v nemškem mestu Göttingen je vključevanje prebivalcev različnih narodnosti in spodbujanje medkulturnega dialoga. Njihov moto je, da so odprti za vsakogar ne glede na izvor in da so politično nevtralni. Nastanek vrtov sega v leto 1995, ko so v Göttingen začeli prihajati begunci z Balkana ter iz Irana in Iraka. Ustanovili so društvo in uredili prvi vrt, pozneje pa so v različnih predelih Göttingena uredili še štiri vrtove. Raznoliki člani društva, ki prihajajo iz najmanj 20-ih držav, javnim lokalnim ustanovam nudijo prevajanje, kar znatno prispeva k opolnomočenju posameznih članov in njihovi učinkovitejši integraciji v nemško družbo. Ugotovili so, da se prek srečevanj na vrtu migranti hitreje naučijo jezika kot na jezikovnih tečajih. Ključna dejavnika njihove uspešnosti sta: 1.) skupine na posameznih vrtovih so etnično raznolike, kar je ključno za vzajemno komunikacijo in razumevanje drug drugega in 2.) vrtnarjenje je skupna stična točka, okrog katere se gradi medkulturni dialog.

INTERNATIONALE GÄRTEN GÖTTINGEN E.V.

Slika 37: Begunci in drugi člani društva na Mednarodnem vrtu v Göttingenu pripravljajo novo gredico.

6.3 Vzgojno-izobraževalni vrtovi

Med vrtovi, namenjenimi vzgojnim vsebinam, izstopajo štiri urbani vrtovi. So znotraj šolskih kompleksov in omogočajo praktično učenje na prostem. Imajo dobro formalno podporo, ki zagotavlja ustrezna sredstva, prenos znanj in dolgoročno praks.

Mala terasa, Ljubljana, Slovenija

Šolski vrt v izmeri 50 m² je urejen na strešni terasi Gimnazije Jožeta Plečnika v Ljubljani, nasproti učilnice za biologijo. Na njem dijaki skupaj z učiteljico biologije gojijo 28 vrst zelenjave, 27 vrst cvetlic, grmovnih in drevesnih rastlin ter 17 vrst zelišč. Poleg spoznavanja rastlin vrt dijakom nudi tudi pridobivanje organizacijskih veščin, krepi vztrajnost in sposobnost sodelovanja med dijaki in učiteljico, medgeneracijsko in vseživljenjsko učenje ter socializacijo. Posebnost vrta je, da uporabljajo naravni material *Urbanscape*, ki zadržuje vlago in je tehnološka inovacija podjetja *Knauf Insulation*, razvijajo pa tudi lasten avtomatski sistem zalivanja. Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) sodelovanje zelo raznolikih deležnikov, ki so prispevali svoja znanja, in vključenost dijakov od samega začetka je spodbudilo izmenjavo znanja in veščin; 2.) formalna podpora ravnatelja (odločevalca), ki zagotavlja finančna sredstva za postavitve in vzdrževanje vrta; 3.) dober akcijski načrt, ki so ga pripravili strokovnjaki; ti so pripomogli tudi k tehničnim in estetskim rešitvam ter 4.) močna osebna angažiranost vključenih deležnikov in pripravljenost na prostovoljno delo.

Slika 38: Zelena Mala terasa nad »belo« Ljubljano.

Šolski vrt Kardžali (Učilišna gradina v Kărdžali), Kardžali, Bolgarija

Ekološki vrt je urejen na šolskem dvorišču v središču bolgarskega mesta Kardžali, kamor radi zahajajo tudi sosedge in starejše osebe iz bližnjega doma za ostarele. Na vrtu imajo velik kompostnik, kjer lahko kompostirajo biološke odpadke iz celotne soseske. Posebnost vrta je, da združuje učence različnih etničnih skupin (bolgarske, turške in romske). Ključni dejavniki njegove uspešnosti so: 1.) sodelovanje številnih raznolikih deležnikov in vključenost različnih ranljivih skupin; 2.) formalna podpora ravnateljice in predstavnice mestne občine, ki pomagata zagotavljati potrebna finančna sredstva in materialne dobrine; 3.) nudenje prijetnega prostora za druženje in sprostitvev različnim meščanom ter 4.) velika motiviranost in navdušenje pri sladkanju z na vrtu pridelanimi sadeži.

SOFIA KALINOVA

Slika 39: Gredice s kompostnikom v ozadju na šolskem vrtu v bolgarskem metu Kardžali.

Na Beránku, Praga, Češka

Vrt je nastal v okviru srednje šole Montessori, za katero je značilno, da želi del aktivnosti izvajati na prostem. V njegovo nastajanje so bili vse od začetka poleg učiteljev vključeni tudi učenci in njihovi starši, kar povečuje občutek pripadnosti. Z vrtom so ustvarili svojevrstno učilnico na prostem, kjer učenci poleg ustvarjanja, učenja in sprostitev rezultate svojega dela uporabljajo tudi pri kuhanju in igri. Učenci ustvarjalnost dodatno razvijajo prek manjših projektov, kakršni so na primer ureditev bajerja, gradnja hiše iz slame, gradnja peči in podobno, ki se jih udeležujejo med poukom ali v prostem času. Prek tovrstnih aktivnosti se učenci priučijo dela na vrtu, kar jim bo prišlo prav tudi, ko bodo odrasli. Žal imajo v zadnjem času težave z vandalizmom. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) vključevanje učencev v različne naloge v vseh fazah vzpostavljanja vrta (oblikovanje, gradnja, vzdrževanje) krepi občutek pripadnosti; 2.) uporaba vrta kot »zeleno učilnico«, ki učiteljem omogoča, da učni načrt izvajajo s pomočjo različnih projektov na vrtu in 3.) starši, če želijo, lahko aktivno sodelujejo pri aktivnostih in dogodkih.

JANA NEUMAJEROVA

Slika 40: Dvignjene grede na praškem vrtu Na Beránku.

Urbano vrtnarjenje z učenci v Baltimoru (Baltimore Urban Gardening with Students After School), Baltimore, Združene države Amerike

Na vrtu se učenci, stari od 7 do 11 let, poleg gojenja sadja in zelenjave učijo še drugih spretnosti. Delo, ki ga vodijo vzgojitelji in občasno prostovoljci, poteka po šoli, in sicer v štirih delovnih sklopih: vrtnarjenje, kuhanje, ustvarjalne umetnosti ter v sklopu, ki zajema znanost, tehnologijo, inženirstvo in matematiko. Učenci so razporejeni v štiri skupine, v vsaki jih je po 12, vsaka dva tedna pa menjavajo delovne sklope. Enkrat letno organizirajo tržnico, kjer učenci prodajajo pridelke in se učijo ravnanja s strankami, določanja cene pridelka, računanja, pisanja računov in podobno. Prek vključitve v delo na vrtu še posebej mestni otroci spoznavajo, kako se pridobiva hrana in da ta »ne raste na policah trgovin«. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) močna povezanost programa z učnimi cilji in razvijanje različnih znanj; 2.) sodelovanje z lokalno restavracijo, ki ima rastlinjake, v katerih učenci pomagajo pridelovati manjši del zelenjave, ter 3.) program poleg dela vključuje tudi igro, kar imajo učenci zelo radi.

[HTTP://BUGSPROGRAM.BLOGSPOT.COM](http://BUGSPROGRAM.BLOGSPOT.COM)

Slika 41: Otroci v ameriškem mestu Baltimoru se na vrtu skozi igro učijo praktičnih veščin.

6.4 Terapevtski vrtovi

Vrtnarjenje se je izkazalo za učinkovito tudi pri rehabilitaciji in socializaciji odvisnikov ter pri delu z osebami z motnjami v duševnem razvoju. Oba tipa ranljivih skupin sicer zahtevata prilagojen ritem in program dela, sodelovanje z drugimi deležniki in ranljivimi skupinami pa je omejeno.

Vrtnica, Bertoki, Slovenija

Pomemben del stanovanjske skupnosti Vrtnica, namenjene predvsem moškim alkoholikom, ki so hkrati brezdomci oziroma nimajo urejenega socialnega statusa in socialne mreže, je 700 m² prostran vrt. Vrtnarjenje na njem je del uradne rehabilitacije, zato je pristop sprva potekal od zgoraj navzdol, pozneje pa je postal bolj vključujoč, saj se pri vsakdanjih praksah upoštevajo pobude in predlogi udeležencev programa. Poleg dela na vrtu udeleženci skrbijo za domače živali. Redna opravila na vrtu in stik z naravo jih pomirjajo, hkrati pa jim odvrčajo pozornost od alkohola. Za udeležence, ki se v programu zadržijo od 9 mesecev do enega leta, je zelo pomembno, da jim rehabilitacijski program nudi znanje in veščine ter jih opolnomoči, da se bodo lahko znova vključili v družbo. Ključna dejavnika uspešnosti sta: 1.) fizično delo in skrb za vrt nekdanjim odvisnikom omogoča lažjo vključitev v družbo in vzdrževanje alkoholne abstinence ter 2.) ukvarjanje z vrtom udeležencem pomaga osmisliti življenje.

ZAVOD KARIŠAS SAMARIJAN

Slika 42: Terapevtski vrt Vrtnica v Bertokih.

Barka, Zbilje, Slovenija

Ekološki vrt v Zbiljah je nastal s sodelovanjem in kombiniranjem aktivnosti dveh društev: društva Sorško polje in Društva za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju – Barka. Slednje ima prostore in posest, iskalo pa je dodatne aktivnosti, ki bi jih lahko uporabilo v svojih programih. Na drugi strani so člani društva Sorško polje iskali prostor, kjer bi lahko uredili ekološki vrt in prirejali delavnice o trajnostno pridelani hrani, samooskrbi, izmenjavi izkušenj in podobnem. Sprva so v svoje aktivnosti vključevali tudi osebe z duševnimi motnjami iz društva Barka, a se je izkazalo, da je to zanje prenaporno. Člani društva Barka zdaj vrt uporabljajo dopoldne, delno lahko pobirajo tudi določene pridelke, člani društva Sorško polje pa ga obdelujejo popoldne, ko prirejajo tudi delavnice in različne dogodke. Enkrat ali dvakrat letno člani obeh društev sodelujejo pri skupnih aktivnostih, na primer pri sajenju. V prihodnje bi člani društva Sorško polje sodelovanje radi razširili na otroke iz bližnjih šol in vrtcev ter njihove starše in stare starše. Ključni dejavniki uspešnosti so: 1.) učinkovit dogovor med dvema društvoma o uporabi skupnih prostorov in vrta; 2.) mreženje različnih deležnikov in 3.) osredinjanje na več različnih dejavnosti (in ne zgolj na eno), ki temeljijo na skupnem cilju, kar pripomore k bolj raznolikim deležnikom in udeležencem ter uspešnejši promociji vrta.

Slika 43: Vrt Barka v Zbiljah nudi prostor zelo raznolikim ljudem za srečevanja in druženja.

6.5 Ključne značilnosti uspešnih vrtičkarskih praks

Sintezne ugotovitve o deležnikih, vključenih ranljivih skupinah, finančnih vidikih, koristih in specifikah dobrih praks so na podlagi zbranih podatkov predstavljene v matriki na sliki 44. Odločevalcem, prostorskim načrtovalcem, predstavnikom lokalnih skupnosti in ranljivih skupin ter drugim aktivistom naj služijo pri upravljanju obstoječih ali zasnovi novih urbanih vrtov.

Večina vrtov je nastala na pobudo lokalnih skupnosti ali nevladnih organizacij, nekateri tudi pedagogov in javnih služb (centra za socialno delo oziroma za begunce). Te organizacije navadno koordinirajo dejavnosti in za delovanje vrta pridobivajo finančna sredstva. Lokalne oblasti, na šolah pa vodstvo, take vrtove načeloma podpirajo, največkrat z (brezplačno) oddajo zemljišča, ureditvijo infrastrukture (preskrba z vodo), nakupom materiala (prst, ograje), plačevanjem sprotnih stroškov in s finančnimi prispevki. Na drugi strani formalni odločevalci največkrat niso neposredno vključeni v delovanje vrta, obiskujejo pa z njim povezane dogodke. Kadar vrt nima močne podpore odločevalcev, je njegova prihodnost vprašljiva; v takih primerih je vrtičkarje strah pred ukinitvijo vrta ali nezmožnostjo njegovega nadaljnega vzdrževanja.

Vrtovi lahko le izjemoma delujejo brez formalne finančne podpore; izjema so redki primeri, ki jih občina sicer podpira, vendar jim zakonodaja ne omogoča sklepanja dolgoročnejših pogodb za tovrstno rabo zemljišča. Pogosto akterji sami prispevajo nekaj sredstev, na primer s članarino vrtičkarskemu društvu, redkeje s prostovoljnimi prispevki, prodajo pridelkov in jedi iz njih ali organizacijo javnih dogodkov. Trajnost praks poleg pomanjkanja stalnih finančnih sredstev ogrožata tudi zgoljčasna raba zemljišč (kratkoročne pogodbe o najemu ali uporabi) ali, v nekaterih primerih, nezavarovanost območja, tako da se pojavljajo problemi z vandalizmom in krajno pridelkov.

Najpomembnejši za delovanje vrta so motivirani lokalni prebivalci, ki živijo v neposredni bližini in lahko hitro postorijo, kar je treba. Manj pogosti akterji pri delovanju vrta so podjetja, raziskovalne ustanove, cerkev, neodvisni strokovnjaki, prostovoljci, obrtniki, umetniki in pri šolskih vrtovih starši. Podjetja lahko prispevajo material za vrtno pohištvo, ki ga izdelajo obrtniki in spretnejši prostovoljci. Ti tudi sicer pomagajo pri obsežnejših delih, čeprav niso nujno uporabniki vrta. Raziskovalne ustanove, različni strokovnjaki in umetniki pa redno izvajajo delavnice in predavanja ter ozaveščajo javnost o pomenu vrtičkarstva.

Vrtičkarji se s prakso najbolj identificirajo takrat, kadar so vanjo vključeni od samega začetka, torej že v fazi načrtovanja in vzpostavljanja vrta. Vrt bolje deluje, kadar ima pravila, o katerih se dogovorijo vrtičkarji sami, in kadar njegovo delovanje koordinira oseba ali organizacija z zadostno mero znanja o vodenju in povezovanju skupine,

Slika 44: Značilnosti obravnavanih dobrih praks urbanih vrtov. ► str. 90

upravljanju projektov oziroma prostorov in pridobivanju sredstev. Za prebivalce je pomemben tudi občutek, da lahko sami odločajo o upravljanju vrta. To povečuje občutek pripadnosti vrtu, širšemu območju in skupnosti. Ob pripravi javnih dogodkov se krepí tudi povezanost članov širše lokalne skupnosti.

Skupnostne vrtove najpogosteje uporablja splošna lokalna skupnost, vendar so tudi znotraj nje ranljive skupine prebivalstva, največkrat starejši in ženske oziroma matere samohranilke ali otroci in mladi, lahko tudi brezposelni, revnejši in manj izobraženi. Le v nekaterih primerih se poudarja izrecno vključevanje specifičnih ranljivih skupin, kot so priseljeni pripadniki etničnih skupin in ljudje s posebnimi potrebami oziroma s težavami v duševnem razvoju. Šolski vrtovi so prvenstveno namenjeni otrokom, lahko tudi takim s posebnimi potrebami ali z neugodnimi socialnimi okoliščinami, terapevtski vrtovi odvisnikom in ljudem z motnjami v duševnem razvoju, socialni vrtovi pa pripadnikom etničnih skupin oziroma migrantom in brezposelnim.

Ranljive skupine se načeloma ne zmorejo same organizirati, zato se navadno vključujejo prek nevladnih organizacij ali pristojnih inštitucij, na primer šol in bolnišnic, ki prepoznajo njihove potrebe in jih umestijo v lokalne programe in strategije, kar jim omogoči financiranje prakse. Nevladne organizacije imajo tudi vlogo povezovanja ranljivih skupin, bodisi z lokalno skupnostjo bodisi z odločevalci ali z obojimi. Najuspešnejše so tiste prakse, kjer pripadniki ranljivih skupin na vrtu delajo ob boku z lokalnimi prebivalci ali (na šolskih vrtovih) z vrstniki brez tovrstnih težav. Tako se povezujejo, družijo in si medsebojno pomagajo, pri čemer se razvijata razumevanje drugačnosti in medsebojna strpnost.

Čeprav je vrtničarstvo v osnovi namenjeno pridelavi hrane, so v mestih pomembnejši njegovi družbeni učinki. Omogoča namreč prostor za druženje, mir in sprostitve ter z organizacijo raznovrstnih dogodkov bogati javno življenje. Pomembno je tudi za prenos znanj, učenje prek dela in pridobivanje praktičnih veščin. Ob združevanju več generacij marsikateri vrt spodbuja medgeneracijsko sodelovanje ter predvsem mlajšim ponuja varen prostor za igro in rekreacijo v naravi, kar je v mnogih mestih redka dobrina. Posamezni vrtovi so pomembni tudi za opolnomočenje določenih skupin prebivalstva, kar velja predvsem za socialne vrtove (Romi, mlajši brezposelni) ali tiste, ki so namenjeni osebam s posebnimi potrebami. Terapevtski vrtovi so lahko ključni za rehabilitacijo ali izboljšanje duševnega zdravja.

Vrtovi postajajo posebej pomemben poligon v boju proti podnebnim spremembam in zagotavljanju trajnostnih pristopov. Njihovi uporabniki razvijajo različne tehnološke inovacije, izboljšave ali metode, kot so avtomatski namakalni sistem, materiali za zadrževanje vlage, biokompostiranje, semenska banka ali hotel za žuželke.

7 Sklep

Namen knjige je obravnava urbanega kmetijstva kot inovativnega in učinkovitega orodja za doseganje širših družbenih učinkov, ki se navezujejo na participacijo oziroma sodelovanje v odločevalskem procesu, socialno vključevanje ter socialno kohezijo in trajnostni urbani razvoj. Njena vsebina skuša prikazati, kako lahko urbano kmetijstvo, če je zasnovano na sodelovalen in vključujoč način, vpliva na izboljšanje javnih storitev, spodbuja aktivnejše državljanstvo, krepi sodelovanje javnosti ter prispeva k boljši strukturi in podobi mest.

Pregled literature je pokazal, da je urbano kmetijstvo v številnih mestih in delih sveta prepoznano kot pomembno orodje za doseganje širših družbenih učinkov (na primer Ellis in Sumberg 1998; Pearson, Pearson in Pearson 2010; Tornaghi 2014; Keshavarz in Bell 2016; Lohrberg s sodelavci 2016a; Rich, Rich in Dizyee 2016; Zammit in Šuklje-Erjavec 2016). Kljub številnim dokazom pa na politični ravni še vedno ni deležno ustrezne podpore. Med analiziranimi strateškimi dokumenti na mednarodni ravni ga izrecno omenjata samo akcijska načrta Urbana agenda EU (Dogovor iz Amsterdamu 2016) in v Organizaciji združenih narodov sprejeta Nova urbana agenda – Habitat III (2016). Urbano kmetijstvo je bolje zastopano v projektih programov evropskega sodelovanja, a v postsocialističnih državah precej manj kot v gospodarsko razvitejšem delu Evrope. Med širšimi družbenimi učinki projektov prevladujeta trajnostni urbani razvoj in socialno vključevanje ranljivih skupin. Kljub velikemu potencialu za doseganje ciljev različnih mednarodnih strategij, je urbano kmetijstvo redko uporabljeno kot sredstvo medsektorskega delovanja, čeprav bi to zagotovo okrepilo njegove pozitivne učinke (Lohrberg s sodelavci 2016b). S tega vidika bi bilo na mednarodni ravni koristno oblikovati medsektorsko usklajeno strategijo, ki bi pojasnila pozitivne učinke urbanega kmetijstva na posamezne cilje trajnostnega razvoja (Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030).

Po podatkih Organizacije združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO) pa urbano kmetijstvo kot pomemben sestavni del kmetijske politike in/ali urbanističnega načrtovanja ni priznано niti na nacionalni ravni (Urban agriculture 2019). Slovenija se je tako na deklarativni kot strateški ravni zavezala k ohranjanju zelenih površin, med katere spadajo tudi urbani vrtovi in kmetije, vendar je breme upravljanja preloženo na občine. Pri tem država ne predpisuje jasnih smernic in standardov, kako tovrstna zemljišča spodbujati in z njim upravljati. Glede na čedalje bolj raznolike oblike pojavljanja urbanega kmetijstva v slovenskih mestih je namen te knjige tudi postoriti prvi korak k premostitvi vrzeli med nacionalno in lokalno ravni, saj so občine tiste, ki morajo samostojno skrbeti tako za strateško in izvedbeno načrtovanje kot tudi realizacijo v praksi.

Študija primera Mestne občine Velenje je pokazala, da je v preteklosti načrtno urejanje urbanega kmetijstva izhajalo predvsem iz potreb prebivalcev po obdelova-

nju zemljišč, rekreaciji in preživljanju prostega časa v zelenem okolju ter posluha Premogovnika Velenje za vse negativne posledice hitrega urbanega in industrijskega razvoja. Občina je vse skupaj pospremila z odobravanjem in omogočanjem izvajanja vrtničarstva na praznih zemljiščih, ki pa jih zmanjkuje oziroma jih ogroža nova raba zemljišč. Kljub novejšim sodobnim praksam participativnega urbanega kmetijstva obstaja nevarnost, da bosta vrtničarstvo in kmetijstvo v mestu morala svoj prostor prepustiti drugim dejavnostim. Prav v takšnih primerih pa bi bile zelo dobrodošle nacionalne smernice, ki bi spodbujale razvoj urbanega kmetijstva in ga zaščitile pred bolj invazivnimi in manj trajnostnimi oblikami rabe zemljišč.

Pregled dobrih praks urbanega kmetijstva v državah srednje in vzhodne Evrope ter Severne Amerike kaže, da širše družbene učinke pogosteje dosegajo skupnostni, socialni, vzgojno-izobraževalni in terapevtski vrtovi, kamor je vključenih več bolj raznolikih deležnikov. Podrobnejša analiza je pokazala, da se tovrstni vrtovi brez ustrezne finančne in formalne podpore ter vsaj minimalne infrastrukture (dostop do vode, skupno orodje in podobno) dolgoročno ne morejo obdržati. Drugače je z najemnimi vrtovi, kjer je treba plačevati najemnino, iz katere se potem pokrivajo skupni stroški, medtem ko je za ureditev gred odgovoren vsak posameznik zase. Marsikje so za uspeh ključni zelo motivirani posamezniki ali društva, ki znajo povezovati in motivirati ljudi, sodelovati z odločevalci oziroma lastniki vrtov in so sposobni pridobiti vsaj minimalna sredstva.

Podobno sta na področju upravljanja s kulturnimi vrednotami ugotovili že Šmid Hribarjeva in Ledinek Lozejeva (2013), ki sta izpostavili, da so za učinkovito in uspešno upravljanje ključne osebe, ki imajo ustrezno znanje. Ranljive in marginalizirane skupine, kot so brezposelni, revni, gibalno in senzorično ovirane osebe, starejši, mladi, priseljenci in Romi, se same praviloma niso zmožne organizirati in upravljati vrta ali kmetije in zato težje enakopravno sodelujejo v vrtnarjenju oziroma kmetovanju. V teh primerih sta za uresničevanje potencialov participativnega urbanega kmetijstva znanje deležnikov in posluš pristojnih institucij še toliko bolj pomembna. S tega zornega kota bi denimo zdravstveni in vzgojno-izobraževalni zavodi, socialne ustanove, občine in tudi zasebne ustanove lahko močnejše spodbujale urbano in periurbano kmetijstvo kot dejavnost, ki pripomore k boljšima fizični kondiciji in duševnemu zdravju, spodbuja rast vključujoče skupnosti, prinaša pozitivne učinke v boju proti podnebnim spremembam in s tem vsestransko pozitivno vpliva na urbani ekosistem.

8 Seznam virov in literature

- AgriGo4Cities. Medmrežje: <http://www.velenje.si/uprava-organi-obcine/11145> (15. 1. 2019).
- Airriess, C. A., Clawson, D. L. 1994: Vietnamese market gardens in New Orleans. *Geographical Review* 84-1. DOI: <https://doi.org/10.2307/215778>
- Alber, J., Kohler, U. 2008: Informal Food Production in the Enlarged European Union. *Social Indicators Research* 89-1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9224-1>
- Arnstein, S. R. 1969: A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35-4. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Baker, L. E. 2004: Tending Cultural Landscapes and Food Citizenship in Toronto's Community Gardens. *Geographical Review* 94-3. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2004.tb00175.x>
- Barthel, S., Isendahl, C. 2013: Urban gardens, agriculture, and water management: Sources of resilience for long-term food security in cities. *Ecological Economics* 86. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.06.018>
- Berget, B., Braastad, B. O. 2008: Theoretical framework for animal-assisted interventions – implications for practice. *Therapeutic Communities* 29-3.
- Berget, B., Ihlebk, C. 2011: Animal-Assisted Interventions: Effects on Human Mental Health - A Theoretical Framework. *Psychiatric Disorders - Worldwide Advances*. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/27318>.
- Bole, D., Šmid Hribar, M., Pipan, P. 2017: Participatory research in community development: A case study of creating cultural tourism products. *AUC Geographica* 52-2. DOI: <https://doi.org/10.14712/23361980.2017.13>
- Bourdieu, P. 1986: The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York.
- Breuste, J. 2010: Allotment Gardens as Part of Urban Green Infrastructure: Actual Trends and Perspectives in Central Europe. *Urban Biodiversity and Design* 7. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444318654.ch25>
- Breuste, J. H., Artmann, M. 2015: Allotment Gardens Contribute to Urban Ecosystem Service: Case Study Salzburg, Austria. *Journal of Urban Planning and Development* 141-3. A5014005. DOI: [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000264](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000264)
- Brussels Urban Declaration. Evropski parlament, Evropska komisija in UN-HABITAT, 2011. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/mednarodni_dokumenti/Declaration_Urban_Brussels.pdf
- Buckingham, S. 2005: Women (re)construct the plot: the regen(d)eration of urban food growing. *Area* 37-2. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2005.00619.x>
- Burchardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D. 2002: Degrees of exclusion: developing a dynamic, multidimensional measure. *Understanding Social Exclusion*. New York.

- Cabannes, Y., Raposo, I. 2013: Peri-urban agriculture, social inclusion of migrant population and Right to the City: Practices in Lisbon and London. City 17-2. DOI: <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.765652>
- CABE 2009: Future health. Sustainable places for health and well-being. Medmrežje: https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/future-health-full_1.pdf%20 (18. 2. 2019).
- Cabral, I., Keim, J., Engelmann, R., Kraemer, R., Siebert, J., Bonn, A. 2017: Ecosystem services of allotment and community gardens: A Leipzig, Germany case study. Urban Forestry and Urban Greening 23. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.02.008>
- Cameron, A. 2006: Geographies of welfare and exclusion: social inclusion and exception. Progress in Human Geography 30. DOI: <https://doi.org/10.1191/0309132506ph614pr>
- Camps-Calvet, M., Langemeyer, J., Calvet-Mir, L., Gómez-Baggethun, E. 2016: Ecosystem services provided by urban gardens in Barcelona, Spain: Insights for policy and planning. Environmental Science and Policy 62. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2016.01.007>
- Cerar, A. 2015: Vključevanje prebivalcev v urejanje prostora na lokalni ravni: primer regeneracije izbranih ljubljanskih stanovanjskih sosesk. Doktorska disertacija, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Circular Economy Action Plan. Evropska komisija, 2018. Medmrežje: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ua_ce_action_plan_30.11.2018_final.pdf (15. 2. 2019).
- Comstock, N., Dickinson, L. M., Marshall, J. A., Soobader, M. J., Turbin, M. S., Buchenau, M., Litt, J. S. 2010: Neighborhood attachment and its correlates: Exploring neighborhood conditions, collective efficacy, and gardening. Journal of Environmental Psychology 30-4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.05.001>
- Cunk, K., Straus, M., Zamfira, R. 2017: Approaching urban agriculture as a social innovation: Guidelines for the development and implementation of an action plan. Koper.
- Curry, N., Reed, M., Keech, D., Maye, D., Kirwan, J. 2014: Urban agriculture and the policies of the European Union: The need for renewal. Spanish Journal of Rural Development 5-S1. DOI: <https://doi.org/10.5261/2014.esp1.08>
- Cvejić, R., Železnikar, Š., Nastran, M., Rehberger, V., Pintar, M. 2015: Urban Agriculture as a Tool for Facilitated Urban Greening of Sites in Transition: A Case Study. Urbani izziv 26 (supplement). DOI: <https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-en-2015-26-supplement-006>
- Černe, T. 2009: Informacijski sistem za podporo gospodarjenju z javnimi zelenimi površinami v urbanem okolju. Magistrsko delo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- De Bruin, S., Oosting, S., van der Zijpp, A., Enders-Slegers, M. J., Schols, J. 2010: The concept of green care farms for older people with dementia: An integrative framework. Dementia 9-1. DOI: <https://doi.org/10.1177/1471301209354023>

- de Zeeuw, H., van Veenhuizen, R., Dubbeling, M. 2011: The Role of Urban Agriculture in Building Resilient Cities in Developing Countries. *The Journal of Agricultural Science* 149-S1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0021859610001279>
- Deelstra, T., Girardet, H. 2000: Urban Agriculture and Sustainable Cities. Urban Agriculture on the Policy Agenda. Feldafing.
- Demografska študija MO Velenje. ERICo Velenje, Inštitut za ekološke raziskave d. o. o., Velenje, 2015.
- Di Battista, A. 2011: Nova odkritja pri raziskovanju Ravnikarjeve Nove Gorice in Trenzovega Velenja. Zbornik za umetnostno zgodovino (Nova vrsta) 47.
- Dogovor iz Amsterdama. Ministrstvo za okolje in prostor, 2016. Medmrežje: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/pact-of-amsterdam_sl.pdf (10. 1. 2019).
- Drechsel, P., Dongus, S. 2010: Dynamics and sustainability of urban agriculture: examples from sub-Saharan Africa. *Sustainability Science* 5-1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-009-0097-x>
- Durkheim, E. 1933: *The Division of Labor in Society*. New York.
- Ellis, F., Sumberg, J. 1998: Food Production, Urban Areas and Policy Responses. *World Development* 26-2. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)10042-0](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)10042-0)
- Evropa 2020. Evropska komisija, 2010. Medmrežje: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_sl (15. 1. 2019).
- Evropska komisija 2013: Overview of CAP Reform 2014-2020. Medmrežje: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf (20. 1. 2019).
- Filipovič Hrast, M., Dekker, K. 2009: Old habits die hard? Neighbourhood participation in post-WWII neighbourhoods in Slovenia and the Netherlands. *Cities* 26-3. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2009.03.002>
- Filipovič, M. 2005: Analiza koncepta družbena kohezija skozi prizmo ločitve vsakdanjega sveta in sistema. Družboslovne razprave 21-48.
- Fraser, D. E. 2002: Urban ecology in Bangkok, Thailand: Community participation, urban agriculture and forestry. *Environments* 30-1.
- Fraser, D. E., Dougill, A. J., Mabee, W. E., Reed, M., Mcalpine, P. 2006: Bottom up and top down: Analysis of participatory processes for sustainability indicator identification as a pathway to community empowerment and sustainable environmental management. *Journal of Environmental Management* 78-2. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.04.009>
- Gantar, P. 1984: *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*. Ljubljana.
- Giacchè, G., Tóth, A. 2013: COST-Action Urban Agriculture Europe: UA in Barcelona Metropolitan Region: Short Term Scientific Mission Report. Medmrežje:

- http://www.urbanagricultureeurope.la.rwth-aachen.de/files/130319_stsmreport_barcelona.pdf (18. 2. 2019).
- Giddens, A., Griffiths, S. 2006: *Sociology* (5th ed.). Cambridge.
- Girardet, H. 1996: *The Gaia Atlas of Cities: new directions for sustainable urban living*. London.
- Glavan, M., Černič Istenič, M., Cvejić, R., Pintar, M. 2015: *Urban Gardening: From Cost Avoidance to Profit Making – Example from Ljubljana, Slovenia*. Urban Agriculture. DOI: <https://doi.org/10.5772/62301>
- Griffin, G. P. 2014: *Geographic specificity and positionality of public input in transportation: a rural transportation planning case from Central Texas*. Urban, Planning and Transport Research 2-1. DOI: <https://doi.org/10.1080/21650020.2014.969442>
- Grilova domačija. Medmrežje: <http://www.muzej-velenje.si/razstave/gril/> (18. 2. 2019).
- Haigh, R. 2008: *Epilogue: growing together*. Therapeutic Communities 29-3.
- Hale, J., Knapp, C., Bardwell, L., Buchenau, M., Marshall, J., Sancar, F., Litt, J. S. 2011: *Connecting food environments and health through the relational nature of aesthetics: Gaining insight through the community gardening experience*. Social Science and Medicine 72-11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.03.044>
- Hall, E. 2010: *Spaces of social inclusion and belonging for people with intellectual disabilities*. Journal of Intellectual Disability Research 54. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01237.x>
- Hassink, J., van Dijk, M. (eds.) 2006: *Farming for Health: Green-care farming across Europe and the United States of America*. Dordrecht.
- Haubenhofner, D. K., Elings, M., Hassink, J., Hine, R. E. 2010: *The development of green care in western European countries*. Explore 6-2. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.explore.2009.12.002>
- Hickey, B. 2008: *Lothlorien community: a holistic approach to recovery from mental health problems*. Therapeutic Communities 29-3.
- Hine, R. 2008: *Care farming: bringing together agriculture and health*. Ecos 29-2.
- Izgubljeni kraji v novi luči. Društvo Revivas Škale. Velenje, 2012.
- Izvedbeni načrt za Trajnostno urbano strategijo Mestne občine Velenje. Mestna občina Velenje. Velenje, 2017.
- Jamnik, B., Smrekar, A., Vrščaj, B. 2009: *Vrtičkarstvo v Ljubljani*. Geografija Slovenije 21. Ljubljana.
- Karničnik. Medmrežje: <https://www.turisticnekmjetije.si/kmetija/karnicnik> (18. 2. 2019).
- Keshavarz, N., Bell, S. 2016: *A history of urban gardens in Europe*. Urban allotment gardens in Europe. Abingdon.
- Kljajič, D. 1999: *Velenje po letu 1945*. Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje.
- Knez, H. 2019: *Revidiranje TUS MOV* (osebni vir, 15. 2. 2019). Velenje.

- Kodrič, M. 2018: Občinski vrtovi v Velenju (osebni vir, 8. 1. 2018). Velenje.
- Kortright, R., Wakefield, S. 2011: Edible backyards: A qualitative study of household food growing and its contributions to food security. *Agriculture and Human Values* 28-1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10460-009-9254-1>
- Kozina, J., Tiran, J., Poljak Istenič, S., Repolusk P., Ercegović, J., Krušec, K., Kladnik, D., Šmid Hribar, M., Ferk, M., Kumer, P., Rus, P. 2017: Inventory report on the state of the art of relevant public institutions, vulnerable/marginalized groups and UPA in pilot areas. Ljubljana.
- Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Bednár, P., Žufan, P. 2010: Characteristics of organic food consumers in urban regions of Ljubljana and Ostrava. *Dela* 34-1. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.34.2.23-38>
- Larrison, C. R. 2002: A Comparison of Top-down and Bottom-up Community Development Interventions in Rural Mexico: Practical and Theoretical Implications for Community Development Programs. New York.
- Lefevre, P., Kolsteren, P., De Wael, M. P., Byekwaso, F., Beghin, I. 2001: Comprehensive Participatory Planning and Evaluation (CPPE). Antwerpen.
- Leipziška listina o trajnostnih evropskih mestih. Ministrstvo za okolje in prostor, 2007. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/mednarodni_dokumenti/leipziška_listina.pdf (20. 1. 2019).
- Lin, B. B., Philpott, S. M., Jha, S. 2015: The future of urban agriculture and biodiversity-ecosystem services: Challenges and next steps. *Basic and Applied Ecology* 16-3. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.baae.2015.01.005>
- Lindemann-Matthies, P., Brieger, H. 2016: Does urban gardening increase aesthetic quality of urban areas? A case study from Germany. *Urban Forestry and Urban Greening* 17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2016.03.010>
- Lloyd, C., Tse, S., Deane, F. P. 2006: Community participation and social inclusion: How practitioners can make a difference. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health* 5-3. DOI: <https://doi.org/10.5172/jamh.5.3.185>
- Lohrberg, F., Lička, L., Scazzosi, L., Timpe, A. 2016a: Urban Agriculture Europe. Berlin.
- Lohrberg, F., Pickard, D., Arapis, G., Branduini, P., Duží, B., Hernández Jiménez, V., Koleva, G., Laviscio, R., Scazzosi, L., Petralli, M. 2016b: Urban Agriculture Goes Brussels: Urban Agriculture as a Tool for the Europe 2020 Strategy. Urban Agriculture Europe. Berlin.
- Lohrberg, F., Simon-Rojo, M. 2016: Mapping urban agriculture on the European scale. Urban Agriculture Europe. Berlin.
- Lovell, S. T. 2010: Multifunctional Urban Agriculture for Sustainable Land Use Planning in the United States. *Sustainability* 2-8. DOI: <https://doi.org/10.3390/su2082499>
- Lovšin, P. 2014: Between the Urban and the Rural: BACK TO THE CITY. Doktorska disertacija, Fakulteta za umetnost in oblikovanje Univerze Bauhaus. Weimar.
- Luthar, O., Dobrovoljc, H., Fridl, J., Mulec, J., Pavšek, M. (ur.) 2008: KRAS: trajnostni razvoj kraške pokrajine. Ljubljana.

- Macias, T. 2008: Working toward a just, equitable, and local food system: The social impact of community-based agriculture. *Social Science Quarterly* 89-5. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2008.00566.x>
- Mandič, S. 2005: Kakovost življenja: med novimi blaginjskimi koncepti in družbenimi izzivi. *Družboslovne razprave* 21-48.
- Marlier, E., Atkinson, A. B. 2010: Income and Living Conditions in Europe. *Medmrežje*: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5722557/KS-31-10-555-EN.PDF/e8c0a679-be01-461c-a08b-7eb08a272767> (19. 2. 2019).
- Mbiba, B. 1994: Institutional responses to uncontrolled urban cultivation in Harare: prohibitive or accommodative? *Environment and Urbanization* 6-1. DOI: <https://doi.org/10.1177/095624789400600116>
- McEldowney, J. 2017: Urban agriculture in Europe: Patterns, challenges and policies. EPRS analysis. DOI: <https://doi.org/10.2861/413185>. *Medmrežje*: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/614641/EPRS_IDA\(2017\)614641_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/614641/EPRS_IDA(2017)614641_EN.pdf) (12. 3. 2019).
- McTague, C., Jakubowski, S. 2013: Marching to the beat of a silent drum: Wasted consensus-building and failed neighborhood participatory planning. *Applied Geography* 44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2013.07.019>
- Medmrežje* 1: <https://www.keep.eu/> (28. 1. 2019).
- Minkler, N., Wallerstein, N. 2008: Introduction to community-based participatory research. *Community-Based Participatory Research for Health: From Process to Outcomes*. Hoboken.
- Morgan, K. 2013: The rise of urban food planning. *International Planning Studies* 18-1. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13563475.2012.752189>
- Morgan, K. 2015: Nourishing the city: the rise of the urban food question in the Global North. *Urban Studies* 52-8. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0042098014534902>
- Moulin-Doos, C. 2014: Intercultural gardens: the use of space by migrants and the practice of respect. *Journal of Urban Affairs* 36-2. DOI: <https://doi.org/10.1111/juaf.12027>
- Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – Habitat III. Ministrstvo za okolje in prostor. Šuklje Erjavec, I., Miklavčič, T., Rogelj, A., Jerman, Z. (ur.). Ljubljana, 2016. *Medmrežje*: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/porocilo_urbani_razvoj_HabitatIII.pdf (4. 2. 2019).
- Nared, J., Razpotnik Visković, N., Cremer-Schulte, D., Brozzi, R., Cortines Garcia, F. 2015: Achieving sustainable spatial development in the Alps through participatory planning. *Acta geographica Slovenica* 55-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.1631>
- Nenavadno vrtičkarsko naselje ob Velenjskem jezeru. *Medmrežje*: <https://www.delo.si/novice/slovenija/nenavadno-vrticarsko-naselje-ob-velenjskem-jezeru.html> (8. 1. 2019).

- Neo, H., Chua, C. Y. 2017: Beyond Inclusion and Exclusion: Community Gardens as Spaces of Responsibility. *Annals of the American Association of Geographers* 107-3. DOI: <https://doi.org/10.1080/24694452.2016.1261687>
- Niti na Kunta-Kinte solata še ne raste. *Medmrežje*: <https://issuu.com/nascas/docs/15-2013/36> (18. 2. 2019).
- Nova urbana agenda – Habitat III. Ministrstvo za okolje in prostor, 2016. *Medmrežje*: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Slovenian.pdf> (13. 1. 2019).
- Nowosielski, M. 2008: Activation – a Tool for Social Inclusion in the Context of Polish Cities? *Declining Cities/Developing Cities: Polish and German perspectives*. Poznan.
- Nugent, R. 2000: The Impact of Urban Agriculture on the Household and Local Economies. *Growing Cities, Growing Food. Urban Agriculture on the Policy Agenda*. Feldafing.
- Nurse, K. 2006: Culture as the fourth pillar of sustainable development. *Small States: Economic Review and Basic Statistics* 11. DOI: <https://doi.org/10.14217/smalst-2007-en>
- Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Velenje za obdobje 1986–2000, dopolnjen 1988 in 1990, družbenega plana občine Velenje za obdobje 1986–1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela občine Žalec za območje Mestne občine Velenje – dopolnitve 2009«. *Uradni list RS št. 21/90, 34/92* (za dele bivše občine Žalec); *Uradni vestnik občine Velenje št. 17/88, 7/01, 13/04, 17/10, 21/10*; *Uradni list RS št. 72/13-DPN*; *Uradni list RS št. 3/17-DPN*. Velenje.
- Orsini, F., Kahane, R., Nono-Womdim, R., Gianquinto, G. 2013: Urban agriculture in the developing world: A review. *Agronomy for Sustainable Development* 33-4. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13593-013-0143-z>
- Partalidou, M., Anthopoulou, T. 2017: Urban Allotment Gardens During Precarious Times: From Motives to Lived Experiences. *Sociologia Ruralis* 57-2. DOI: <https://doi.org/10.1111/soru.12117>
- Peace, R. 2001: Social exclusion: A concept in need of definition? *Social Policy Journal of New Zealand* 16.
- Pearson, L. J., Pearson, L., Pearson, C. J. 2010: Sustainable urban agriculture: Stocktake and opportunities. *International Journal of Agricultural Sustainability* 8-1. DOI: <https://doi.org/10.3763/ijas.2009.0468>
- Pečovnik, L. 2014: Uporaba ekoremediacijskih ukrepov za oblikovanje krajine Velenjskega jezera. *Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani*. Ljubljana.
- Poles, R. 1999: Oris arhitekturnega razvoja Velenja – prek idealnega mesta do mesta priložnosti. *Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice*. Velenje.
- Poles, R. 2013: *Velenje: sprehod skozi mesto moderne*. Velenje.

- Poljak Istenič, S. 2019: Participatory urbanism: creative interventions for sustainable development. *Acta geographica Slovenica* 59-1. DOI: <http://dx.doi.org/10.3986/AGS.5142>
- Pölling, B., Afranca, Ó., Alves, E., Andersson, G., Branduini, P., Egloff, L. D., Giachè, G., Heller, A., Herkströter, K., Kemper, D., Koleva, G., Mendes-Moreira, P., Miguel, A., Neves, L., Paulen, O., Pickard, D., Prados Maria, J., Recasens, X., Ronchi, B., Spornberger, A., Timpe, A., Torquati, B., van der Schans, J. W., Weissinger, H., Wydler, H. 2016: *Creating Added Value: Societal Benefits of Urban Agriculture. Urban Agriculture Europe*. Berlin.
- Poročilo o stanju okolja v Mestni občini Velenje. ERICo Velenje, Inštitut za ekološke raziskave d. o. o., Velenje, 2014.
- Pothukuchi, K., Kaufman, J. L. 2000: The food system: a stranger to the planning field. *Journal of the American Planning Association* 66-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/01944360008976093>
- Pourias, J., Aubry, C., Duchemin, E. 2016: Is food a motivation for urban gardeners? Multifunctionality and the relative importance of the food function in urban collective gardens of Paris and Montreal. *Agriculture and Human Values* 33-2. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10460-015-9606-y>
- Pravilnik o zakupu vrtov. Uradni vestnik MO Velenje, št. 15/06, 26/07 in 18/07. Velenje. Predstavitev občine Velenje. Medmrežje: <http://www.velenje.si/o-velenju/predstavitev> (27. 12. 2018).
- Pretty, J. N. 1995: Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development* 23-8. DOI: [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00046-F](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F)
- Putnam, R. D. 2000: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York.
- Racadio, R., Rose, E. J., Kolko, B. E. 2014: Research at the margin: Participatory design and community based participatory research. *Proceedings of the 13th Participatory Design Conference: Short Papers, Industry Cases, Workshop Descriptions, Doctoral Consortium papers, and Keynote abstracts*. New York. DOI: <https://doi.org/10.1145/2662155.2662188>
- Ramon i Sumoy, R., Callau, S., Lohrberg, F. 2016: *The CAP Reform as a Chance for Urban Agriculture. Urban Agriculture Europe*. Berlin.
- Redwood, M. 2009: *Agriculture in Urban Planning: Generating Livelihoods and Food Security*. London.
- Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo.si hrano za jutri«. Uradni list RS, št. 25/11. Ljubljana.
- Rich, K. M., Rich, M., Dizyee, K. 2016: Participatory systems approaches for urban and peri-urban agriculture planning: The role of system dynamics and spatial group model building. *Agricultural Systems* 160. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.agsy.2016.09.022>

- S krtkom Ligijem raziskujemo Velenje. Medmrežje: <http://vrtec-velenje.si/wp-content/uploads/2014/08/ZBORNİK-KRTEK-LIGI-2017-small.pdf> (9. 1. 2019).
- Scheromm, P. 2015: Motivations and Practices of Gardeners in Urban Collective Gardens: The Case of Montpellier. *Urban Forestry and Urban Greening* 14-3. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2015.02.007>
- Seeland, K., Dübendorfer, S., Hansmann, R. 2009: Making friends in Zurich's urban forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures. *Forest Policy and Economics* 11-1. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2008.07.005>
- Seher, A. 1998: *Zgodovina premogovnika Velenje, knjiga 2. Velenje.*
- Sempik, J. 2008: Green care: A natural resource for therapeutic communities. *Therapeutic Communities* 29-3.
- Sempik, J. 2010: Green care and mental health: gardening and farming as health and social care. *Mental Health and Social Inclusion* 14-3. DOI: <https://doi.org/10.5042/mhsi.2010.0440>
- Sempik, J., Aldridge, J. 2002: Health, well-being and social Inclusion: therapeutic horticulture in the UK. CCFR Evidence paper 11. Leicestershire.
- Sempik, J., Hine, R., Wilcox, D. (ur.) 2010: Green care: A conceptual framework (COST Action 866). Loughborough.
- Silver, H. 2015: The Contexts of Social Inclusion. SSRN Electronic Journal. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2641272>
- Simoneti, M. 2016: Celovit sistem ukrepov za urejanje javnih zelenih površin v slovenskih naseljih. Doktorska disertacija, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Smrekar, A., 2009: Allotment keeping in Ljubljana. *Geographia Polonica* 82-2. DOI: <https://doi.org/10.7163/gpol.2009.2.6>
- Soga, M., Cox, D. T. C., Yamaura, Y., Gaston, K. J., Kurisu, K., Hanaki, K. 2017: Health Benefits of Urban Allotment Gardening: Improved Physical and Psychological Well-Being and Social Integration. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 14-1. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph14010071>
- Spilková, J., Perlín, R. 2013: Farmers' markets in Czechia: Risks and possibilities. *Journal of Rural Studies* 32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.07.001>
- Spomladi 200 novih »občinskih« vrtičkov. Medmrežje: <https://issuu.com/nascas/docs/08-2013/24> (15. 1. 2019).
- Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030. Organizacija združenih narodov o trajnostnem razvoju, 2015. Medmrežje: http://www.svrk.gov.si/delovna_podrocja/razvojno_nacrtovanje/slovenija_in_agenda_2030/ (10. 12. 2018).
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Ministrstvo za okolje, prostor in energijo. Ljubljana, 2004. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/spr_slo.pdf (20. 1. 2019).

- Strategija razvoja Slovenije 2030. Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropsko kohezijsko politiko. Ljubljana, 2017. Medmrežje: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2017/srs2030/Strategija_razvoja_Slovenije_2030.pdf (20. 1. 2019).
- Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. Ljubljana, 2014. Medmrežje: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/SKP/STRATEGIJA_12_6_2014.pdf (20. 1. 2019).
- Strateški dokumenti. Medmrežje: <http://www.velenje.si/uprava-organi-obcine/10891> (15. 2. 2019).
- Sustainable Use of Land and Nature-Based Solutions Partnership Action Plan. Evropska komisija, 2018. Medmrežje: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/sul-nbs_finalactionplan_2018.pdf (20. 1. 2019).
- Szalók, M., Bende, C., Kozina J. 2019: Participatory urban agriculture governance plan for fighting social exclusion in the Danube Region. Székesfehérvár.
- Šalej, M. 1999: Historično-geografski oris Šaleške doline in njenega obrobja. Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje.
- Še vedno možen zakup vrtička. Medmrežje: <http://www.velenje.si/sporocila-za-javnost/2015/03/7370-Se-vedno-moznost-za-zakup-vrticka> (14. 1. 2019).
- Šmid Hribar, M., Kozina, J., Bole, D., Urbanc, M. 2018a: Javno dobro, skupni viri in skupno: Vpliv zgodovinske zupščine na sodobno dojemanje v Sloveniji kot tranzicijski družbi. Urbani izziv 29-1. DOI: <https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-2018-29-01-004>
- Šmid Hribar, M., Poljak Istenič, S., Kozina, J., Kumer, P. (ur.) 2018b: Participatory Urban Agriculture: Good Practices Catalogue. Ljubljana.
- Šmid Hribar, M., Ledinek Lozej, Š. 2013: The role of identifying and managing cultural values in rural development. Acta Geografica Slovenica 53–2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS53402>
- Šterbenk, E., Ževart, M. 2017: Zeleno Velenje. Velenje.
- Število prebivalcev, občine. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/20_05C40_prebivalstvo_obcine/20_05C40_prebivalstvo_obcine.asp (27. 12. 2018).
- Teritorialna agenda EU. Ministrstvo za okolje in prostor, 2007. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/mednarodni_dokumenti/teritorialna_agenda_eu.pdf (15. 1. 2019).
- Thapa, R. B., Murayama, Y. 2008: Land evaluation for peri-urban agriculture using analytical hierarchical process and geographic information system techniques: A case study of Hanoi. Land Use Policy 25-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2007.06.004>

- Toledo Declaration. Presidencia Española, 2010. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/mednarodni_dokumenti/toledo_declaration_en.pdf (12. 1. 2019).
- Tornaghi, C. 2014: Critical geography of urban agriculture. Progress in Human Geography 38-4. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132513512542>
- Trajnostna urbana strategija – TUS. Ministrstvo za okolje in prostor, 2019. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/urbani_razvoj_in_zemljiska_politika/trajnostna_urbana_strategija/ (6. 2. 2019).
- Trendov, N. M. 2018: Comparative study on the motivations that drive urban community gardens in Central Eastern Europe. Annals of Agrarian Science 16-1. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aasci.2017.10.003>
- Tress, G., Tress, B., Fry, G. 2005: Clarifying integrative research concepts in landscape ecology. Landscape Ecology 20. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10980-004-3290-4>
- Turner, B., Henryks, J., Pearson, D. 2011: Community gardens: Sustainability, health and inclusion in the city. Local Environment 16-6. DOI: <https://doi.org/10.1080/13549839.2011.595901>
- Tuševo. Medmrežje: <https://www.turisticnekmetije.si/kmetija/tusevo> (18. 2. 2019).
- Urban agriculture, 2019. Medmrežje: <http://www.fao.org/urban-agriculture/en/> (4. 2. 2019).
- Urbano vrtnarjenje za boljši svet, akcijski načrt za vzpostavitev (skupnostnega) urbanega vrta. Kaja Flis, s. p., Krajinsko arhitekturno projektiranje in oblikovanje. Velenje, 2018.
- Vadnal, K., Alič, V. 2008: Mestno kmetijstvo – oblike in izkušnje. Acta agriculturae Slovenica 91-1.
- van der Schans, J. W., Lorleberg, W., Alfranca, Ó., Alves, E., Andersson, G., Branduini, P., Egloff, L., Giacchè, G., Heller, A., Herkströter, K., Kemper, D., Koleva, G., Mendes-Moreira P., Miguel, A., Neves, L. D., Paulen, O., Pickard, D., Prados, M. J., Pölling, B., Recasens, X., Ronchi, B., Spornberger, A., Timpe, A., Torquati, B., Weissinger, H., Wydler, H. 2016: It Is a Business! Business Models in Urban Agriculture. Urban Agriculture Europe. Berlin.
- Vastl, N. 2000: Vrtničarstvo. Specialistična naloga, Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Vizija Slovenije 2050. Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj in evropsko kohezijsko politiko. Ljubljana, 2017. Medmrežje: <https://slovenija2050.si/wp-content/uploads/2017/01/Vizija-Slovenije.pdf> (20. 1. 2019).
- Vučina, M. 2000: Stanovanjska gradnja v razvoju mesta Velenje. Velenje 2000. Velenje.
- Wang, X., Clark, P. B. 2016: The environmental impacts of home and community gardening. CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources 11. DOI: <https://doi.org/10.1079/PAVSNNR201611052>
- Weber, M. 1947: The theory of social and economic organization. New York.

- Zakon o gospodarskih javnih službah (ZGJS). Uradni list RS, št. 32/93. Ljubljana.
- Zakon o kmetijskih zemljiščih (ZKZ-F). Uradni list RS, št. 79/17. Ljubljana.
- Zakon o kmetijstvu (ZKme-1E). Uradni list RS, št. 22/18. Ljubljana.
- Zakon o lokalni samoupravi (ZLS-UPB). Uradni list RS, št. 94/07, 76/08, 79/09, 51/10, 30/18. Ljubljana.
- Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt). Uradni list RS, št. 33/07, 108/09, 57/12, 109/12. Ljubljana.
- Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2). Uradni list RS, št. 61/17. Ljubljana.
- Zakon o varstvu okolja (ZVO-1-UPB). Uradni list RS, št. 93/06, 70/08, 108/09, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16. Ljubljana.
- Zammit, A., Šuklje-Erjavec, I. 2016: Allotment gardens as a challenge for an urban designer. Urban allotment gardens in Europe. Abingdon.
- Zeza, A., Tasciotti, L. 2010: Urban agriculture, poverty, and food security: Empirical evidence from a sample of developing countries. Food Policy 35-4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2010.04.007>
- Zgodovina prostora. Medmrežje: <http://www.velenje.si/o-velenju/predstavitev/zgodovina> (27. 12. 2018).

9 Seznam slik

- Slika 1: Primer najemnega vrta z s privlačno vrtno hiško. 18
- Slika 2: Primer družinskih vrtov v soseski vrstnih hiš. 19
- Slika 3: Primer skvoterskih vrtov ob dolenski železnici v Ljubljani. 19
- Slika 4: Urejeni vrtički sredi mestnega tkiva ameriškega mesta Albuquerque v sušni Novi Mehiki. 22
- Slika 5: Vrt na strehi stanovanjskega bloka v hitro razvijajočem se kitajskem mestu Shenzen. 22
- Slika 6: Med najstarejšimi slovenskimi vrtičkarskimi območji so vrtovi v ljubljanskem predelu Krakovo. 23
- Slika 7: Načrtno nastalo vrtičkarsko območje Kunta Kinte v Velenju. 23
- Slika 8: Participativno urbano kmetijstvo kot metoda gradnje skupnosti in sodelovanja v procesih odločanja. 27
- Slika 9: Urbano kmetijstvo kot orodje za socialno vključevanje otrok in mladostnikov. 30
- Slika 10: Zaradi ukleščenosti nekaterih preostalih kmetij v mestno tkivo se pojavlja nujna po odvažanju hlevskega gnoja na okoliška obdelovalna zemljišča, kar, kot je razvidno z območja Šiške v Ljubljani, lahko poteka tudi po prometnih ulicah in cestah. 32

Slika 11: V sodobnem urbanizmu je za zagotavljanje trajnosti čedalje bolj poudarjena skrb za zelene površine, kar je opazno tudi v lombardijski prestolnici Milano, kjer so rastlinje na balkonih nekaterih tamkajšnjih stolpnic poimenovali kar navpični gozd.	33
Slika 12: Urbano kmetijstvo je pomemben dejavnik lokalne in zdrave samooskrbe s hrano.	34
Slika 13: Zasledovanje širših družbenih učinkov urbanega kmetijstva v izbranih projektih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017.	45
Slika 14: Vključenost posameznih držav v projekte urbanega kmetijstva v izbranih programih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017.	47
Slika 15: Maketa centralnih mestnih površin Velenja, narejena po realiziranem prostorskem načrtu.	54
Slika 16: Panorama vrtičkarskega naselja Kunta Kinte v Velenju.	56
Slika 17: Najemni vrtovi Kranjca v Bevčah.	58
Slika 18: Najemni vrtovi Ob železnici.	59
Slika 19: Prostorska razporeditev urbanega kmetijstva v Mestni občini Velenje.	61
Slika 20: Pročelje turistične kmetije Karničnik.	62
Slika 21: Določanje mikrolokacije in vsebin bodočega skupnostnega vrta na eni od delavnic v Sončnem parku v Velenju.	64
Slika 22: Razporeditev izbranih urbanih vrtov, ki smo jih opredelili kot dobre prakse doseganja širših družbenih učinkov v srednji in vzhodni Evropi ter Severni Ameriki.	66
Slika 23: Dvignjene gredice Palačnega vrta v Székesfehérváru.	68
Slika 24: Skupnostni vrt v Plechárni iz ptičje perspektive.	69
Slika 25: Praznovanje Dneva Zemlje leta 2016 na vrtu ob reki Hornád.	70
Slika 26: Münchenski skupnostni vrt StadtAcker z vrtno lopo.	71
Slika 27: Živahen utrip skupnostnega vrta Vidimova v Pragi.	72
Slika 28: Skupnostni vrt Kuhinja.	73
Slika 29: Delo in druženje na bratislavskem skupnostnem vrtu Krasnanski.	74
Slika 30: Značilne gredice szegedskega skupnostnega vrta Makkosházi.	75
Slika 31: Ob vrtnarjenju je na ljubljanskem skupnostnem vrtu Onkraj gradbišča poskrbljeno tudi za igro otrok.	76
Slika 32: Poletje na bolgarskem Vrtu prijateljstva.	77
Slika 33: Mehiški vrt Tlateloco iz ptičje perspektive.	78
Slika 34: Vrtičkarski kompleks Bosanski vrtovi Nova obzorja v Torontu.	79
Slika 35: Gredica na socialnem vrtu Livada LAB v Ljubljani.	80
Slika 36: Romski vrtovi pri Trebnjem so zatočišče odraslih in otrok.	81
Slika 37: Begunci in drugi člani društva na Mednarodnem vrtu v Göttingenu pripravljajo novo gredico.	82
Slika 38: Zelena Mala terasa nad »belo« Ljubljano.	83

Slika 39: Gredice s kompostnikom v ozadju na šolskem vrtu v bolgarskem metu Kardžali.	84
Slika 40: Dvignjene grede na praškem vrtu Na Beránku.	85
Slika 41: Otroci v ameriškem mestu Baltimore se na vrtu skozi igro učijo praktičnih veščin.	86
Slika 42: Terapevtski vrt Vrtnica v Bertokih.	87
Slika 43: Vrt Barka v Zbiljah nudi prostor zelo raznolikim ljudem za srečevanja in druženja.	88
Slika 44: Značilnosti obravnavanih dobrih praks urbanih vrtov.	90

10 Seznam preglednic

Preglednica 1: Tipologija urbanega kmetijstva (povzeto po Lohrberg s sodelavci 2016a).	21
Preglednica 2: Lestvica sodelovanja državljanov (povzeto po Arnstein 1969).	26
Preglednica 3: Seznam projektov s tematiko urbanega kmetijstva v izbranih programih evropskega sodelovanja med letoma 2007 in 2017.	44

Knjiga obravnava urbano kmetijstvo kot inovativno in učinkovito orodje za doseganje širših družbenih učinkov, ki se navezujejo na participacijo oziroma sodelovanje v odločevalskem procesu, socialno vključevanje in trajnostni urbani razvoj. Urbano kmetijstvo kljub številnim družbeno-gospodarskim koristim še vedno ni deležno ustrezne podpore na mednarodni in nacionalni politični ravni. V Sloveniji nimamo predpisanih jasnih smernic in standardov, kako spodbujati, zaščititi in upravljati z urbanim kmetijstvom. Zato je eden od namenov te knjige spodbuditi prvi korak k premostitvi vrzeli med nacionalno in lokalno ravniho. Knjiga prikazuje, kako lahko urbano kmetijstvo, če je zasnovano na sodelovalen in vključujoč način, vpliva na izboljšanje javnih storitev, spodbuja aktivnejše državljanstvo ter prispeva k boljši strukturi in podobi mest.

GEORITEM 31

ZALOŽBA
ZRC

ISSN 1855-1963

9 789610 501770